France Režun

NAŠI KRAJI

PODOBE PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI V OBČINI TREBNJE

TREBNJE LETA 1970

TREBNJE LETA 1989

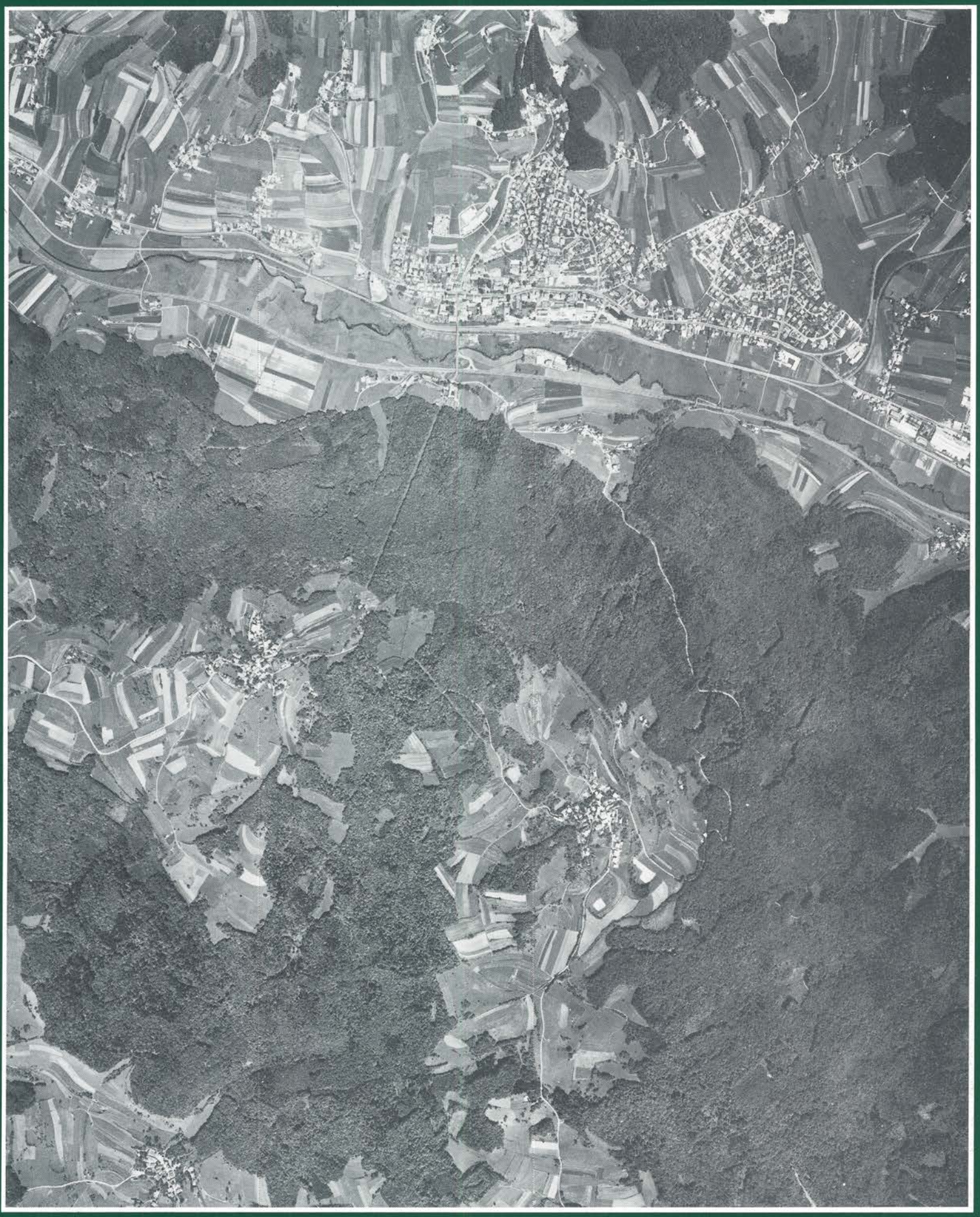

Avtor in soustvarjalci se zahvaljujemo Cirilu Pungartniku, predsedniku Skupščine občine Trebnje, za zavzetost pri izdaji knjige, vsem sponzorjem, ki so omogočili natis knjige, in dr. Avguštinu Lahu za strokovno oceno tekstov.

TREBNJE, 1992

Oblikovanje, risbe in vinjete Lucijan REŠČIČ

France Režun

NAŠI KRAJI

PODOBE PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI V OBČINI TREBNJE

NAŠI KRAJI – PODOBE PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI V OBČINI TREBNJE

VSEBINA

5 Uvod

6–31 NARAVA
9 Naš prostor in naše sosedstvo
11–13 Kako je nastajala rodna zemlja
15–19 Naravni deli občine, njihova kameninska sestava, značilnosti površja in vode
21–23 Podnebje in vreme
25–27 Rastlinski in živalski svet
29–30 Med zemljo in nebom

32–45 PROMETNA LEGA, NASELITVENI RAZVOJ IN BOJ ZA OBSTANEK
47–49 Še ena vojna

50–57 LJUDJE

58–67 ŽIVLJENJE IN DELO

68–77 KULTURNI UTRIP

78–168 NARAVNE, KULTURNE, ZGODOVINSKE IN DRUGE ZANIMIVOSTI
81–95 Trebnje z okolico
96–105 Mirna in njena okolica
106–117 Lepote in zanimivosti Šentruperta
118–129 Mokronog nekoč in danes
130–137 Po trebeljanskih hribih
138–145 Dobrnič – središče Dobrniške kotline
146–151 Sela pri Šumberku – košček Suhe krajine
152–155 Veliki Gaber
156–161 Šentlovrenc
162–168 Obzorja s Čateža

169–181 GOSPODARSKE PANOGE IN DRUŽBENE DEJAVNOSTI
181 *Videnja*

PESMI – 7, 33, 51, 59, 79, 97, 107, 119, 131, 139, 147, 153, 157, 163

MOTO – 69

UVOD

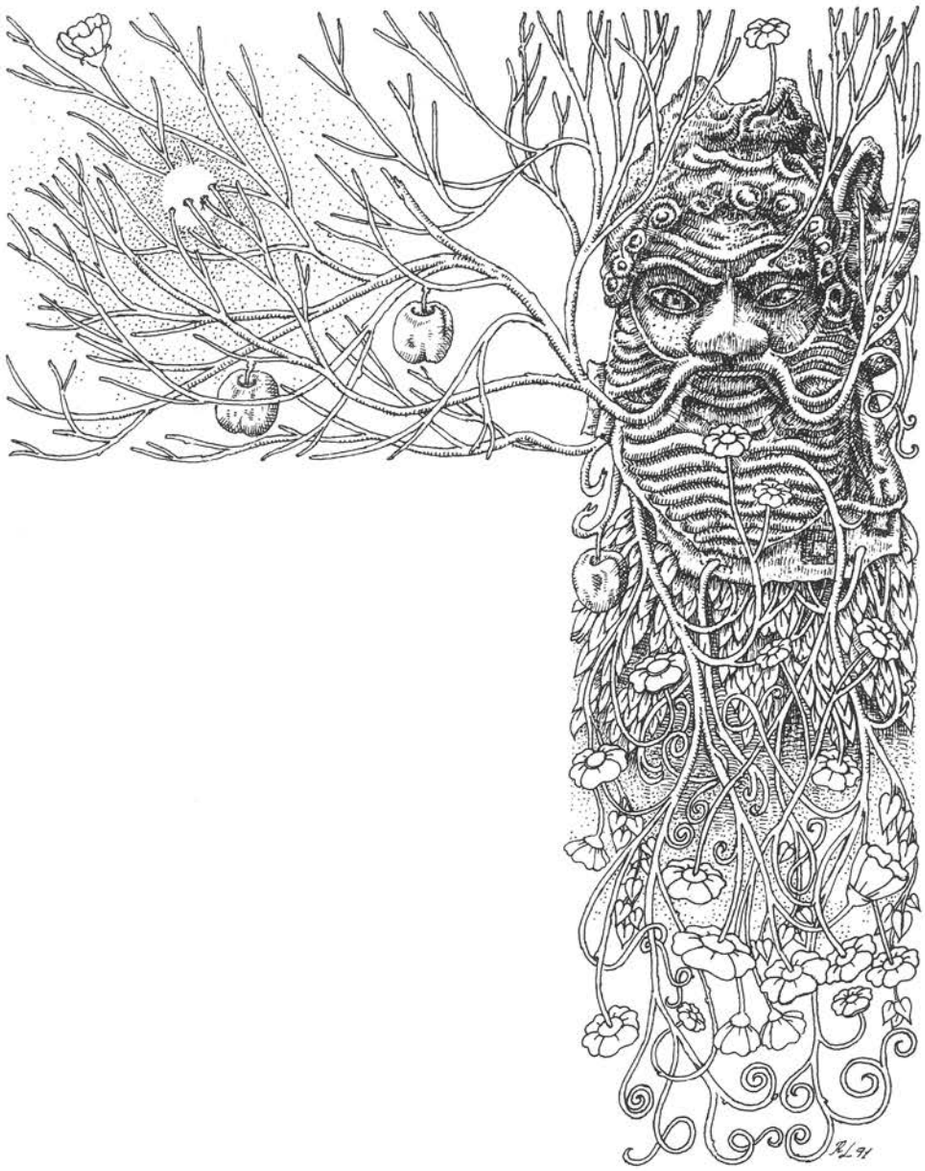

Najmlajši poganjki na drevesu ne morejo brez vej in veje ne brez debla in deblo ne brez korenin, tako tudi generacija, ki ji pripadamo, ne more brez izkušenj vseh dosedanjih tisočletij.

Kot ima drevo korenine, jih imamo tudi mi; brez njih bi se morali vrniti na začetek. Brez korenin bi bili zelo sami in ne bi vedeli, kaj nam je storiti za prihodnost.

Zato je sleherna sled, ki vodi do naših korenin, dragocena; dobro je, če te sledi poznamo in izkušnje naših prednikov spoštujemo. Obogateni z našimi izkušnjami in spoznanji, jih izročamo našim vnukom in naslednjim rodovom.

In kar je naša velika odgovornost:
Prihodnje generacije še naprej ponavljajo: »Ker ste bili pred nami, smo vam zemljo in nebo posodili, od vas pa pričakujemo, da ju boste ohranili tudi za nas.«

Če bo delo s poudarkom na najbližji resničnosti, v kateri živimo in nanjo usodno vplivamo, vsaj malo prispevalo k razmišljanju o nedeljivosti preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, bo njen namen dosežen.

Narava

Pogled z Žalostne Gore proti Zasavskim hribovjem

Naša rast in razpredanje v življenje
je jemanje soncu in vsemu,
kar se hrani z njim in s sokovi zemlje,
gradijo nas viharji njegove luči,
tople dlani vetrov,
plime in globine oceanov,
oblaki in nevihte,
reke in povodnji,
drevesa in trave,
gradijo nas vse stvari,
ki spreminjajo darove sonca,
da jih zmoremo sprejeti.

Gradijo nas kamni in njihova samota,
žeje in bogastva prsti,
lakota korenin in napori dreves,
zelene strasti in hotenja listov,
snovanja in spreminjanja,
vonji in barve cvetov,
nemir zorenja,
semena in plodovi,
klici zveri,
nagoni in parjenja,
razdajanja in jemanja,
beg in vračanje...

Pokrajina ob Temenici

Naš prostor in naše sosedstvo

»Štala« v Dragi

Občina Trebnje zavzema osrednji del Dolenjske in meri 308 kvadratnih kilometrov; po velikosti spada med manjše občine v Sloveniji.

Na zahodu meji na grosupeljsko, na severu na litijsko, na vzhodu na sevniško, na jugu in jugovzhodu pa na novomeško občino. Ujeta je torej v razgiban prostor v stičišču alpskega, dinarskega in panonskega sveta. Mejo med alpskim in dinarskim svetom nakazuje reka Temenica, mejo proti panonskemu svetu pa Krško hribovje. Na jugu prehaja v Suho krajino, na severu v rudarske revirje, od severozahoda proti jugovzhodu pa poteka mednarodna prometna magistrala.

To je svet z bogato naravno in kulturno dediščino.

Orgle v p.c. sv. Antona Padovanskega na Blečjem Vrhu, neznan mojster, sredina 19. stoletja

Kako je nastajala rodna zemlja

Zibka iz Brinja

Da smo postali živa, zavestna in razumna bitja, so bile potrebne milijarde let. Izšli smo iz enega od neskončnih utripov CELOTE, ki v svojem večnem nemiru prižiga in ugaša zvezde, razbira svetlobo od teme, bit od nebiti in gradi čas in prostor.

Za nas je bil ta utrip rojstvo sonca-luči in toplote, ki hkrati prebuja življenje in seje smrt; za nas je bilo to življenje. Seveda o njegovih začetkih vemo zelo malo, samo slutimo lahko, da se je iz prakaosa izoblikoval planet, domnevamo, da je bila snov najprej mrtva, potem preprosto živa, nato vedno bolj živa, dokler ni, zbrana v živa bitja, sama sebe začutila, zagledala in zaslišala in s človekom začela tudi samo sebe razlagati.

In kakšen bi bil pogled na nas od tam ZUNAJ?

Zamislimo si, da smo na enem od planetov nam najbližjega sosednjega sonca. Od tam bi naše sonce videli samo kot eno od milijard zvezd, naša zemlja milijon tristotisočkrat manjša od sonca, pa bi bila kot mikroskopski prašek ob njem, nevidna.

Današnje površje občine je kot delček mnogo obsežnejšega prostora začelo nastajati že v mezozoiku, srednjem veku zemeljske zgodovine, v nepredstavljivi davnini, daleč pred pojavom človeka, kajti doba človeka na planetu je glede časovnih razsežnosti v primerjavi s časovnimi razsežnostmi zemeljske zgodovine zelo kratka. Pojav človeka traja nekaj sto tisoč let, medtem ko trajajo posamezna obdobja zemeljske zgodovine sto milijonov let.

V srednjem veku zemeljske zgodovine, v mezozoiku, ki ga geologi delijo na obdobja trias, jura in kreda, je nad vsem prostorom današnje južne Evrope, južne Azije in severne Afrike valovilo veliko Tetiško morje; ostanek je danes samo še Sredozemsko morje. Tedaj še niso bile izoblikovane celine v njihovi današnji podobi.

V Tetiškem morju so živela mikroskopsko majhna bitja z apnenčasto lupino. Pri odmiranju so njihove lupine »deževale« na morsko dno in v stotinah milijonov let so na morskem dnu nastali tako debeli skladi apnenca, da so lahko iz njega nastale Alpe, Himalaja in druga apnenčasta mladonagubana gorovja.

Na prehodu v kenozoik, novi vek zemeljske zgodovine, v njegovem starejšem obdobju terciaru, so se polagoma začele uveljavljati velike spremembe, ki so temeljito predrugačile podobo zemlje na našem območju.

Morsko dno se je začelo napenjati in se je vzbočilo v dolgem, a ozkem pasu, segajočem od vzhodnih Alp proti jugovzhodu do Rodopskega predela, ki je verjetno obstajalo kot kopno tudi med Tetiškim morjem. Vzbočenje morskega dna je bilo združeno z oblikovanjem gora in tako so v terciaru nastale Alpe, Dinarsko ter Šarsko-Pindsko gorstvo kakor tudi Karpati in Balkan.

Največji prostor med dinarskim in karpatsko-balkanskim gorskim lokom je zavzemalo območje sedanje Panonske kotline. V njej je vztrajalo morje vse do konca terciara. Pri tem je treba poudariti, da to morje ni zavzemalo samo osrednjih predelov današnje Panonske nižine, ampak je segalo daleč v vzhodne Alpe kakor tudi v Dinarske gore ter proti Rodopom. V našem slovenskem prostoru so nekako sredi terciara segali njegovi zalivi še v srednjo Koroško, v Savinjsko dolino, v zgornjo Ljubljansko kotlino, v Mirensko dolino in v Krško kotlino.

Reke so v plitve obrežne dele morja neprestano nanašale svoj drobir in na dnu so nastale dokaj debele plasti usedlin, ki danes, ko je nekdanje morsko dno že davno kopno, v obliki gline, laporja in peščenjaka sestavljajo površje, od rek razrezano v nizke gorice.

Ko se je Panonsko morje proti koncu terciara pred več kot 60 milijoni let polagoma umikalo, so se tudi njegovi zalivi v naših krajih krčili, hkrati pa so se daljšale reke Drava, Sava, Savinja, Mirna, Krka in Kolpa. Te so prinašale naplavine in zasipavale vodne bazene.

Z umikom Panonskega morja in zaradi nekaterih vmesnih tektonskih dvigov so v nekaterih kotlinah nastala samostojna jezera, med drugimi tudi v Mirenski dolini. Z dvigom Krškega hribovja je Mirna urezala proti Sevnici sotesko in vode so začele odtekati v Savo.

Kako in kdaj je nastalo sedanje površje?

V zgodnjem pliocenu, v zadnjem obdobju terciara, ki se je končalo pred 9 milijoni let, so izpodnebne sile zravnale pretežne dele površja v novih mladonagubanih gorstvih. Po zgodnjepliocenski izravnavi se je začelo celotno naše ozemlje po tektonskih procesih ponovno dvigati v znatnejše nadmorske višine. Dvigi so ustvarjali nova pogorja. Ker pa dvigi niso bili povsod enaki in so nastajali ponekod celo ugrezi, iz katerih je bil ustavljen vodni odtok, so nastala tudi jezera.

Dvignjeno površje pa so vode in vetrovi počasi, a vse bolj temeljito preoblikovali. Uravnano površje je dobivalo doline in med njimi vzpetine.

Na Slovenskem lepo vidimo, kako so ostanki nekdanjega zgodnjepliocenskega ravnika dvignjeni v različne višine. Več ali manj obsežne planote, kot je na primer planota Krasa z 200 do 300 metrov nadmorske višine, Hrušica z 800 do 1000 metrov nadmorske višine, Jelovica, Pokljuka, Mežaklja, Velika planina, Menina s 1200 do 1300 metrov nadmorske višine, kažejo v širšem

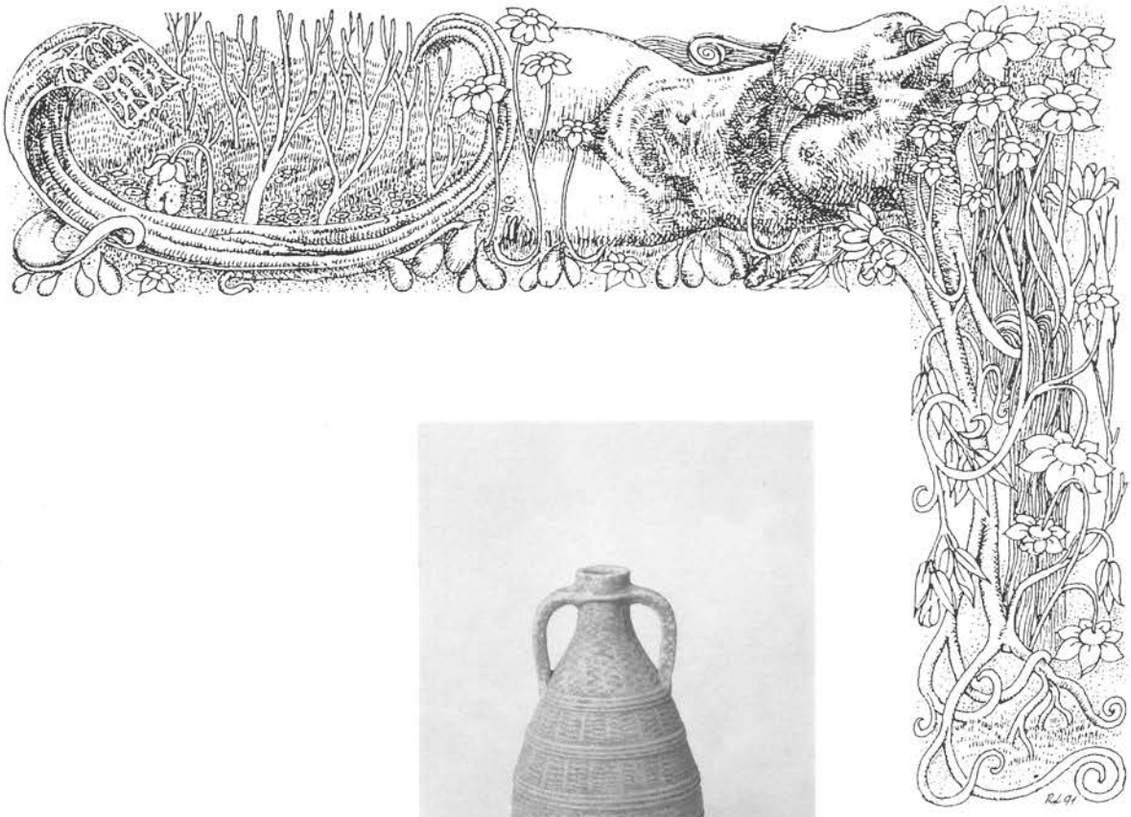

Lončena »pletenka« iz rimskega groba na Pristavi, 1. st. n. št.

slovenskem prostoru te nekdanje ravni in posledice oblikovanja gora.

Na Dolenjskem so kosi nekdanjega skupnega ravnika dvignjeni mnogo manj, okrog Višnje Gore 600 metrov, po osrednjem in vzhodnem delu Dolenjske pa le od 500 do 550 metrov.

V občini Trebnje so ostanki obravnavanega in dvignjenega ravnika vsi višji predeli – tako na severnem obrobju Mirenske in Temeniške doline – kot planota Grmade, trebeljanski hribi in kraške planote, ki obrobljajo Dobrniško kotlino.

Dviganje, gubanje in ponekod usedanje delov površja je dvignilo nekdanje nizko površje v visoke lege in s tem ustvarilo gorovja v današnjem videzu. To se ni zgodilo v enem samem gibanju, pač pa v ponavljajočih se sunkih. Trajalo je skozi ves pliocen in delno še v diluvij, to je v ledene dobe.

Ti procesi so izoblikovali sedanjo podobo ozemlja. Ob dviganjih se je rekam povečal padec, zato so svoje struge poglabljale, ob tektonskem mirovanju pa se je krepila bočna erozija. Tako so nastale rečne terase, ki so pri nas lepo vidne zlasti na severnem obrobju Temeniške in Mirenske doline. To so najbolj primerne površine za kmetijstvo, hkrati pa je na njih večina naselij.

Različne sile učinkujejo še v drugem delu kenozoika, v kvartarju.

Najmlajši nanosi Temenice in Mirne v samem dnu obeh dolin so iz tega obdobja.

Kamninska zgradba ozemlja Temenice in Mirenske doline ter Dobrniške kotline z obrobnimi višjimi predeli potrjuje nastanek sedanje podobe.

Najvišji predeli ozemlja občine severno od obeh dolin, trebeljansko hribovje in kraške planote okrog Dobrniča, so nastali v terciaru in jih pretežno sestavljajo triasni in jurski apnenci, v Suhi krajini pa kredni apnenci, gričevnat svet iz gline, laporjev in peščenjakov na obrobju obeh dolin je s konca terciara, dno obeh dolin pa iz najmlajših rečnih nanosov.

Z nastankom sedanjega reliefa so se izoblikovale v današnjo podobo tudi tri več ali manj zaključene naravne enote, kot so Temeniška in Mirenska dolina ter Dobrniška kotlina.

V OBČINI JE LE MALO PREDELOV, KI SEGAJO NAD 400 M NADMORSKE VIŠINE

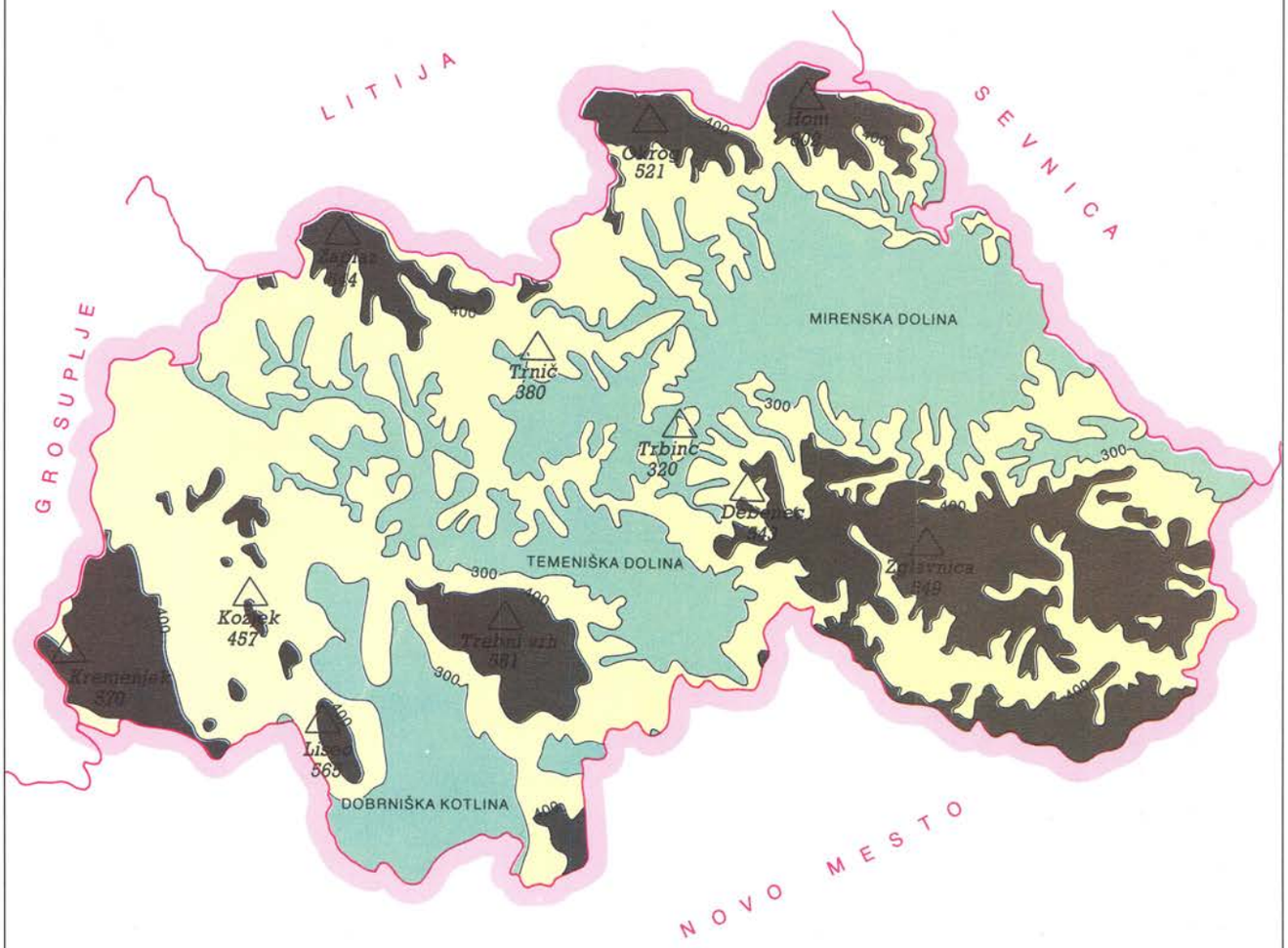

DOLINE
200-300m

GRIČEVNATO OBROBJE
NAD 300m

VIŠJI PREDELI
NAD 400m

NAJVIŠJE VZPETINE

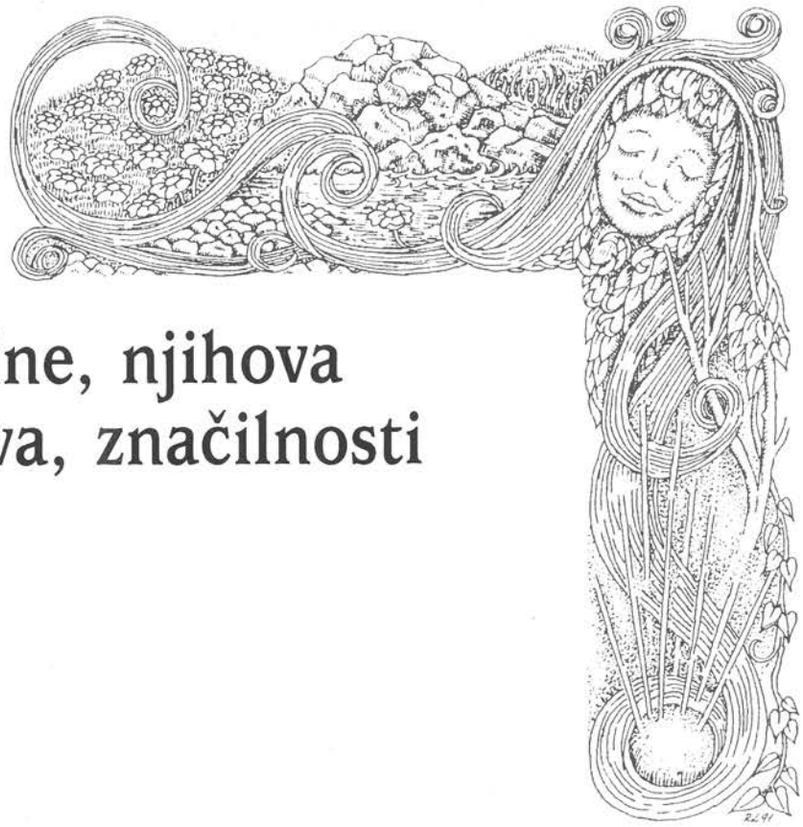

Naravni deli občine, njihova kamninska sestava, značilnosti površja in vode

Mirenska dolina z obrobjem

Na jugu obroblja Mirensko dolino Krško hribovje, ki se razprostira do Brežiško-Krške kotline. V občino Trebnje spada samo del tega hribovja, predel med dolino Laknice, Radulje in Mirne. Najvišje doseže okrog Debenca, Trebelnega in Jelševca. Hribovje sestavljajo triadne in jurske kamnine, nekaj je krednih kamnin. Hribi imajo široke, ploske hrbte, nadmorska višina je skoraj povsod od 500 do 560 metrov. To so ostanki nekdanjega ravnika, ki so ga vode razrezale v hribovje, kakršno se nam danes kaže v vsej svoji pestrosti. Po hribovju so raztresene številne vasice, največja je Trebelno. Na osojnih legah hribovja so večinoma gozdovi, na sončnih prisojnih legah pa njive in travniki in ponekod vinogradi.

Na severni strani obdaja Mirensko dolino hribovje, ki so ga gosti pritoki Mirne živahno razrezali v dolge hrbte. Stopničasto se vzpenjajo proti severu, dokler ne dosežejo z Leskovcem 721 metrov, z Jatno pa 851 metrov nadmorske višine.

Tudi tu so na položnejših legah njive, na bolj strmih vinogradi, v višjih in na osojnih legah pa prevladuje gozd. Večje nadmorske višine so okrog Čateža, od koder je lep razgled po vsem osrednjem delu Dolenjske.

Sama Mirenska dolina je del Senovsko-Sevniške udarine med sklenjenim dvignjenim svetom Litijskega in Krškega hribovja. Dolinske odkladnine pričajo, da so nastale tedaj, ko je v Mirensko dolino še segal zaliv Panonskega morja. Vendar te plasti niso strnjene, ker so jih pozneje tekoče

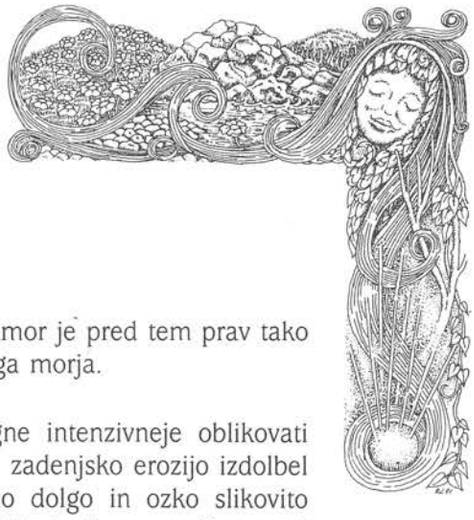

vode marsikje odnesle. V dolini je dno zgrajeno iz skladov, ki so nastali ob oblikovanju gora, zato je med njimi obilo apnencev in škriljavcev. Znaten del površja je v osrednjem položnem delu doline pokrit z rdečo ilovico, najmlajši rečni nanosi pa so v zmernem obsegu v osrednjem delu doline. Te je nanesla Mirna s svojimi pritoki in sestavljajo skoraj povsem ravno, le malo proti vzhodu nagnjeno dno doline.

Ker vode le počasi odtekajo, je ravnica precej vlažna in ponekod zamočvirjena. Te površine so namenjene predvsem za travnike. Vlažno in ravno dno doline obrobljajo na severu in jugu nekoliko višje rečne terase. Tu že ni nevarnosti poplav in so zato lepo obdelane. Ta del ravnice je na severnem robu znatno širši kot na jugu.

Po dnu doline se vije rečica Mirna, ki s svojimi pritoki odvaja vode v Savo. Večje in daljše pritoke ima samo na levem bregu, medtem ko dobiva z desne strani samo potočke. V davni preteklosti je Mirna odtakala vode tudi z zgornjega dela Temeniške doline, kamor je pred tem prav tako segal zaliv Panonskega morja.

Podobo površja utegne intenzivneje oblikovati potok Lakenc, ki je z zadenjsko erozijo izdolbel v Krško hribovje zelo dolgo in ozko slikovito dolino; z nekoliko dvignjenim razvodjem nad Mokronogom naravno povezuje Mirensko dolino s sosednjo Brežiško-Krško kotlino.

Trebeljanski hribi preidejo na jugu v dolino Radulje. Dolina ima v manjših razsežnostih vse značilnosti Mirenske doline; ostanke nekdanje uravnave na severu in jugu, ravno in le malo nagnjeno dno proti jugovzhodu in počasen tok Radulje, ki podobno kot Mirna dobiva večino daljših pritokov samo z leve strani. Še ena podobnost je: kot je Mirna urezala sotesko proti Sevnici, je storila tudi Radulja ob tektonskih dviganjih v hribovje proti Krško-Brežiški kotlini. Zadnji del soteske pred Klevevžem je posebno globok, ozek in divji.

Temeniška dolina z obrobjem

Temeniško dolino predstavlja nizek svet ob Temenici. Obrobljajo jo zaobljene gorice. Te prehajajo na obeh straneh doline najprej v malo višja položna brda, nato v bolj priostrene holme in naposled na severu v Posavsko hribovje, na jugu pa v Suho krajino.

Skoraj v vsem območju Temeniške doline sestoji površje iz apnenca in dolomitov. V severnem in severovzhodnem delu podolja so to triasni in jurski apnenci, ki le malo podlegajo zakrasevanju, medtem ko pripada južni in jugozahodni del doline pretežno krednim apnencem, na katerih je zakrasevanje popolnoma prevladalo. Zato predstavlja Temeniška dolina vzhodno mejo slovenskega krasa; tod se začenja s Suho krajino.

Temenica, ki izvira pod Javorom nad vasjo Temenica, ne dobiva od Vidma navzdol nobenih pritokov z desne strani. To je razumljivo, če pomislimo, da se v kraškem površju vode izgubljajo v podzemske pretoke. Tudi sama Temenica pri Ponikvah omaga pred zmagovitim krasom in izgine pod zemljo. Na dan pride spet v Zijalu, nato znova ponikne in pride na dan kot Prečna.

Tok Temenice v spodnjem toku kaže, da je površje od Ponikev navzdol povsem kraško.

Od leve prejme Temenica precej pritokov, a znatnejše samo v zgornjem toku, od Velike Loke dalje pa pritekajo vanjo le potočki.

Dolina Temenice je prav ozka, vendar ima v vsej dolžini ravno dno z najmlajšimi rečnimi nanosi. Podobno kot v Mirenski dolini je tudi dno Temeniške doline le malo nagnjeno proti vzhodu in jugovzhodu. Temenica se vije po njem v neštetih vijugah in najnižje dele doline pogosto poplavlja.

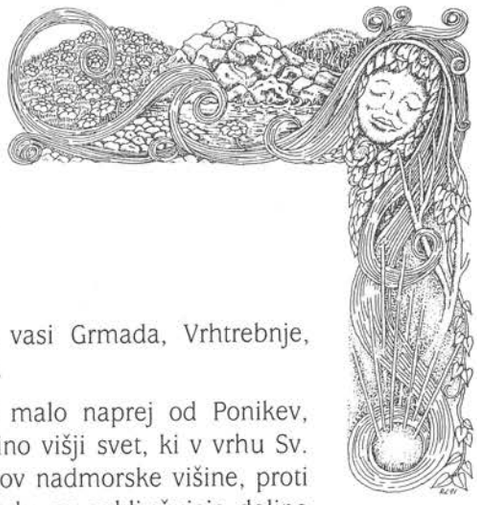

Tudi tu ravno dno doline spremljajo na obeh straneh nizke rečne terase. Ta malo višji svet je nekoliko nagnjen, zato pa sušen in lepo obdelan.

Terasam slede nizke zaobljene gorice, ki obdajajo dolino na obeh straneh, vendar na desni le v ozkem pasu. Na severnem robu je ta del širši in brez vidnih meja prehaja v Mirensko dolino. To so nizke gorice med Veliko Loko, Trebnjim, Rodinami in Ševnico. Nobena od teh goric ne doseže višine 360 metrov. Ker je površje večinoma prekrito z debelimi sloji rdeče ilovice, ki se na nagnjenem svetu, zlasti pa v prisojnih legah, dobro odceja, je tudi to površje spremenjeno v lepa polja. Osojna pobočja pokriva gozd.

Na južnem robu, nasproti Trebnjega, zapira Temeniško dolino proti Dobrniški kotlini plečata Grmada; na severnih pobočjih je porasla z gozdom, v najvišjih in prisojnih legah pa obdelana in naseljena. Tu so vasi Grmada, Vrhtrebnje, Repče in Gorenji Vrh.

Proti jugovzhodu, le malo naprej od Ponikev, zapre Temeniško dolino višji svet, ki v vrhu Sv. Ane doseže 407 metrov nadmorske višine, proti vzhodu in severovzhodu pa zaključujejo dolino številne vinske gorice, kot so Gradišče, Dolga Njiva, Stara Gora, Mlada Gora, Ažental in Lipnik. To območje se z Gradiščem povzpne do 439 metrov, z Ostrovcem do 533 metrov in s Korenom do 544 metrov.

V gričevnatem severnem obrobju Temeniške doline izstopa kotlina vzhodno od Račjega sela, Blata in Ševnice, kamor je v davnini iz Mirenske doline segal eden od stranskih zalivov Panonskega morja. Ob tektonskih dviganjih so se vode Cedilnice in Vejerja prebile do Mirne s sotesko, ki se začenja pod Gorenjo vasjo pri Mirni in konča pod Mirenskim gradom.

Dobrniška kotlina in kraške planote

Dobrniška kotlina je del Suhe krajine in se razprostira na obeh straneh zgornje Krke. Z jugovzhoda zapirajo kotlino gozdnate kraške planote okrog Ajdovca; na območju občine dosežejo največjo višino v Ostrem vrhu (523 m), na severu planota Grmade s Trebnim vrhom (581 m), z zahoda pa Lisec (565 m), Kozjek (456 m), Brezov vrh (537 m), Šumberk (540 m), Veliki hrib (569 m) in Kremenjek (460 m). Še najbolj je kotlina odprta proti Žužemberku, Mirni Peči in Veliki Loki. V teh smereh so cestne prometne zveze.

Površje sestavljajo apnenci in dolomiti iz mezozoiske dobe. Največ je krednih. Te kamnine so propustne, zato voda uhaja pod zemljo in povzroča zakrasevanje. Površje ima izrazito kraški značaj. Pokrito je sicer s preperelino, toda marsikje gledajo na dan skale. Še največ prepereline je po kotanjah, v vrtačah in ravnih delih površja, kjer se je nabrala kraška rdeča prst. Povsod je površje razjedeno z neštetimi vrtačami in drugimi kraškimi površinskimi pojavi. Precej je tudi brezen in manjših podzemnih jam.

Največ zemlje je v ravnem dnu kotline, kjer je tudi največ polj in najbolj gosta naseljenost.

Na osojnih položnih pobočjih okrog kotline uspeva še vinska trta, osojne lege pa porašča slab gozd.

V teh krajih ni površinskih tekočih voda, izjema je le ponikalnica Žiberščica, ki izvira ob vznožju Trebnega vrha. Samo ob deževju pa bruha voda na površje pod Vavpčjo vasjo. Ker ob močnem dolgotrajnem deževju voda poplavlja nižje dele, so izkopali strugo Žiberščice proti Podlipi v obzidno rupo Mišnico, od tod odteka podzemsko v nižje kraško polje Globodol in nato v Temenico.

TEMENICA JE IZRAZITA MEJA MED ALPSKIM
IN KRAŠKO-DINARSKIM DELOM OBČINE

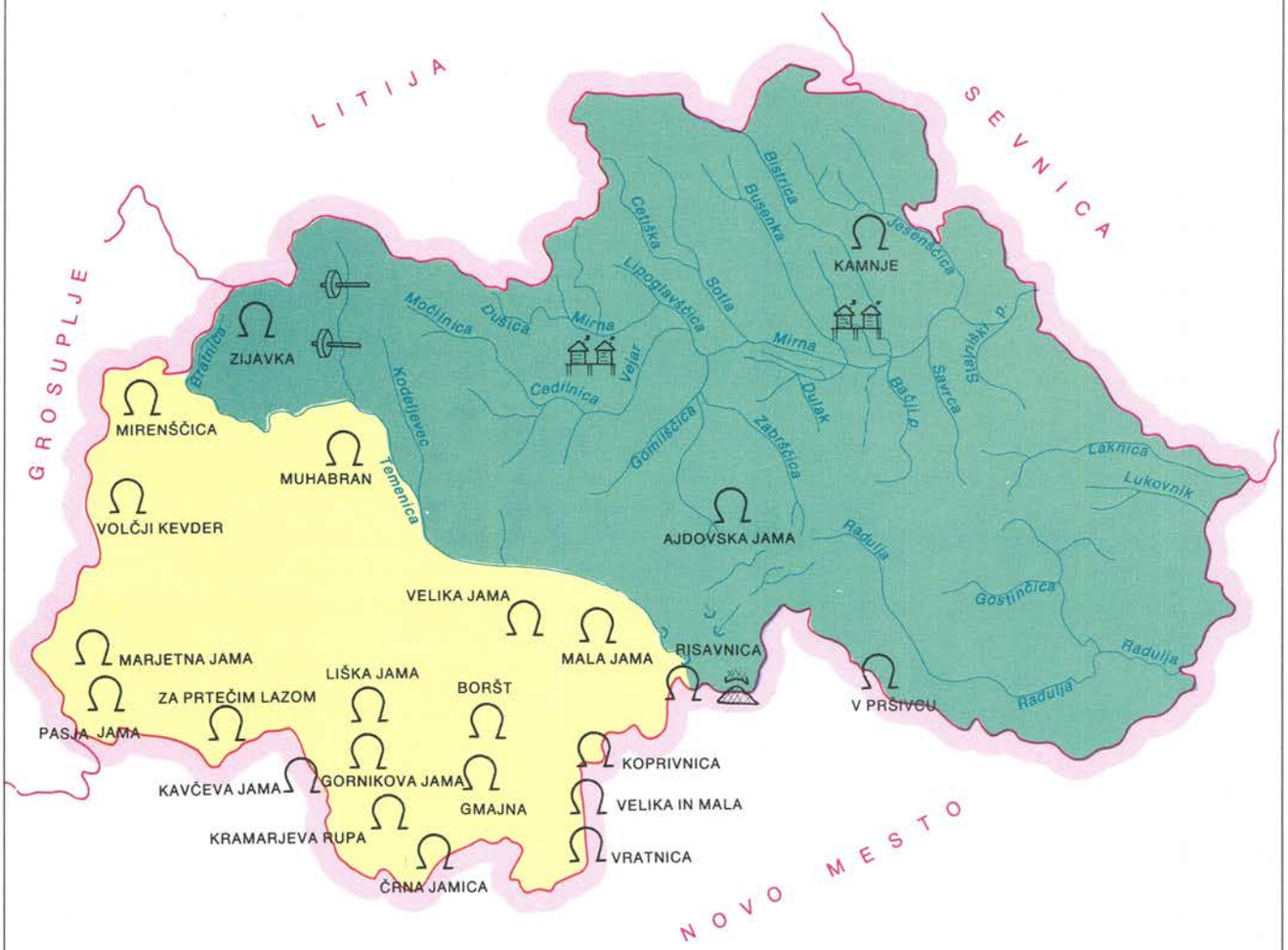

NARAVNI DELI OBČINE,
NJIHOVA KAMNINSKA SESTAVA,
ZNAČILNOSTI POVRŠJA IN VODE

Podoba pokrajine, ki so jo v milijonih let izoblikovale notranje in zunanje sile, se spreminja vsak trenutek. Spreminjajo jo še naprej naravne sile, pa tudi človek s svojimi posegi.

Zato se ne morete dvakrat ozreti na isti hrib, gozd, reko ali polje, kajti ko ste se drugič ozrli, je hrib drugačen, pa četudi se je na njem premaknil en sam kamenček, tudi gozd je drugačen, saj je vsak trenutek v njem kakšno življenje več ali pa manj, morda je prav takrat umrla ptica ali pa se je zbudil nov cvet.

In malokdaj se zavedamo, da že sama različnost kamnin daje vsaki pokrajini različno podobo in usodno posega v življenje ljudi. Topljiva kamnina, kot so zlasti kredni apnenci, rojeva kras, kjer se vode zgubljajo v podzemske pretoke, medtem ko se na neprepustnih in manj topljivih kamninah, kot so starejši apnenci in dolomiti, ustvarja gosta mreža površinsko tekočih voda.

V naši občini ta dva različna svetova razmejuje Temenica.

Pogled na Šentrupert z okolico

Podnebje in vreme

Koso kleplje

V občini se prepletajo sredozemski in srednjeevropski podnebni vplivi. Vpliv celine se kaže v visokih poletnih in nizkih zimskih temperaturah. V Dolenjem Medvedjem selu znaša (merjenje od leta 1925 do 1940) poprečna temperatura januarja 1,6°, julija 20,8°, letna pa 9,7° Celzija. Padavine so vse leto dokaj enakomerne, vendar jih je največ v pozni pomladi in jeseni. Trebnje (merjenje od leta 1925 do 1943 in od 1947 do 1963) jih dobiva letno 1173 mm, največ v maju (119 mm), v juniju (116 mm) in novembru (115 mm), najmanj pa februarja (62 mm) in marca (63 mm). Sneži največ januarja in februarja, medtem ko je oktobra sneg redek pojav. V letu je poprečno 48 dni s snežno odejo.

V Temeniški dolini in v Dobrniški kotlini je pogost toplinski obrat. Takrat so temperature v višjih legah višje kot v dolinah.

Pogosta je tudi megla, najbolj v jeseni, zlasti septembra in oktobra. V dnu dolin je večkrat slana, zato tu ne uspevajo občutljive rastline, kot so sadje, vinska trta in ajda.

Prevladujeta jugozahodni in zahodni veter; oba največkrat prinašata dež.

Dejstvo, da je v letu poprečno 48 dni s snežno odejo, v zadnjih desetletjih ne drži več, saj tudi pravih zim ni več. Letni časi postajajo bolj svobodni in se ne razmejujejo tako izrazito kot nekoč, včasih prestopajo koledarske meje za več tednov.

Vzrok teh sprememb je otoplitev ozračja, poskusi z atomskimi bombami in vse bolj gost zračni promet.

Ozračje se je otoplilo predvsem zaradi onesnaženja. Onesnaženi zračni sloji namreč delujejo tako kot steklo pri topli gredi. Zemeljsko površje sprejema več sončne toplote, kot pa jo lahko vrača v vesolje. Nekateri znanstveniki vidijo v nadaljnjem onesnaževanju ozračja tudi toplotno smrt.

Kako tesno je povezano življenje ljudi z vremenom, najbolj vedo nekateri bolniki, tisti, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, posredno pa seveda vsi ljudje, saj je predvsem od vremena odvisno, kakšna bo na primer žetev.

Zato je naravno, da je veliko zanimanje za vreme. Da pa ne bi bili odvisni samo od vremenskih napovedi po radiu ali televiziji, je dobro, če poznamo nekatere naravne pojave, ki nam dokaj natančno napovedo vreme.

Sv. Helena pri Mirni

Precej dobri znaki, ki nam dajejo upanje na trajno lepo vreme, so tile:

- lastovke visoko letajo,
- močna jutranja rosa in mnogo novih pajkovih mrež,
- zjutraj leži v dolinah redka megla, ki se noče dvigniti,
- severni in severovzhodni vetrovi, ki po dežju preganjajo zadnje ostanke oblakov,
- nepretrgana plast višjih oblakov se začne trgati na kosme,
- močna večerna zarja z jasnimi in čistimi barvami,
- daljave zakriva rahla koprena, na nebu pa so raztreseni oblaki s plosko spodnjo stranjo in zgoraj kipijo proti nebu,
- luno vidiš na modrem nebu tudi podnevi, kar napoveduje lepo, vendar nekoliko hladnejše vreme,
- v jasnih nočeh so mirne zvezde,
- mavrico opaziš na vzhodni strani, kar pomeni, da je slabo vreme minilo.

Znanilci slabega vremena pa so naslednji naravni pojavi:

- močna jutranja zarja (mnogo vlage v zraku!),
- zjutraj ni rose,
- megla se dvigne že zgodaj zjutraj in se spremeni v oblake,
- daljni predmeti so zelo jasno vidni,
- okrog lune opazimo meglen obroč,
- zdi se nam, da so oddaljene gore modrikasto obrobljene,
- zjutraj je soparno,
- pajki trgajo lastne mreže,
- muhe so sitne in mušice pikajo,
- lastovke letijo tik nad tlemi za mušicami,
- na mravljišču je razburjeno vrvenje,
- opazimo mnogo velikih in svežih krtin,
- na nebu se pojavijo oblaki-ovčice,
- zvečer opazimo dolge kot ribe oblikovane oblake,
- med srednje visokimi kopastimi in plastnimi oblaki (kumulusi) opazimo raztrgane cunje oblakov (stratusi),
- ponoči so zvezde nenavadno jasne in zelo migljajo,
- kak dan posebno dobro slišimo vlak ali avtomobile ali zvonjenje zlasti z jugozahodne strani,
- rumen sončni zahod naznanja veter, bledorumen pa dež,
- ob jezerih ali na morju pa nas bo na nevihto opozorila motna voda.

Vsak kraj ima svoje krajevne znanilce lepega ali slabega vremena! Za Trebnje je dokaj zanesljiva napoved slabega vremena zgoščen pas megle, ki se pojavi zjutraj nekako na sredini severnega pobočja Grmade in se vleče od jugozahoda proti severovzhodu.

Zelo dobra priprava za vremensko napoved je barometer, s katerim merimo zračni tlak. V naših krajih, ki so poprečno več kot 200 metrov nad morsko gladino, se tlak zraka giblje med 750 do 760 mm. Če je zračni tlak normalen, računamo na lepo vreme. Pri 740 mm sklepamo na spremenljivo oblačno vreme, pri nizkem zračnem tlaku pa na prehoden ali trajen dež. Nagel padec zračnega tlaka pomeni hitro spremembo vremena.

Pod Debencem

Rastlinski in živalski svet

»Čebrjak«, Malne 2

Pred prihodom človeka je ves prostor občine prekrivala naravna vegetacija mešanega gozda z morebitnimi močvirskimi otoki.

Tudi sedanjo prevladujočo vegetacijo predstavljajo mešani gozdovi; zavzemajo dobro polovico površja. Največ jih je na osojnih in v višjih legah.

Gozdovi povečini zdaj niso več sklenjeni in so vmes večje jase ali kulturne površine. To je človekov poseg v naravo. Najmanj gozdov je v Temeniški in Mirenski dolini, največ pa na območjih Kremenjeka, Ostrega vrha in Trebelnega.

V gozdovih prevladujejo bukve, slede gabri, hrasti in smreke, manj pa je macesnov, borov, jelk, brez, topolov, maklena in kostanja. V najnižjem delu Mirenske doline so manjši hrastovi gozdovi, kar kaže na panonski podnebni vpliv. Največ čistih bukovih gozdov je na Kremenjeku in na Ostrem vrhu, čisti smrekovi gozdovi pa so v okolici Velike Loke.

S pogozdovanjem, ki je v šestdesetih letih zajelo večje površine na Vrbovski in Koritniški gmajni v okolici Dobrniča, v okolici Stehanje vasi in Jelševca ter na Cerovški gmajni pri Radni vasi, so širili zlasti smreko ter zelen in črn bor.

Kvalitetnejšemu visokemu čistemu gozdu bukev in smrek pripada okoli polovica celotne gozdne površine, ostalo pa je nizek in manj kvaliteten gozd.

Na zakisanih gozdnih tleh je mnogo rese, na dobrih tleh pa se ugodno počuti robida. Podrast močno zastopata črni trn in praprot.

V gozdovih rastejo gobe, borovnice in drugi gozdni sadeži ter zdravilne rastline; mnoge zdravilne rastline so po travnikih in senožetih.

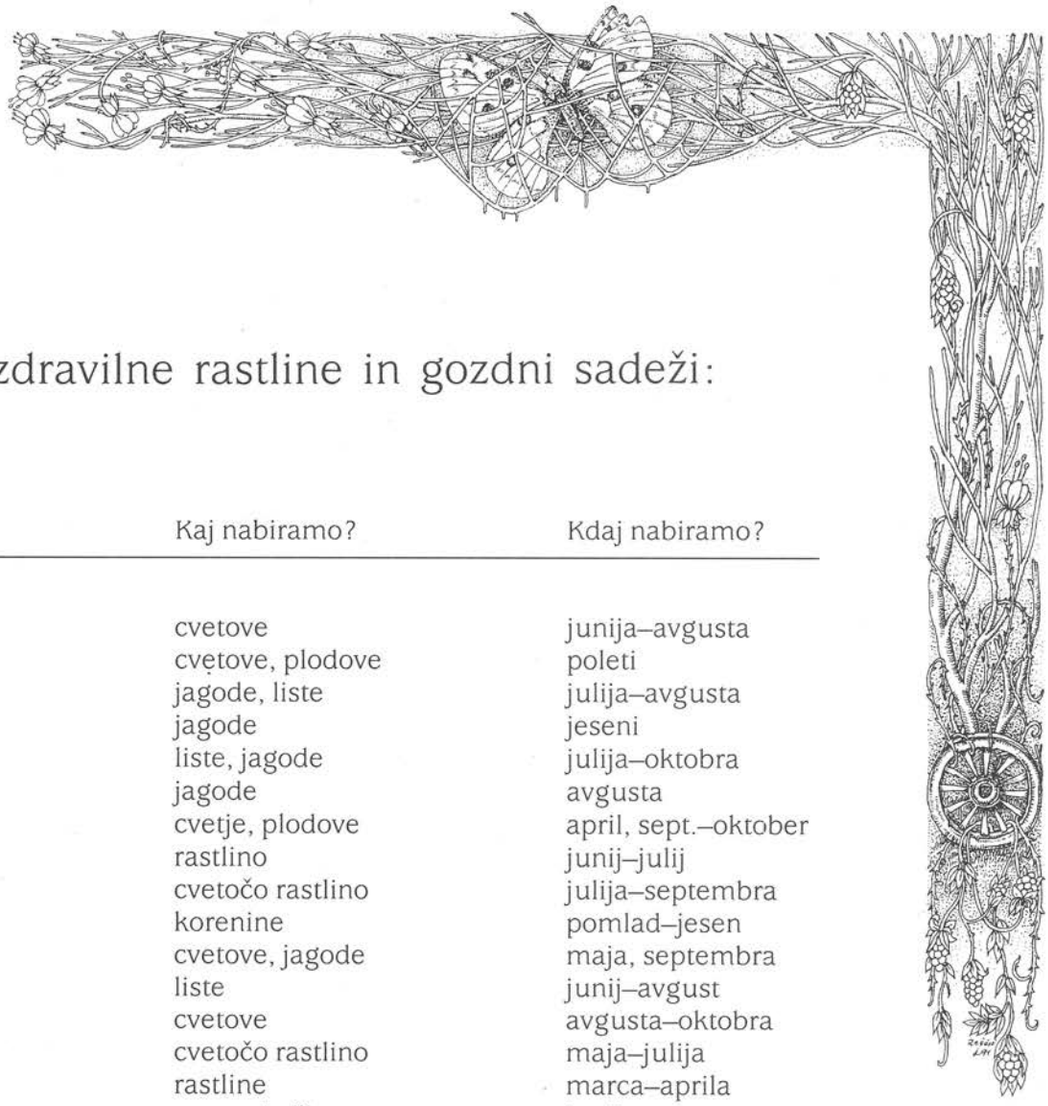

Najvažnejše zdravilne rastline in gozdni sadeži:

Ime	Kaj nabiramo?	Kdaj nabiramo?
arnika	cvetove	junija–avgusta
bezeg	cvetove, plodove	poleti
borovnica	jagode, liste	julija–avgusta
brinj	jagode	jeseni
brusnica	liste, jagode	julija–oktobra
češmin	jagode	avgusta
črni trn	cvetje, plodove	april, sept.–oktober
dišeča perla	rastlino	junij–julij
dobra misel	cvetočo rastlino	julija–septembra
gabez	korenine	pomlad–jesen
glog	cvetove, jagode	maja, septembra
hribska resa	liste	junij–avgust
jesenska resa	cvetove	avgusta–oktobra
jetičnik	cvetočo rastlino	maja–julija
jetrnik	rastline	marca–aprila
kamilica	cvetne koške	junija–avgusta
kostanj	plodove	oktober–november
krhlika	lubje	maja–junija
kumina	seme	junij–julij
lapuh	cvetove, rastline	marca–junija
lipa	cvetje	junij–julij
malina	jagode, liste	maja–septembra
materina dušica	liste, cvetove	maja–junija
melisa	liste	junij–julij
meta	liste	junij–julij
mrtva kopriva	rastline	maja–julija
njivska mačeha	cvetove	junija–avgusta
pekoča kopriva	liste	spomladi
pelin	liste, cvetove	julija–avgusta
pljučnica	liste	aprila
podlesek	korenine, seme	junij–julij
preslica	rastline	marca–aprila
ranjak	cvetne glavice	maja–junija
regrat	korenine	jeseni
rdeča jagoda	jagode, liste	maja, poleti
rman	rastline	junij–avgust
robida	jagode, liste	avgusta–septembra
smetlika	rastline	julija–oktobra
srčna moč	koreniko	poletje–jesen

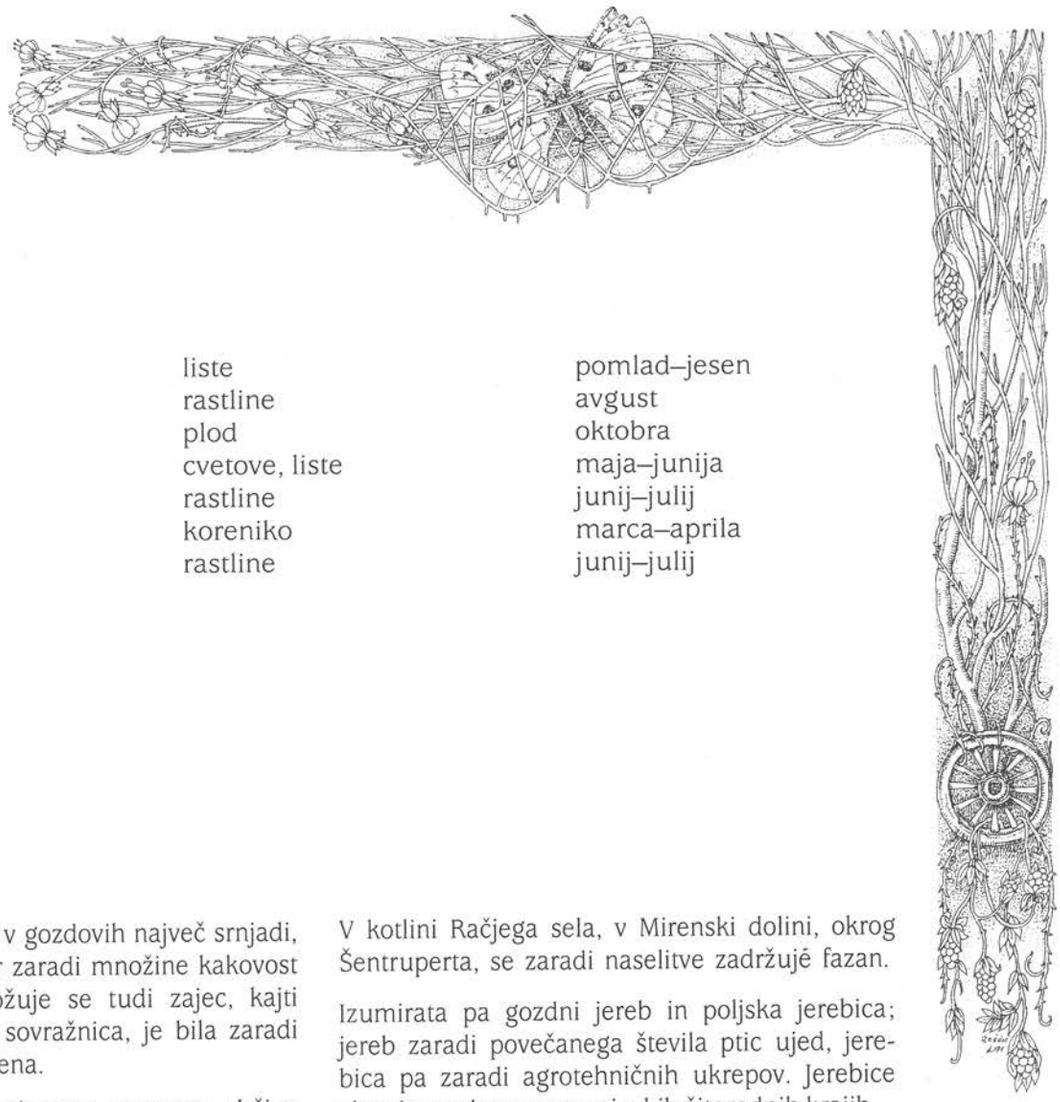

suličasti trpotec	liste	pomlad–jesen
šentjanževka	rastline	avgust
šipek	plod	oktobra
šmarnica	cvetove, liste	maja–junija
tavžentroža	rastline	junij–julij
trobentica	koreniko	marca–aprila
urhovka	rastline	junij–julij

Med visoko divjadjo je v gozdovih največ srnjadi, ki je v porastu, vendar zaradi množine kakovost živali upada. Razmnožuje se tudi zajec, kajti lisica, njegova glavna sovražnica, je bila zaradi stekline skoraj iztrebljena.

Stalno so v vsem gozdnatem prostoru občine divje svinje. V preteklosti so se zadrževale predvsem južno in jugovzhodno od Temenice, zdaj pa se izjemoma pojavljajo tudi drugod. Jelen in medved se gibljeta predvsem jugozahodno od Temenice, medved sicer bolj poredko, najpogosteje na območju Ostrega vrha, Lisca in Kremenjeka, medtem ko je jelenjadi več in kdaj pa kdaj zaide tudi severneje od Temenice, predvsem v območje Trebelnega in Čateža. Pojavil se je tudi jelen damjak, priseljuje se iz smeri Sevnice.

Mala divjad – lisice, podlasice, jazbeci, kune, dihurji, divje mačke – živi po vsem gozdnem prostoru. Lisic je mnogo manj kot nekoč, zato pa je veliko več drugih roparic, zlasti divjih mačk in kun. Tudi jazbecev, veveric in polhov je manj.

Nekoč so lovili polhe predvsem na območju Sela Šumberka in Trebelnega. Ob vodah se zadržujejo pižmovke in race mlakarice; race so predvsem zaradi vlaganj v porastu. V Radulji, Temenici in Mirni so živele vidre, vendar jih zdaj ni opaziti.

V Mirenski dolini, delno tudi v Temeniški dolini so še sive čaplje, število pa se celo povečuje.

V kotlini Račjega sela, v Mirenski dolini, okrog Šentruperta, se zaradi naselitve zadržujé fazan.

Izumirata pa gozdni jereb in poljska jerebica; jereb zaradi povečanega števila ptic ujed, jerebica pa zaradi agrotehničnih ukrepov. Jerebice vlagajo predvsem v ravninskih žitorodnih krajih.

Močno so prisotne še nekatere ptice, kot so šoje, vrane, srake, kavke, vrabci, sinice, liščki, krivokljuni, brglezi, lastovke.

Med golobi prevladuje grivar, skalni golob je redkejši.

Ujede zastopa predvsem kanja, ki je glavna roparica male divjadi, sledita skobec in sova duplarica. Kragulj je v upadanju.

V Temenici, Mirni in Radulji žive potočne in ameriške postrvi, kleni, kleniči, mrene, ščuke, krapi, linji in podusti. Raki koščaki ali jelševci žive samo še v pritokih večjih voda, a ne dosežejo več prave rasti.

Med obravnavanimi živalmi so z zakonom zaščitene podlasica, vse čaplje, vidra, poljska jerebica, kanja in vse sove.

Nad živalskim svetom gospodarijo lovske družine Veliki Gaber, Velika Loka, Dobrnič, Trebnje, Trebelno, Mirna, Mokronog, Šentrupert; vključene so v Zvezo lovskih družin Novo mesto.

Trebeljanski gozdovi

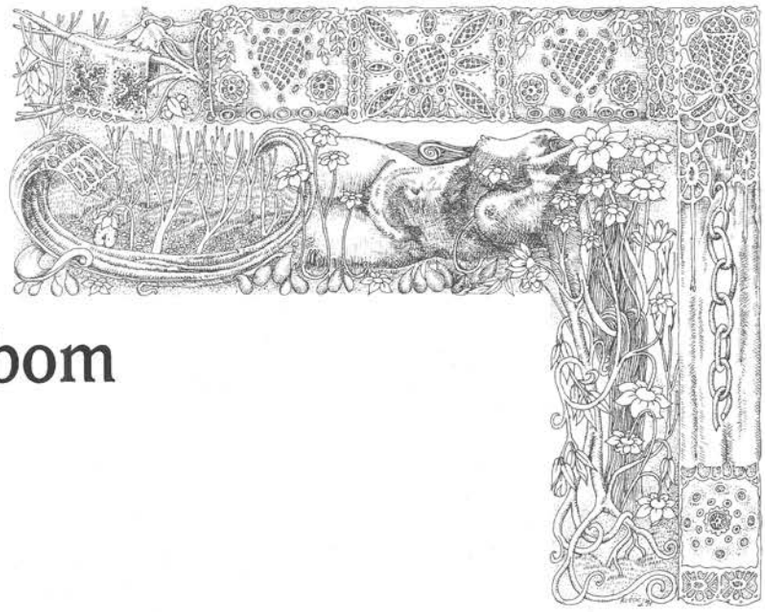

Med zemljo in nebom

Le malokdaj se zavedamo, kako zelo smo potopljeni v naravo in s kako neizmernimi vezmi priklenjeni na planet. Njegov utrip nam je stkal pljuča, uredil krvni obtok, prebudil zavest, nas zavaroval z bolečino...

Zaradi teh vezi ne moremo ustaviti srca ne kroženja krvi ne prepovedati bolečine ne odvreči teže ali staranja... in ničesar v sebi ne moremo spremeniti. Kajti tudi naša človeška narava ima korenine in v srcu sonca, v središču galaksije, v vseh delih neskončne CELOTE; če bi hoteli kaj spremeniti, bi morali spremeniti vso CELOTO.

V naravi ni stvari ali pojava, ki ne bi bil v neposredni ali posredni povezanosti od vseh drugih stvari ali pojavov. Rastlinski svet je odvisen predvsem od sestave tal, vlage in toplote, živalski svet od rastlinskega in človek od obojega. Za človeka sta oba svetova predvsem hrana. A ne samo to; rastlinski svet je za človeka tudi dihanje.

Nenavadno je, da so ljudje brez vsakega znanstvenega vedenja to že davno vedeli in so gozd tudi iz tega občutenja ohranjali, v 20. stoletju, ko pa že vsak osnovnošolec ve za fotosintezo, da zlasti gozd oddaja v ozračje večino kisika, potrebnega za dihanje, pa kljub temu večina ljudi vidi v gozdu samo izvor surovin, predvsem lesa.

Človek lahko soodvisnost, usklajenost in ravnovesje v naravi poruši; lahko ga v to zapelje kakšna njegova korist, na primer želja po vse večjem udobju, pa čeprav trenutno naravno ravnotežje tega ne dovoljuje, lahko pozabi na vsajenost v CELOTO, na svoje korenine.

Rušenje usklajenosti in soodvisnosti pa pomeni posredno ubijanje človeka.

Ko človek odkriva osnovni red v naravi, njene zakonitosti, ima dvoje možnosti: ali ta red spoštuje in se mu prilagaja ali pa zaradi neučakanosti in prevelike lakote red ruši.

Človek lahko uporablja atomsko energijo v čisto koristne namene, ne da bi s tem porušil osnovni naravni red, če seveda zakonitosti v podatomskem svetu pozna tako dobro, da jih lahko tudi obvladuje in usmerja, najmanjša napaka pa ima lahko usodne posledice.

V tem pa je tudi naša odgovornost. Za naš nadaljnji razvoj je najpomembneje, da se ohranimo in si zagotovimo prihodnost. Če pa se hočemo ohraniti, potem moramo ohraniti tudi red v naravi, zaradi katerega narava JE in kot njen del tudi človek.

Smo živ, še nerazcveten poganjek na drevesu narave, zasidrani v njene veje, deblo in korenine, vse drevo je tudi v nas, čutimo njegov utrip in vemo, da veje ne morejo brez korenin in korenine ne brez vej in še vemo, da drevo lahko JE, če so mu vsi deli zvesti in da deli lahko so samo v naročju CELOTE. Zato je od nas odvisno, ali bo še nerazcveten poganjek tudi vzcvetel in pripomogel drevesu v nadaljnjo rast.

Kmečka bajta v Gorenji vasi pri Mokronogu

Opuščena Mandljeva kovačija v Sotli pri Mirni

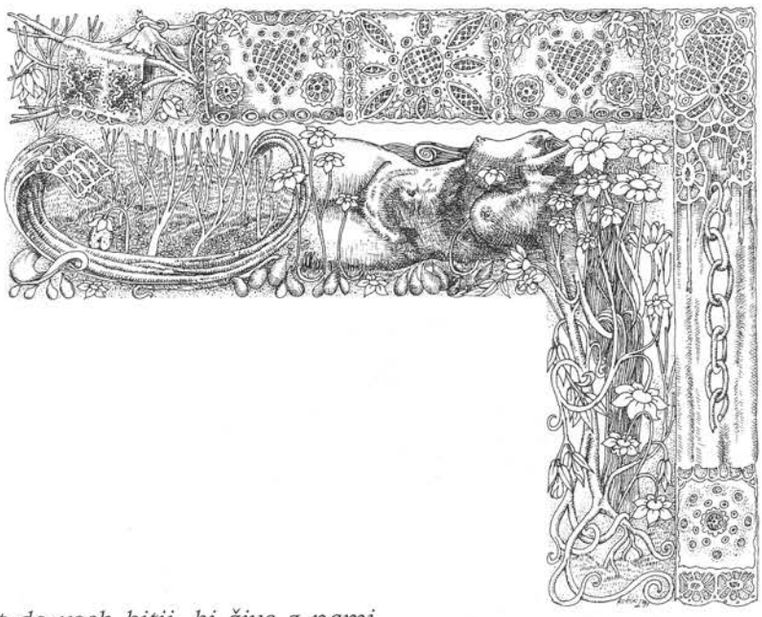

Odgovornost zase vključuje tudi odgovornost do vseh bitij, ki žive z nami.

Človekova zavest pa s to temeljno odgovornostjo ni vedno usklajena. Taka je potrošniška družba dvajsetega stoletja, ki znanosti in tehnike ne razvija več toliko zaradi radovednosti o naravi sveta, ampak predvsem zato, da zadovoljuje vse večjo človekovo potrebo po jemanju.

Znanost in tehnika dajeta človeku vedno več dobrin, hkrati pa ogrožata nekatere osnovne pogoje za življenje, kot so voda, zrak, naravna prehrana in gibanje.

Vse to so nepredvidene posledice nepremišljenega in roparskega poseganja v naravo – samo zato, da si jo človek kot vrh stvarstva podreja in jo izkorišča za svoje potrebe.

Zaradi takega človekovega vzvišenega odnosa nad naravo so bili uničeni mnogi gozdovi in iztrebljene številne živalske vrste, nadaljuje se onesnaževanje voda in ozračja, ljudje se vedno bolj duše v lastnih odpadkih, svet predmetov jim vse bolj zakriva obzorja, hrup avtomobilov in strojev narašča, ljudje so pozabili na počasno hojo, pa tudi na to, da bi se kdaj ozrli k zvezdam, od koder so prišli in kamor se bodo spet vrnili; še dlje jim je do drobnega cveta.

Vse to se dogaja zaradi zaljubljenosti vase kot v krono stvarstva, dejanj ne usklajujemo s spoznanji, ne znamo celostno misliti. Morali bi vedeti: če ranimo drevo – ranimo sebe, če onesnažujemo zrak – zastrupljamo sebe, če ubijamo veter – sejemo vihar, če razdiramo temo – preganjamo tudi luč...

Morali bi biti bolj kirurgi. Narava je vendarle kot organizem in kirurg ve, da lahko z napačnim posegom v del povzroči smrt celote.

In kdo bo ukrotil atome, če jih odpnemo z verig, in kdo bo pod mrtvim nebom prebudil drevesom in travam drugačno srce?

Potrošniška družba je lahko na drevesu narave tudi izjemen in usoden poganjek, ki lahko s svojo preveliko lakoto umori tudi drevo!

Če pristajamo na lasten umor, pa vendarle nimamo pravice ubijati zraka, voda, sonca, dreves, ptic, trav, modrine neba...

V kozmičnem redu imata sleherna stvar in sleherno bitje svojo vlogo; mora jo opraviti, sicer bi se razvoj prekinil. In sleherna stvar in bitje imata svoje življenje; da je naše človeško pomembnejše, mislimo samo ljudje. Ne zavedamo se, da kamni molčijo samo za nas; če nas ne doseže jok prekinjene rasti ali hrepenenje razcvetajočih se trav, še ne pomeni, da takšnega joka ali hrepenenja ni. Teh oblik in vsebin življenja še nismo dojeli, nekoč jih bomo, zato pa moramo še nastajati, predvsem pa s tem, kar vemo, usklajevati tudi svoja dejanja.

Prometna lega, naselitveni razvoj in boj za obstanek

arhitekt profesor Boris Kobe, Gozd na Trebelnem, tempera, 1975 (iz ciklusa Po poteh Gubčeve brigade)

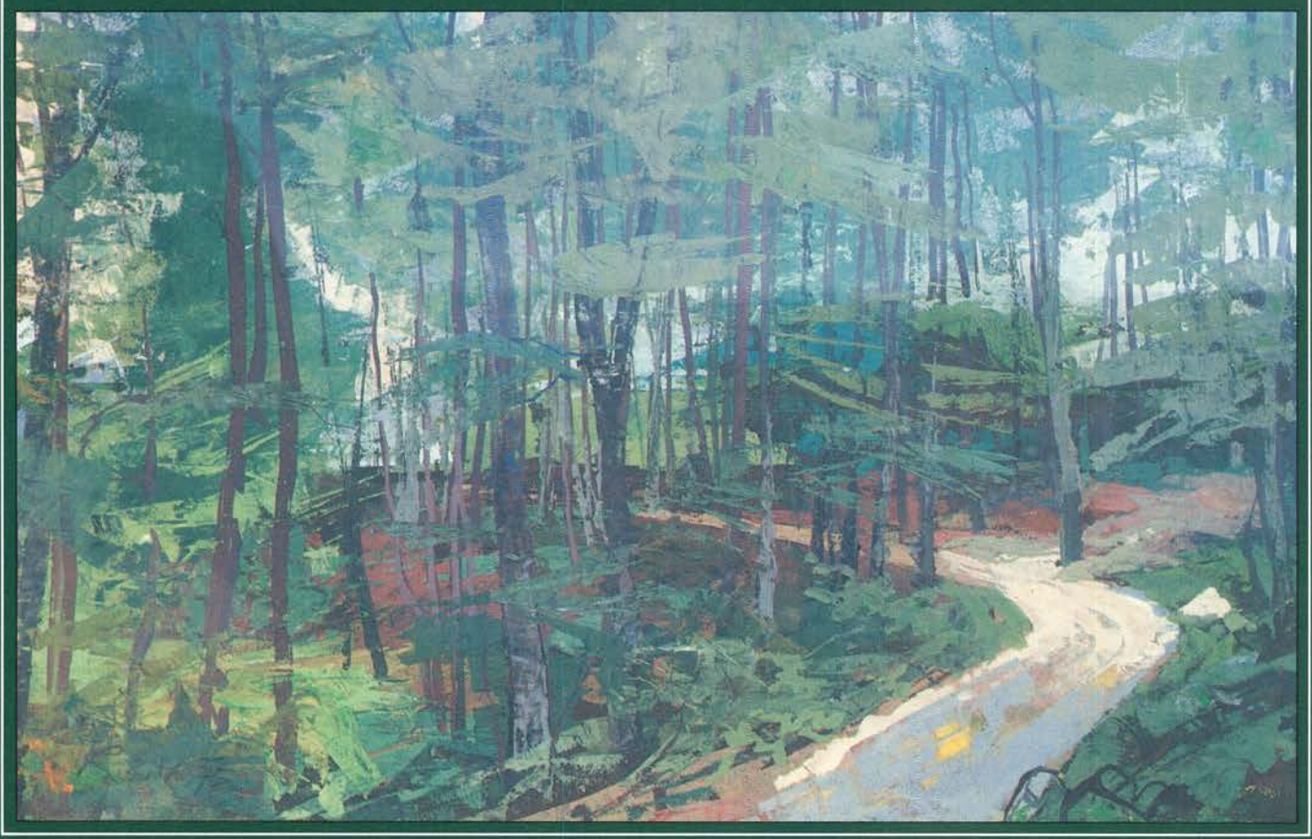

In postali smo iskanje,
odkrivanje,
ustvarjanje
in samozavedanje sveta,
ki se dosega in raste
iz svoje lastne luči in teme
in je hkrati svetilka in tema,
ki jo razsvetljuje.

Rimski nagrobnik v ž.c. Marijinega vnebovzetja v Trebnjem

Znamenje v Kamnju

Le malo je območij na Slovenskem, ki bi se mogla ponašati s tako številnimi sledovi zgodnje poselitve kot Mirenska in Temeniška dolina ter Dobrniška kotlina. Tu skoraj ni naselja ali zaselka, kjer niso našli kake izkopanine, kjer ne bi kaka gomila ali ostanki zidov, stara posoda ali raztreseni novci pričali, da se je človek v teh krajih že zelo zgodaj udomačil.

Nekatere najdbe, kot so neolitske kamnite sekire in sledovi mostiščarskih naselbin, potrjujejo, da je bil ta prostor naseljen že v kameni dobi, vendar večina najdb pripada železni dobi, tako halštatski kot latenski, ko so v teh krajih prebivali Iliri in za njimi Kelti.

Materialni ostanki iz tega obdobja so posebno številni v Mirenski dolini in po trebeljanskih hribih. To so predvsem gomile in gradišča; zlasti v latenski kulturi ima na Dolenjskem posebno vlogo Mirenska dolina in še posebej okolica Mokronoga. Najdbe v okolici Mokronoga predstavljajo najbolj čiste oblike latenske kulture na Slovenskem.

O NASELJENOSTI V NAŠIH KRAJIH V PRAZGODOVINI PRIČAJO GOMILE, SLEDOVI NASELBIN IN NAJDB, KI SO POSEBNO POGOSTE V MIRENSKI DOLINI

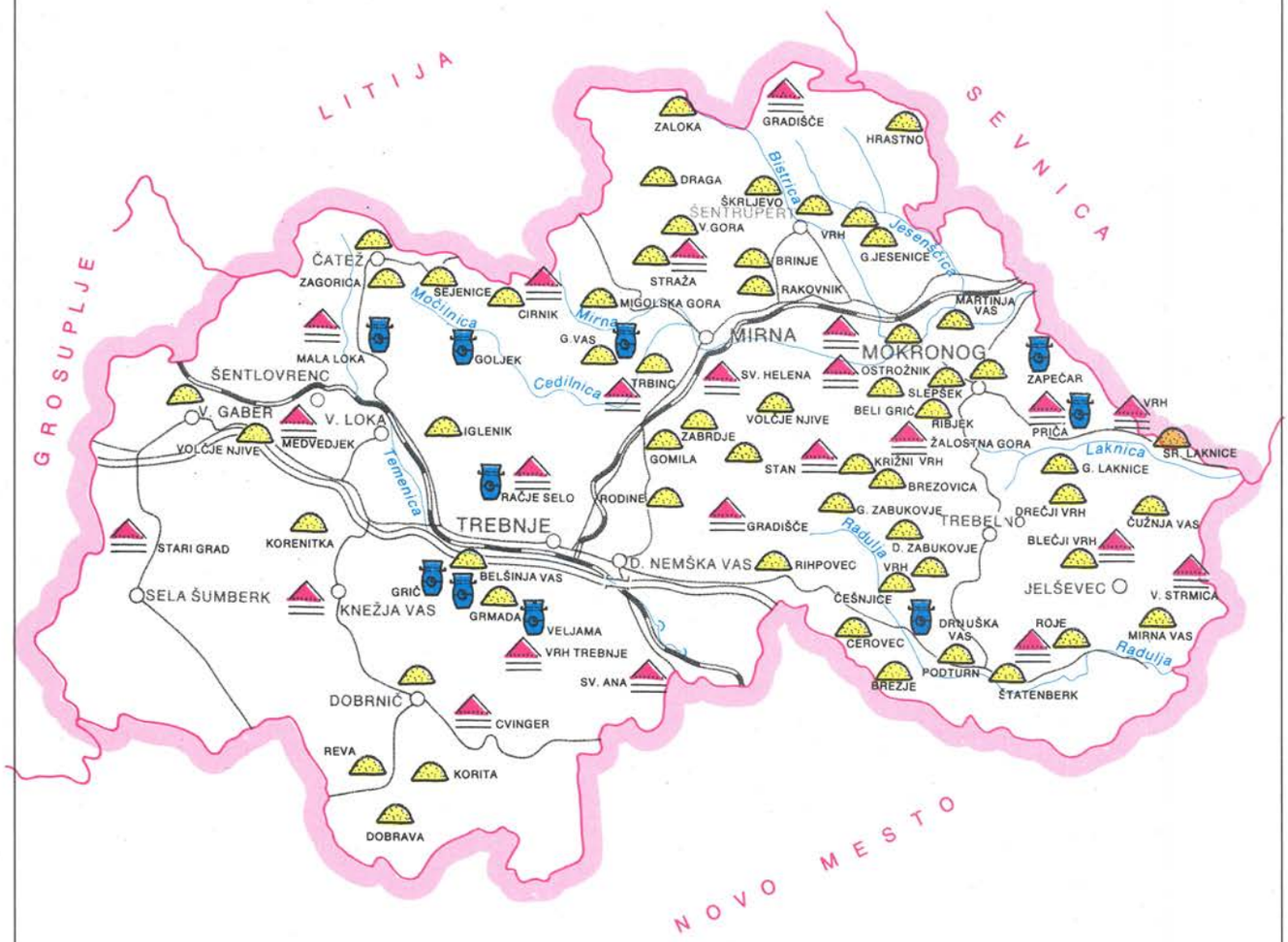

PRAZGODOVINSKE GOMILE

PRAZGODOVINSKE NASELBINE
– UTRJENA GRADIŠČA

NAJDBE

V RIMSKI DOBI JE BILA POSEBNO GOSTO NASELJENA TEMENIŠKA DOLINA,
O ČEMER PRIČAJO RIMSKI GROBOVI, OSTANKI ZGRADB IN DRUGE NAJDBE

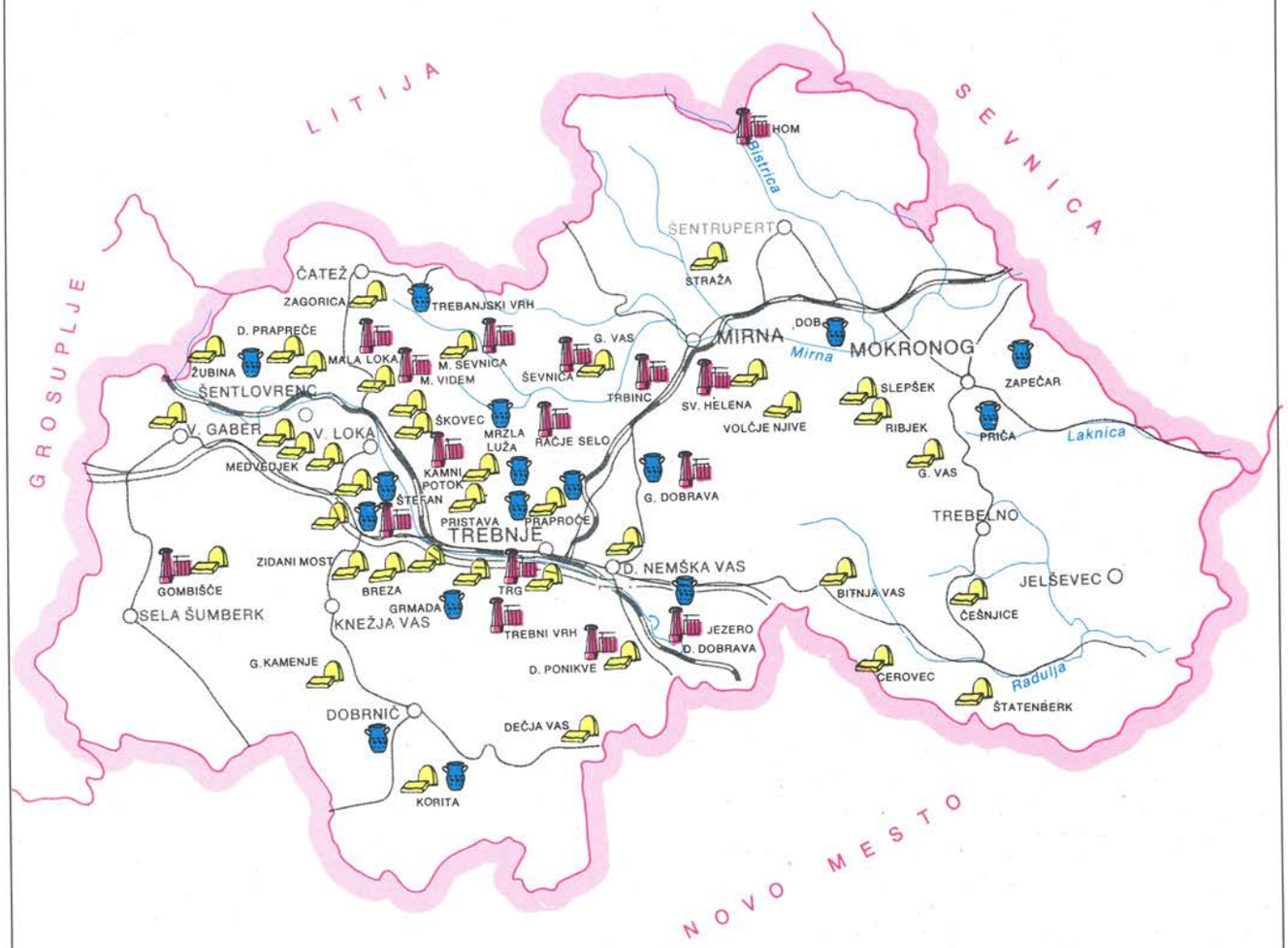

Romanska kostnica v Gorenjem Mokronogu

Poleg razvitega poljedeljstva z železnimi orodji, živinoreje, topljenja železove rude in drugih rud, razvite kovaške obrti, lončarstva, tkalstva, kovanja novcev, izdelovanja umetnih predmetov, posebej situl, trgovanja, pokopavanja umrlih v skeletne in žarne grobove z vsemi dodatki in razvitimi ceremoniali, presenečajo tudi neverjetno usklajene dejavnosti ljudi pri gradnji utrjenih bivališč-gradišč na razglednih višinskih krajih. Sodeč po nekaterih raziskanih primerih v sosedstvu (Stična), so bila gradišča prave nekropole (naselbine) z mestnim jedrom in obdane z obzidjem iz zloženega kamna in nasipi. Za Stično se navaja, da je bilo obzidje dolgo 2 km in je znotraj živelo okoli tisoč ljudi.

V Temeniški dolini so izjemno pogosti materialni ostanki iz rimske dobe, ko so se zlasti pri Trebnjem križale pomembne prometne poti. Takrat je po Temeniški dolini vodila glavna rimska cesta, ki je povezovala severno Italijo s provinco Panonijo. Ob njej je nastala v spodnjem delu Temeniške doline večja rimska naselbina Praetorium Latobicorum.

Rim je obvladoval te kraje od preloma tisočletja pred našim štetjem v naše štetje pa do konca 4. stoletja po našem štetju.

Takšno prometno vlogo, kot so jo imeli v rimskih časih, imajo ti kraji še danes. Z nekdanjimi rimskimi cestami se ujemajo tudi današnje. Pri gradnji avtomobilske ceste Ljubljana–Zagreb so graditelji marsikje naleteli na temelje nekdanje rimske ceste. Poznejši razvoj je dodal tem krajem leta 1894 še železniško progo Ljubljana–Novo mesto in leta 1914 nadaljevanje te proge do Karlovca. V vmesnem obdobju je bila zgrajena železnica Trebnje–Šentjanž in za tem Šentjanž–Sevnica. S tem je bila prometna vloga Mirenske in Temeniške doline še bolj poudarjena.

Po razpadu rimskega imperija in odhodu rimskih legij je sledilo obdobje preseljevanja ljudstev in hkrati uničenje rimske civilizacije, ki je zlasti v praktičnih rešitvah bivanjskega prostora, ureditve mest, kanalizacije, vodovoda, cest, javnih zgradb in drugih oblik materialnega razkošja dosegla izredne rešitve.

Sledovi rimske civilizacije, med njimi cesta Emona-Praetorium Latobicorum, so bili kažipot prodiranju naših prednikov Slovanov v vzhodne Alpe. Nekateri od njih so se tu ustavili in naselili širok pas na obeh straneh nekdanjih prometnih poti. Tako so nastala nova močna naselitvena jedra v območju Trebnjega ter okoli Šentruperta, Mokronoga, Trebelnega in Dobrniča. S pokristjanjevanjem so omenjeni kraji postali središča prafar.

Po propadu svobodne Karantanije, kamor so obrobno pripadali naši kraji, in z uveljavitvijo najprej frankovske in pozneje nemške oblasti, se je poleg krščanske vere uveljavil tudi nov fevdalni red. Tako so v zgodnjem srednjem veku imeli v teh krajih največ fevdalnih posesti grofje Breže-Seliški, krajišniki Savinjske krajine; obsegala je tudi porečje Mirne. Pozneje je njihova posestva dobila Krška škofija, za njo pa so bili poleg drugih pomembnih posestniki v Mirenski dolini zlasti Celjski grofje.

V 14. stoletju so Ortenburžani v Temeniški dolini naseljevali nemške koloniste, na kar še danes kažejo nekatera krajevna imena. O razmeroma gosti naselitvi v srednjem veku pričajo gradovi, ki jih je bilo zlasti veliko v Mirenski dolini. Nastala so nekatera trška naselja, med najpomembnejšimi Mokronog, pa tudi Šentrupert in pred Trebnjim Stari trg.

Srednji vek je na gosto »posejal« to pokrajino s cerkvami. V občini skoraj ni razgledne vzpetine, na kateri ne bi stala cerkvica. Večina teh cerkva se v seznamih Cerkve omenja že leta 1526, kar pomeni, da so bile zgrajene v času, ko je prevladovala še gotika. Dejansko je pri večini podružničnih cerkva jedro še srednjeveško, s kasnejšimi prezidavami in dozidavami pa se elementi gotike prepletajo predvsem z baročnimi in drugimi novejšimi posegi.

Kljub majhnemu prostoru občine pa je z nekaterimi imenitnimi primeri gradenj zastopan ves razvoj cerkvene arhitekture od romanike do baroka: romanika s kostnico pri cerkvi Sv. Petra pod Trebelnim, gotika s cerkvijo v Šentrupertu, pozna gotika s cerkvijo v Trebnjem, barok s

Trojica apostolov (freska) v p.c. sv. Duha na Vihru, neznan mojster, prvo desetletje 16. stoletja

cerkvijo na Veseli Gori. Mirenska cerkev je znana po freskah, ki se uvrščajo v značilen primer kranjskega prezbiterija. Po srednjeveških freskah pa je znana tudi cerkev na Vihru nad Šentrupertom.

Od propada Karantanije leta 822 pa do konca prve svetovne vojne leta 1918, torej več kot tisoč let, so bili ti kraji z drugimi slovenskimi deželami vred pod oblastjo tujih vladarjev, najprej frankovskih, potem nemških in za njimi avstrijskih. Habsburžani, ki so na prostoru Svetorimskega cesarstva nemške narodnosti skozi stoletni politični boj izoblikovali v srednjeevropskem prostoru veliko Avstro-Ogrsko monarhijo, so vladali slovenskim deželam od 14. do začetka 20. stoletja. Kratek presledek so bile samo Ilirske province od leta 1809 do 1813, ko so bili v obdobju Napoleona ti kraji pod francosko nadoblastjo.

Nemški in za njimi habsburški vladarji so si prizadevali, da bi Slovence ponemčili in razširili svoj prostor do Jadranskega morja.

Seveda vplivi niso bili samo politični, kajti več kot tisoč let smo bili na obali zahodnoevropske civilizacije in kulture. Ta je poleg zmagovitega krščanstva in pozneje Katoliške cerkve vplivala na življenje, mišljenje in ustvarjanje naših prednikov na vseh drugih področjih. Vsa velika dogajanja v mišljenju, literaturi, glasbi, arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu in gledališču so odmevala tudi pri nas. To seveda ne pomeni, da nismo bili tudi drugačni, kajti naši predniki so vztrajali pri svojem jeziku, šegah, navadah, pesmih, plesih in v svoji ljudski umetnosti. S to drugačnostjo smo se ohranili in pripomogli k večjemu bogastvu življenja znotraj neke širše kulture.

Žal se ta vztrajnost spoštovanja korenin danes vedno bolj razblinja. V nekaterih vaseh so sicer stari običaji še ohranjeni, vendar bolj kot folklornost v prireditvah in brez moči, da bi segli do dna stoletij.

Ob podpori vladarjev so izvajali oblast in delili pravico tako cerkveni kot posvetni gospodje. Kmetje, ki so živeli v skromnih vaseh, obdelovali svoja polja, tlačanili na graščinski zemlji in dajali dajatve cerkvi in gospodi na gradu, pa so se, kadar so bila bremena le prehuda, spuntali.

Takrat so zagoreli gradovi tudi po Mirenski dolini, najprej v vseslovenskem kmečkem uporu leta 1515 in pozneje v hrvaško-slovenskem kmečkem uporu leta 1573, ko je spopad segel na prostor Mokronoga. Med lokalnimi upori je bil že leta 1475 v Šentrupertu upor zoper župnika, leta 1705 pa proti gospodi Lanšpreža.

Naše prednike so pestile še druge nesreče. Večkrat je razsajala kuga; o tem pričajo še nekatera ohranjena kužna znamenja, pogosti so bili požari, napadi kobilic, slabe letine in druge naravne ujme. Ljudje so trpeli zaradi vojska, spopadov med velikaši, zaradi verskih vojn in še posebej zaradi vdorov Turkov.

Turki so v zmagovitem pohodu na Balkan prvič prišli na slovenska tla leta 1408 v okolico Metlike. Na Dolenjskem in v naših krajih so pustošili, ropali in morili zlasti v letih 1415, 1471, 1473, 1476, 1477 (kar mesec dni!), 1479, 1483, 1491, 1493, 1496, 1528, 1532 in 1547. Poleg drugih vpadnih poti je bila ena od osrednjih prav pot skozi te kraje od Metlike skozi Novo mesto in Trebnje proti Ljubljani.

V obrambi pred Turki so poleg deželne in črne vojske imeli pomembno vlogo utrjeni tabori okoli številnih cerkva kot tudi najemniška vojska. Sledovi taborov so še danes marsikje vidni.

O turških napadih so naši predniki obveščali s sli, z določenim številom topovskih strelov in z ognjenim telefonom. Na že omenjeni vpadni poti je bil pomemben ognjeni telefon na Grmadi nad Trebnjim, na kar spominja tudi ime kraja, in na Šumberku.

Na turške čase spominjajo razvaline gradu Kozjek. Na ta kraj in čas se veže Jurčičeva povest Jurij Kozjak, slovenski janičar.

Naši kraji so bili posredno ali neposredno vključeni v vsa druga dogajanja v Avstro-Ogrski in na Slovenskem: reformacija in protireformacija, za tem reforme Marije Terezije in Jožefa II., revolucionarno leto 1848 in odprava tlačanstva, prebujanje slovenske narodne zavesti, taborsko gibanje, boj za zedinjeno Slovenijo, brezobzirnost zgodnjega kapitalizma in propadanje kmetov,

V SREDNJEM VEKU SO TUJI FEVDALCI V NAŠIH KRAJIH ZGRADILI ŠTEVILNE GRADOVE

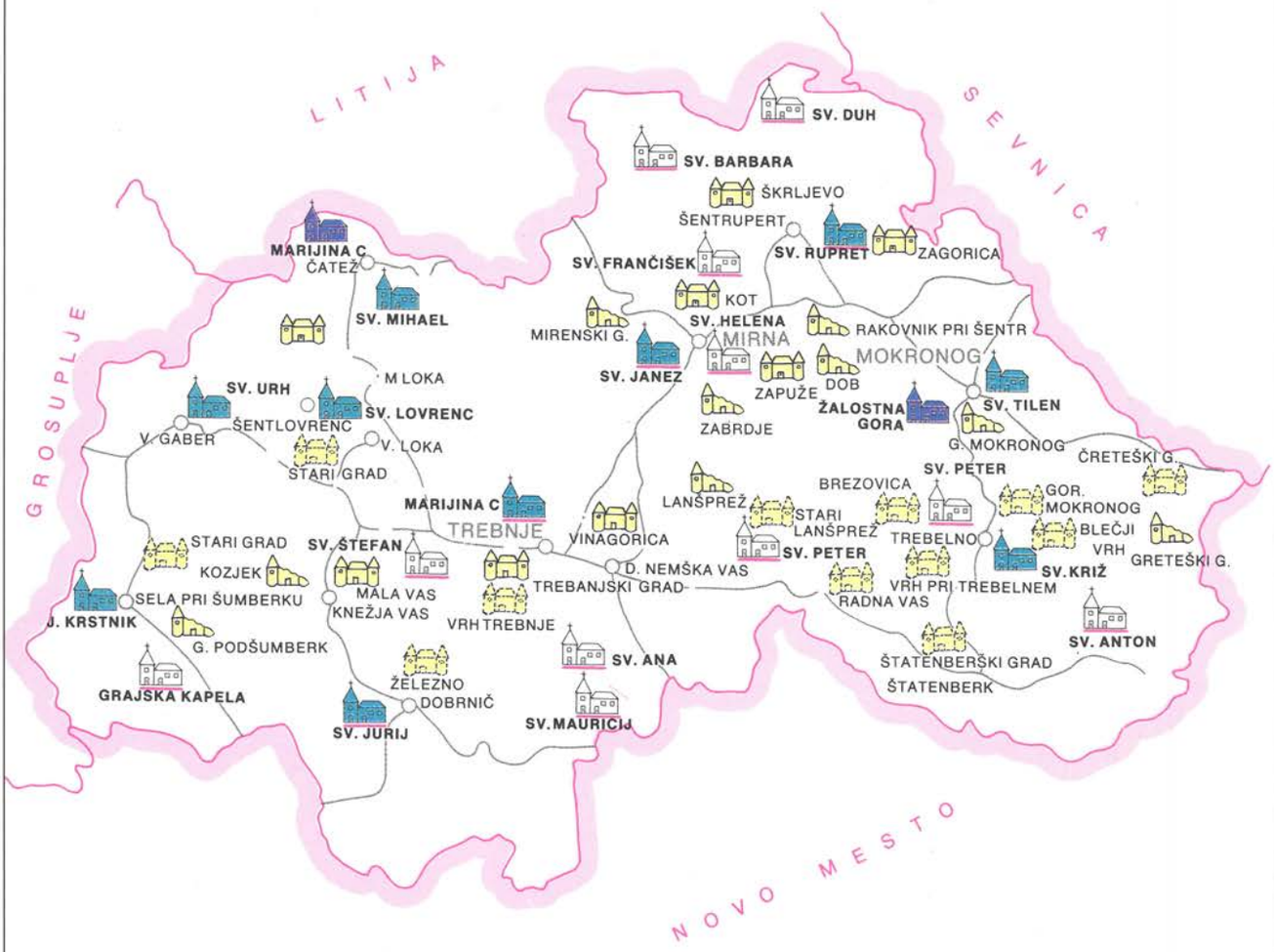

ŠE OBSTOJEČI GRADOVI

RAZVALINE

NI VEČ SLEDOV

FARNE CERKVE

ZGODOVINSKO ALI UMETNOSTNO POMEMBNE CERKVE

BOŽJEPOTNE CERKVE

Glavni oltar sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori, 1735

akad. kipar prof. Drago Tršar, Spomenik Gubčevi brigadi na Trebelnem, bron

množično izseljevanje in boj za obstanek tudi v tujini, nastanek političnih strank...

Po razpadu Avstro-Ogrske ob koncu prve svetovne vojne leta 1918 smo bili po tisoč letih izrinjeni iz dogajanj v srednjeevropskem prostoru in s priključitvijo h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev vključeni v balkanski prostor, s povsem drugačno, čeprav tudi zelo bogato civilizacijsko, versko in kulturno zgodovinsko tradicijo; svoj pečat mu je dal najprej Bizanc, nasprotnik Rima, in pozneje islam.

Vsi poskusi, da bi se izoblikoval enoten jugoslovanski narod, so v slabem četrtstoletnem obstoju Jugoslavije med obema vojnama propadli, v drugi svetovni vojni in po njej pa se je problem različnosti samo še zaostril.

Bilo je nekaj vezi in bližine, toda geslo o bratstvu in enotnosti je bilo samo zunanji izraz za nemoč in velike razdalje, ki so nastale v tisočletnem različnem kulturnozgodovinskem razvoju.

V devetdesetih letih je na Slovenskem nastalo močno hotenje za ponovno vključitev – bolje: vrnitev v Evropo. (Beseda o vključitvi je nenavadna in se sliši, kot da smo bili ves čas »zunaj«.)

Druga svetovna vojna in naša vključitev vanjo je bila velika zgodovinska preizkušnja in obenem izkušnja o tem, kako nasilen pojav so nove ideologije in novi bogovi.

Po razpadu stare Jugoslavije aprila 1941 sta območje občine okupirali nemška in italijanska vojska. V začetku so se Nemci iz Mirenske doline umaknili in prepustili tudi ta del Italijanom, ki so se zlasti močno utrdili v Trebnjem. Po kapitulaciji Italije v septembru 1943 pa so znova zasedli Trebnje Nemci.

27. aprila 1941 je bila ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda.

Prve priprave na oborožen upor proti okupatorju pri nas so stekle v Mokronogu: Narodni heroj Milan Majcen je že 20. junija 1941 prvi streljal na okupatorja, 12. septembra pa je bila ustanovljena Mokronoška partizanska četa.

2. aprila 1942 je bila na Kremenjeku ustanovljena Prva slovenska partizanska brigada, ki se je 1. maja 1942 na Orlaki preimenovala v Drugo grupo odredov NOV in POS, 4. septembra 1942 je bila na Trebelnem ustanovljena IV. SNOUB Matije Gubca, nato pa so ob cesti Mokronog–Trebnje pri hiši Marije Čoš ustanovili XII. SNOUB.

Spomladi 1942 se je proti partizanom in OF, v kateri je vse bolj dobivala vodilno vlogo KPS, začela kontrarevolucija, najprej z nastopom bele garde, pozneje pa se je nadaljevala z domobranstvom in s črno roko.

Med NOB so divjali hudi boji zlasti okoli Čateža, Dobrniča, Trebnjega in Sela pri Šumberku. 26. decembra 1942 je Gubčeva brigada uničila prvo večjo sovražnikovo postojanko na Dobu, 1. in 2. maja 1943 je hrvatska brigada Rade Končar napadla belogardistično postojanko v Šentrupertu, 15. maja 1944 pa je za krajši čas osvobodila Trebnje Cankarjeva brigada. Seveda so bili ti kraji osvobojeni tudi ob kapitulaciji Italije.

V Dobrniču je bil 17. in 18. oktobra 1943 prvi kongres Slovenske protifašistične ženske zveze.

Italijani so 22. aprila 1942 v Radohovi vasi ustrelili prvih šest talcev v takratni Ljubljanski pokrajini, kasneje so streljali talce na Čatežu, v Trebnjem pod pokopališčem in še drugod. Okupatorji so delno ali povsem požgali številne vasi. Vojna in revolucija sta terjali 876 smrtnih žrtev, od teh 77 med ženskami. Povsem uničenih je bilo 128 stanovanjskih hiš, 15 javnih zgradb in 498 gospodarskih poslopij. V bojih je padlo 431 borcev NOV, ustreljenih je bilo 57 talcev, v zaporih in taboriščih je umrlo 164 ljudi. 224 ljudi pa so ubili okupatorji in kontrarevolucionarji v raznih spopadih.

Žrtve naših ljudi na nasprotnikovi strani tu niso zajete, so pa zelo občutne in boleče. Mnogi so izgubili življenje v veri, da se borijo za sveto in slovensko stvar.

Stalna razstava dokumentov iz NOB za vso občino je v prostorih Osnovne šole Trebnje, razstava dokumentov o prvem kongresu Slovenske protifašistične ženske zveze pa v prosvetnem domu v Dobrniču.

Lucijan Reščič, Drobec noči, olje na steklu, 1985

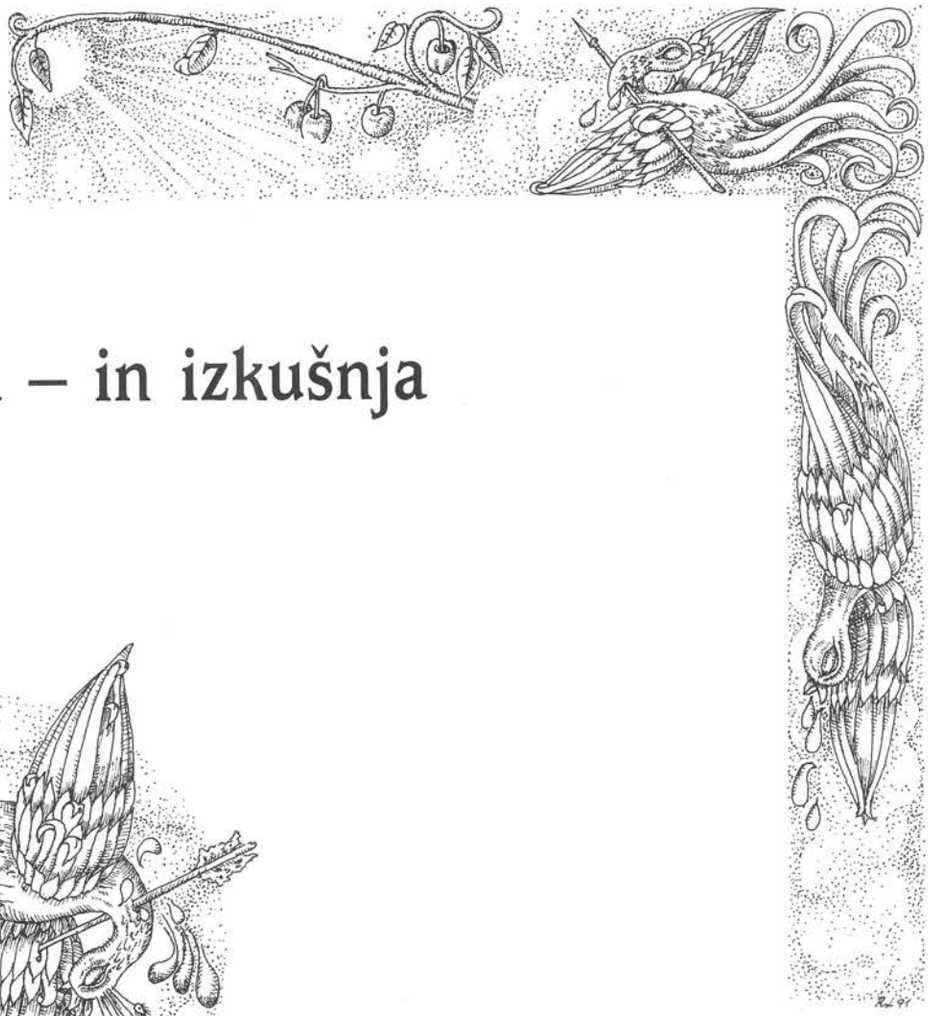

Še ena vojna – in izkušnja

Smo bili hrasti ali travne bilke?

Osnovni ukaz Narave je boj za obstanek in obveznost po nadaljevanju. Ta ukaz je dan slehernemu bitju in sleherni ga svojstveno izpolnjuje, nekateri z nasiljem, drugi z begom, nekateri z uporom, drugi z modrostjo in zvijačo. Hrasti na primer s pokončnostjo in kljubovanjem, trave z upognjenostjo. Toda morala pokončnosti pri hrastih ne izvira iz kljubovanja, ampak iz polnega debla, ki se ne more upogniti, medtem ko travam votlo steblo omogoča oboje – rast k soncu, z upogibom obrambo pred najbolj uničujočim neurjem; ko je to mimo, se spet zravnajo in izpolnjujejo svoje poslanstvo vse do semen in z njimi do nadaljevanja.

Ljudje in narodi niso izjema, lahko so hrasti ali travne bilke ali oboje; če so modri, se odločajo sami, seveda pa je od tega, katero od obeh vlog sprejmejo v najhujših ujmah, odvisno tudi preživetje.

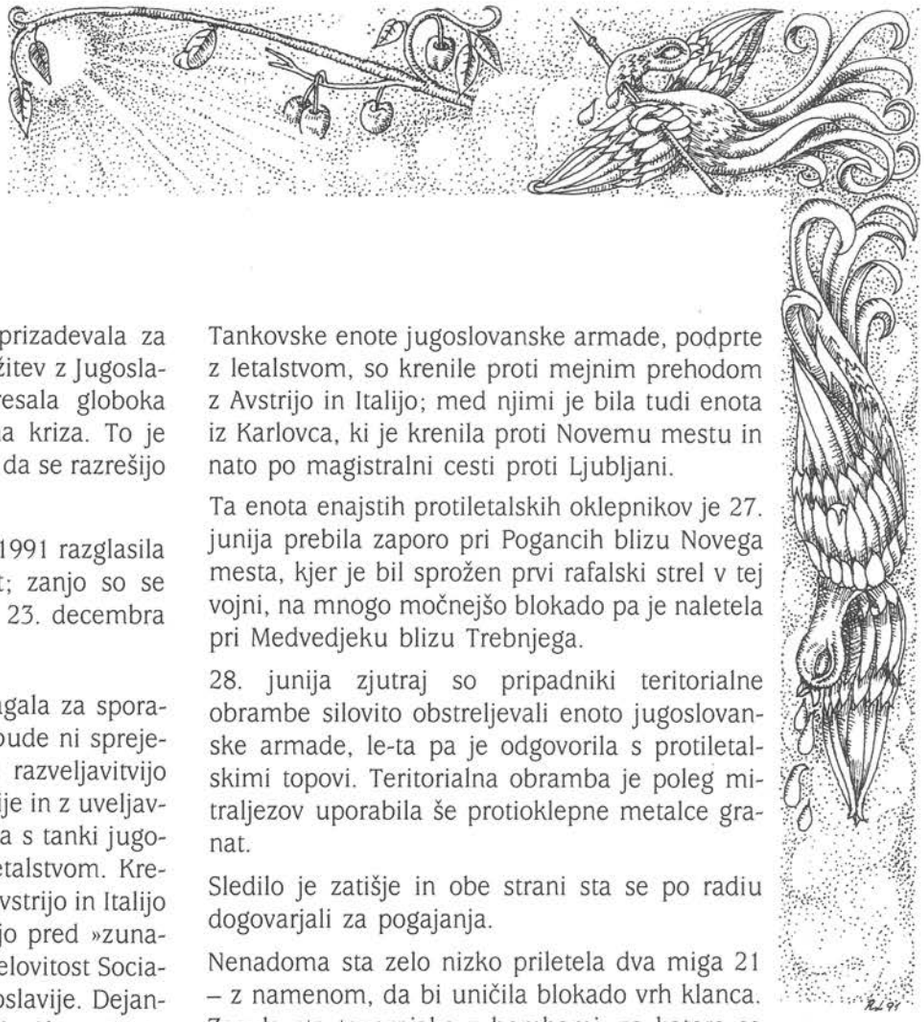

Po letu 1990 si je nova oblast prizadevala za osamosvojitev Slovenije in razdružitev z Jugoslavijo, ki jo je že vrsto let pretresala globoka politična, gospodarska in razvojna kriza. To je bila kriza sistema in nezmožnosti, da se razrešijo zgodovinska in nova nasprotja.

Slovenska skupščina je 25. junija 1991 razglasila in začela uveljavljati neodvisnost; zanjo so se Slovenci odločili na referendumu 23. decembra 1990.

Čeprav je Slovenija že prej predlagala za sporazumno razdružitev, federacija pobude ni sprejela. Začela se je vojna, najprej z razveljavitvijo vseh aktov o samostojnosti Slovenije in z uveljavljanjem zveznih predpisov, nato pa s tanki jugoslovanske armade, podprtimi z letalstvom. Krenili so proti mejnim prehodom z Avstrijo in Italijo z namenom, da te meje zavarujejo pred »zunanjim sovražnikom« in da branijo celovitost Socialistične federativne republike Jugoslavije. Dejansko je bil cilj tega posega izolacija Slovenije in zapiranje meja.

26. junija 1991 se je začel spopad. Jugoslovanska armada, ki jo je v Slovenijo poslala zvezna vlada, ni bila več le obrambna sila, temveč tudi instrument določene politike v interesu centralističnih sil.

Kot je bila Skupščina Republike Slovenije odločna v uveljavljanju samostojne razvojne poti, je bil odločen tudi odpor slovenskega naroda proti jugoslovanski armadi. Tankovske kolone so naletele na ovire in na oborožen odpor slovenske teritorialne obrambe, bile so blokirane, vojašnice tudi, v enotah jugoslovanske armade se je začel notranji razpad, mnogi vojaki so zapustili enote, nekateri pa so prešli v enote teritorialne obrambe Slovenije.

Vojna je trajala od 26. junija do 8. julija 1991; umirilo se je po mnogih mednarodnih posredovanjih, predvsem z Evropsko skupnostjo in prešlo s konferenco v Pragi 5. julija 1991 in z Brionsko deklaracijo 7. julija 1991 v pogajanja.

Kaj se je v tej vojni dogajalo v naših krajih?

Tankovske enote jugoslovanske armade, podprte z letalstvom, so krenile proti mejnim prehodom z Avstrijo in Italijo; med njimi je bila tudi enota iz Karlovca, ki je krenila proti Novemu mestu in nato po magistralni cesti proti Ljubljani.

Ta enota enajstih protiletalskih oklepnikov je 27. junija prebila zaporo pri Pogancih blizu Novega mesta, kjer je bil sprožen prvi rafalski strel v tej vojni, na mnogo močnejšo blokado pa je naletela pri Medvedjeku blizu Trebnjega.

28. junija zjutraj so pripadniki teritorialne obrambe silovito obstreljevali enoto jugoslovanske armade, le-ta pa je odgovorila s protiletalskimi topovi. Teritorialna obramba je poleg mitraljezov uporabila še protioklepne metalce granat.

Sledilo je zatišje in obe strani sta se po radiu dogovarjali za pogajanja.

Nenadoma sta zelo nizko priletela dva miga 21 – z namenom, da bi uničila blokado vrh klanca. Zasula sta tovornjake z bombami, za katere se je kasneje izkazalo, da so kasetne – prepovedane za napade take vrste. Eksplozije so ubile nekaj šoferjev, samih tujcev, nekaj pa je bilo ranjenih. Letali sta obstreljevali še bližnjo kmetijo in ubili gospodarja Antona Kotarja. Ko so ranjence v tem spopadu že nalagali na reševalna vozila, sta se letali vrnili in znova obstreljevali položaje teritorialne obrambe.

Več dni je bila velika napetost blizu Mokronoga in v njegovi okolici. Tam je prišlo do zapleta v enoti jugoslovanske armade, ki je varovala veliko skladišče rezervnega goriva v Ciganski dolini.

Kapetan Branimir Furlan, poveljnik te enote, se je 29. junija dogovarjal s poveljnikom pokrajinskega štaba teritorialne obrambe za Dolenjsko o usodi posadke jugoslovanske armade, ki naj bi prestopila k teritorialni obrambi ali se razšla ali ostala v postojanki.

Ko je že kazalo, da bo sporazum dosežen, je okrog 19. ure v sobo kapetana Furlana vdrl starejši vodnik Dragomir Grujević in s pištolo streljal v Furlana. Ranjeni kapetan se je komaj prebil iz postojanke, nato so ga policisti prepeljali v novomeško bolnišnico.

Grujević je več dni grozil, da bo skladišče goriva pognal v zrak, zato je bilo treba prebivalce bližnjih krajev preventivno evakuirati. Prebivalci večjih krajev so bili v tej vojni vihri nekaj dni zapored tudi po zakloniščih.

Kolona oklopnih vozil iz Karlovca, ki je po spopadu na Medvedjeku ostala ukleščena med dvema zaporama tovornjakov, je med premirjem zasilno usposobila vseh enajst poškodovanih oklepnikov, se prebila iz blokade in se ponoči odpeljala po magistralni cesti proti hrvaški meji. Enote teritorialne obrambe so ji preprečile namero, jo preusmerile v Krakovski gozd in tam obkolile. Pogajanja tudi tokrat niso bila uspešna. Enota jugoslovanske armade se je 2. julija zgodaj zjutraj znova poskušala prebiti iz blokade; na pomoč ji je prihajala kolona dvajsetih tankov iz Jastrebarskega, v zraku pa so bila tudi letala.

Teritorialna obramba je tanke iz Jastrebarskega ustavila in uničila vseh enajst obkoljenih oklepnikov.

Major Prodanović, ki je v Pogancih sprožil prvi strel v tej vojni, je izgubil na Medvedjeku in v Krakovskem gozdu vse oklepnike, vozila enote, in 25 mož.

Preostanke umikajočih pripadnikov jugoslovanske armade so enote teritorialne obrambe zajele na Gorjancih.

Nato se je po mnogih zapletih začela pot osamosvajanja in mednarodnega priznanja Republike Slovenije...

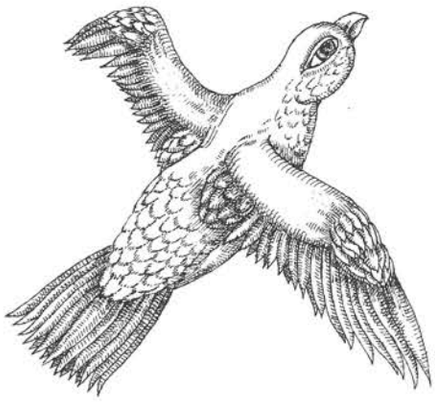

Slovenci smo bili v najhujših ujmah, kot so bili kmečki upori, narodnoosvobodilna vojna med 2. svetovno vojno, ta zadnja vojna, tudi hrasti.

Ljudje

Anton Tušek, Čudež sv. Frančiška Ksaverija, freska, 1760, v p.c. sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori

Pravijo,
da smo krona stvarstva;

če je tako,
potem smo vsaj za naš del stvarstva
tudi najbolj odgovorni!

Cerovec

V kameni dobi so bili ti kraji redko naseljeni; sodeč po najdbah, je bila prva večja naseljenost v ilirsko-keltskem obdobju in za tem v rimskem času. Med preseljevanjem ljudstev je število stalnih naseljencev upadlo, do ponovne naselitve pa je prišlo s kolonizacijo v zgodnjem srednjem veku in do še večje zgostitve z višinsko kolonizacijo.

Zanimivo je naraščanje in upadanje prebivalstva v zadnjih 120 letih.

Od leta 1869, ko je živelo v tem prostoru 17.036 ljudi, pa do leta 1948 je prebivalstvo naraščalo, tako da se je v letu 1948, kljub množičnemu izseljevanju na prelomu obeh stoletij in žrtvam v 1. in 2. svetovni vojni, povzpelo na 19.093 ljudi.

Nato je prebivalstvo začelo upadati v tolikšni meri, da ga je bilo leta 1966 samo še za 2% več kot pred sto leti, leta 1971 pa se je s 17.100 ljudmi skoraj izenačilo stanje v letu 1869.

Kljub delnemu porastu v naslednjih dveh desetletjih do štetja v letu 1991 še vedno ni doseglo števila iz leta 1948, saj so našteli v občini le 17.731 ljudi.

Upadanje prebivalstva po letu 1948 je bilo delno posledica majhnega naravnega prirastka, ki je v letu 1972 znašal komaj 3,6 promile, predvsem pa posledica preseljevanja.

Ker je bilo v prvih desetletjih po 2. svetovni vojni le malo možnosti za zaposlitev izven kmetijstva v občini, so ljudje odhajali v razvitejše kraje izven občine pa tudi v tujino.

V tem obdobju je občina spadala med manj razvita območja v Sloveniji in je imela še leta 1962 55,7% kmečkega prebivalstva.

Gostota naseljenosti je v občini sorazmerno majhna in je znašala v letu 1991 v poprečju 57,6 ljudi na kvadratni kilometer (Slovenija 97,5).

Populacijska os je dolina Temenice in Mirenska dolina, kjer so domala tudi vsa večja naselja, kot so: Veliki Gaber, Šentlovrenc, Velika Loka, Trebnje, Dolenja Nemška vas, Mirna, Šentrupert in Mokronog. Manjša zgostitev na jugu je le okoli Dobrniča, v višjih predelih pa so to predvsem plani hrbti nekdanjih ravnikov in prisojna pobočja terciarnih goric.

Število prebivalcev nekaterih naselij, navedenih v populacijski osi in še nekaterih drugih, se je v zadnjih 120 letih bistveno spreminjalo, medtem ko je v nekaterih krajih ostalo skoraj isto. Glede na to so se naselja tudi prostorsko povečevala ali pa ostajala v starih okvirih.

Porast in upadanje prebivalstva večjih krajev prikazuje naslednja preglednica:

kraj	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1961	1991
Čatež	130	157	136	131	134	135	100	109	90
Dobrnič	136	145	151	159	142	179	171	154	88
Mirna	292	279	266	274	368	417	453	550	1501
Mokronog	843	855	844	881	903	798	684	700	702
Sela Šumberk	115	121	130	130	117	122	119	133	102
Šentrupert	316	336	334	383	336	373	368	336	357
Trebelno	134	115	123	137	147	165	145	133	104
Trebnje	210	251	249	272	321	344	419	571	2799
Veliki Gaber	200	216	222	238	226	275	280	371	371

Vzrok različnemu številu prebivalcev v večjih krajih je bil v neenakomernem gospodarskem razvoju v zadnjih desetletjih, posledica tega pa so bila preseljevanja. Ta so bila najbolj izrazita iz območja krajevnih uradov Trebelno in Dobrnič, nekoliko manjša so bila iz območij krajevnih uradov Mokronog, Šentrupert in Veliki Gaber, usmerjena pa so bila na območja krajevnih uradov Trebnje, Mirna in Velika Loka, pa tudi v kraje izven občine.

Po popisu 1991. leta je bilo v občini 214 naselij s 5392 gospodinjstvi. Večina naselij – 174 – je na nadmorski višini od 200 do 400 metrov, 38 naselij je na višini od 400 do 500 metrov, ostala naselja pa leže še višje. Najvišje naselje je Hom, najnižjo lego pa imajo Dolenje Laknice.

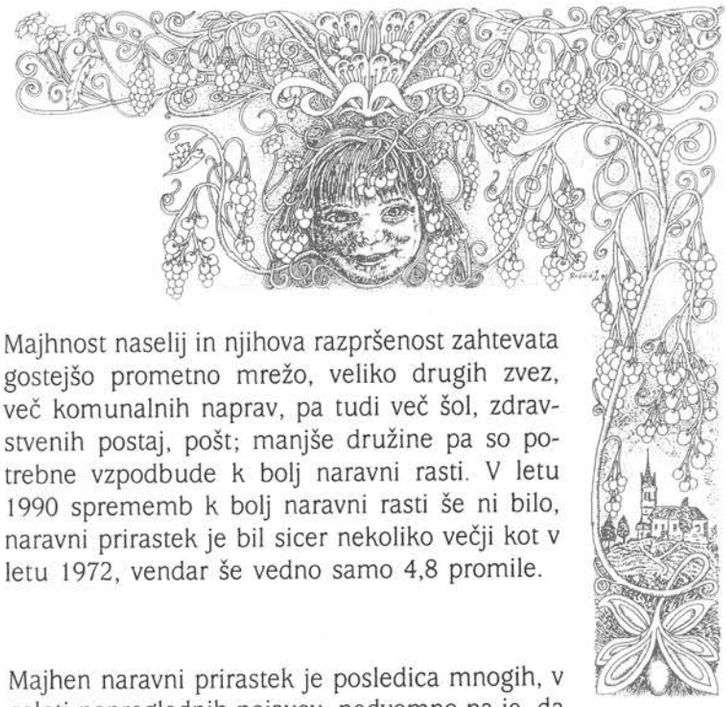

Naselja so večinoma na rečnih terasah in na pregibih goric, pretežno so gručasta, na krasu so sredi njih kali, samotnih kmetij je malo, ob spodnjem toku Temenice je nekaj obcestnih krajev.

Večina naselij je majhnih in imajo največ do 100 prebivalcev, več ljudi živi samo v večjih krajih, največ v Trebnjem, na Mirni, v Mokronogu, v Velikem Gabru in v Šentrupertu.

Zanimiva in zgovorna so poprečja.

Po popisu iz 1991 je bilo poprečno število prebivalcev na naselje 83, poprečno število članov gospodinjstva pa samo 3,3. Prvi podatek potrjuje navedbo o majhnosti naselij, drugi pa pripoveduje o majhnosti družin.

Majhnost naselij in njihova razpršenost zahtevata gostejšo prometno mrežo, veliko drugih zvez, več komunalnih naprav, pa tudi več šol, zdravstvenih postaj, pošt; manjše družine pa so potrebne vzpodbude k bolj naravni rasti. V letu 1990 sprememb k bolj naravni rasti še ni bilo, naravni prirastek je bil sicer nekoliko večji kot v letu 1972, vendar še vedno samo 4,8 promile.

Majhen naravni prirastek je posledica mnogih, v celoti nepreglednih pojavov, nedvomno pa je, da je zmanjšanje družin predvsem posledica vsesplošnega boja za višji materialni standard, v katerega so vključene tudi ženske. Ob tem je namreč nastal problem varstva otrok.

Razen tega je v morju modernega življenja in spremenjenih vrednot prednikov težko biti otok, posebej še, če so obale stalno preplavljene z drugačnim.

V tako gosti mreži majhnih naselij je tudi pravo bogastvo imen. Nekatera imena naselij ali pa ledinska imena so še posebej zanimiva:

- o svoji legi in povezanosti z naravo kažejo imena Grič, Vrh, Loka, Podboršt, Dobrava, Zagorica, Ravnik, Zabrdje, Log, Zabukovica, Gorenja vas, Dolenja vas, Dobravica, Dole, Dol, Ravne, Strmica in Reber;
- na sestavo tal opozarjajo imena Blato, Kamna Gora, Rdeči Kal, Glinek, Gorenje in Dolenje Kamenje, Kamnje;
- na rodovitnost ali nerodovitnost tal imena Trnje, Krušni Vrh, Lačenberk, Lakotnice;
- na naravne zanimivosti, vode, močvirja, kaluže imena Kamni Potok, Žabjek, Mrzla Luža, Studenec, Jezero, Luža, Ponikve, Lokve, Korita, Ribjek, Puščava, Bistrica, Potok, Vrtače, Volčja jama;
- na vlogo v davnini imeni Grmada in Straža;
- na preteklost spominjajo imena Račje selo, Pekel, Paradiž, Medvedje selo, Medvedjek, Stari trg, Gradišče, Knežja vas, Železno, Vavpča vas, Vesela Gora, Žalostna gora, Škrljevo, Gomila, Štatenberk, Cesta, Ajdovska jama, Vragova luknja, Knapove jame, Volčje Njive, Volčji kevder, gozd Železnik, Podturn, Fužine, Trebnje, Trebelno;
- na položaj v prometni mreži se čuti v imenih Zidani Most, Most;
- na nemško kolonizacijo spominjajo Kukenberk, Gorenja Nemška vas, Dolenja Nemška vas, Primštal, Prudof;
- na značilno vegetacijo in kulture imena Breza, Češnjevek, Lipnik, Vrbovec, Brinje, Brezovica, Hrastovica, Brezje, Češnjice, Jelševec, Jesenice, Praprotnica, Trstenik in Veliki Gaber.

Presenetljivo je, da so se naši predniki zavedali, da tudi imena ne morejo brez korenin in so zato vanje vsadili toliko raznolikosti.

Modrost je v tem, da imen niso umetno ustvarjali; jih bomo znali posnemati?!

Po podatkih 31. 12. 1990 je bilo od 17.623 prebivalcev 2.630 starih od 0–9 let, 2.681 od 10–19 let, 3.002 od 20–29 let, 2.644 od 30–39 let, 1.763 od 40–49 let, 2.068 od 50–59 let, 1.585 od 60–69 let in 1.250 več kot 69 let.

Vapča vas

Medvedje selo

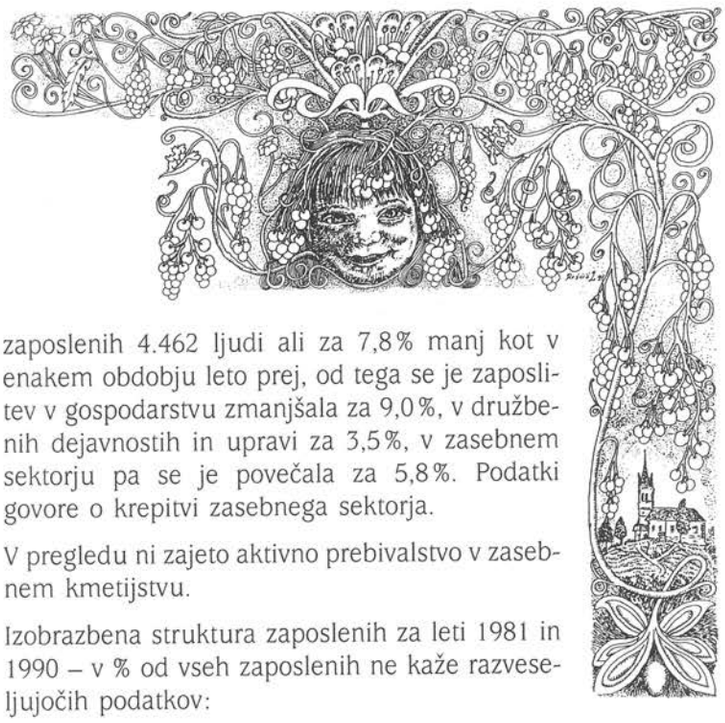

Podatki povedo, da je bilo takrat 47% ljudi mlajših od 30 let, v srednjih letih od 29–49 let jih je bilo 25%, nad 49 let pa je bilo starih 28% prebivalcev.

Kje so bili v letu 1991 ljudje zaposleni?

Po popisu je bilo v občini konec junija 1991 zaposlenih 4.472 ljudi, od teh 3.241 v družbenem sektorju, gospodarstvu, 821 v družbenih dejavnostih in upravi, 75 v zasebnih podjetjih in 335 pri samostojnih obrtnikih.

Od januarja do junija 1991 je bilo poprečno zaposlenih 4.462 ljudi ali za 7,8% manj kot v enakem obdobju leto prej, od tega se je zaposlitev v gospodarstvu zmanjšala za 9,0%, v družbenih dejavnostih in upravi za 3,5%, v zasebnem sektorju pa se je povečala za 5,8%. Podatki govore o krepitvi zasebnega sektorja.

V pregledu ni zajeto aktivno prebivalstvo v zasebnem kmetijstvu.

Izobrazbena struktura zaposlenih za leti 1981 in 1990 – v % od vseh zaposlenih ne kaže razveseljujočih podatkov:

stopnja izobrazbe	stanje 31. 12. 1981	stanje 31. 12. 1990
I.	21,4 %	23,8 %
II.	21,0 %	10,0 %
III.	9,7 %	5,0 %
IV.	24,4 %	26,3 %
V.	16,5 %	22,2 %
VI./I	4,2 %	8,1 %
VI./II	0,1 %	0,2 %
VII./I	2,4 %	4,2 %
VII./II + VIII.	0,2 %	0,2 %

Srednjeročni načrt za obdobje 1986–1990 je z uvodno ugotovitvijo, da bosta preusmeritev gospodarstva in hiter tehnološki razvoj zahtevala velike spremembe v kadrovski politiki, predvidel, da je do leta 1990 potrebno najbolj povečati število kadrov z višjo in visoko izobrazbo; v letu 1990 naj bi se z 10,9% takšnih kadrov približali slovenskemu poprečju 13% med zaposlenimi.

Pregled o izobrazbeni strukturi zaposlenih za leti 1981 in 1990 pove, kako malo se je zamisel uresničevala!

Konec junija 1991 je bilo v občini 373 brezposelnih, njihovo poprečje za obdobje januar–junij 1991 pa je bilo 317 ali za 55,4% več kot v enakem obdobju leto prej.

Ker v občini ni dovolj delovnih mest, se veliko ljudi dnevno vozi na delo tudi v kraje izven občine. Tako je bilo leta 1971 izven občine zaposlenih kar 1.450 ljudi, v tujini pa je tedaj delalo 285 naših ljudi.

Po podatkih za leto 1989 se je dnevno vozilo na delo drugam 1.200 ljudi, od teh 820 v občino Novo mesto, drugi pa v občine Ljubljane, v Sevnico, Grosuplje in Litijo.

Po letu 1990 se dnevno preseljevanje zmanjšuje predvsem zaradi tega, ker je brezposelnost tudi v sosednjih občinah.

Poseben pojav, zlasti po letu 1960, je hkratna zaposlenost velikega dela aktivnega prebivalstva tako v zasebnem kot v družbenem sektorju.

Zanimivost iz srednjeročnega načrta za 1986 do 1990:

»Že leta 1981 je bil delež aktivnega prebivalstva v občini Trebnje kar za 12,6% večji od slovenskega poprečja in je znašal 52,09%. Tolikšen odstotek je bil dosežen predvsem na račun aktivnosti ženskega prebivalstva, saj je imela občina Trebnje kar za 26,8% večjo aktivnost žensk od slovenskega poprečja.«

Življenje in delo

Drajslerjev mlin pri Trsteniku

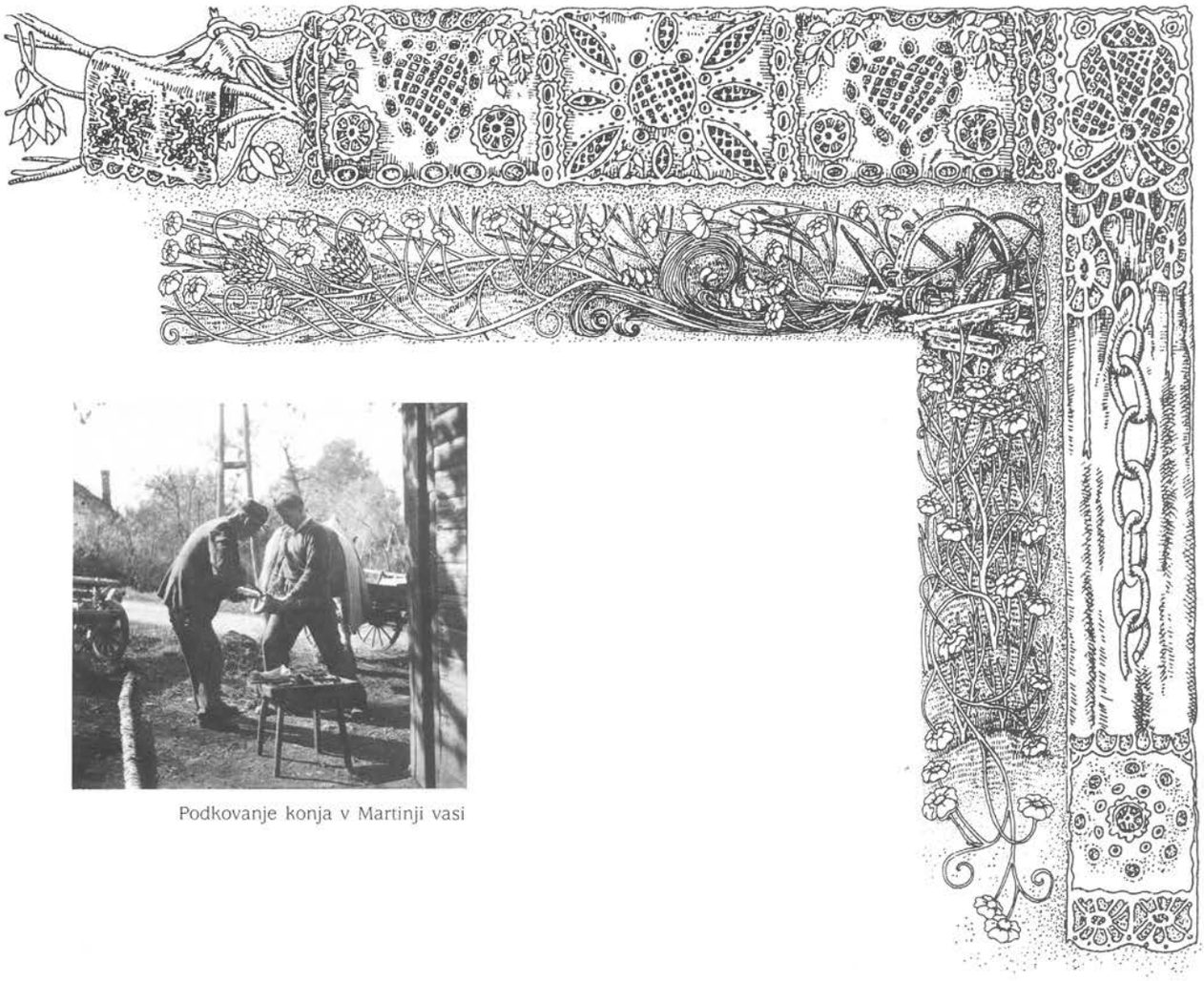

Podkovanje konja v Martinji vasi

Zato je življenje,
kakršnega živimo,
stkano iz dejanj in ravnanj vseh ljudi,
ki so živeli pred nami,
in tistih, ki danes žive z nami,
še več:
naše odločitve in dejanja
tkejo že tudi življenja in podobo
bodočih rodov.

Gradišče, vinske gorice pri Trebnjem

Toplar v Šentrupertu

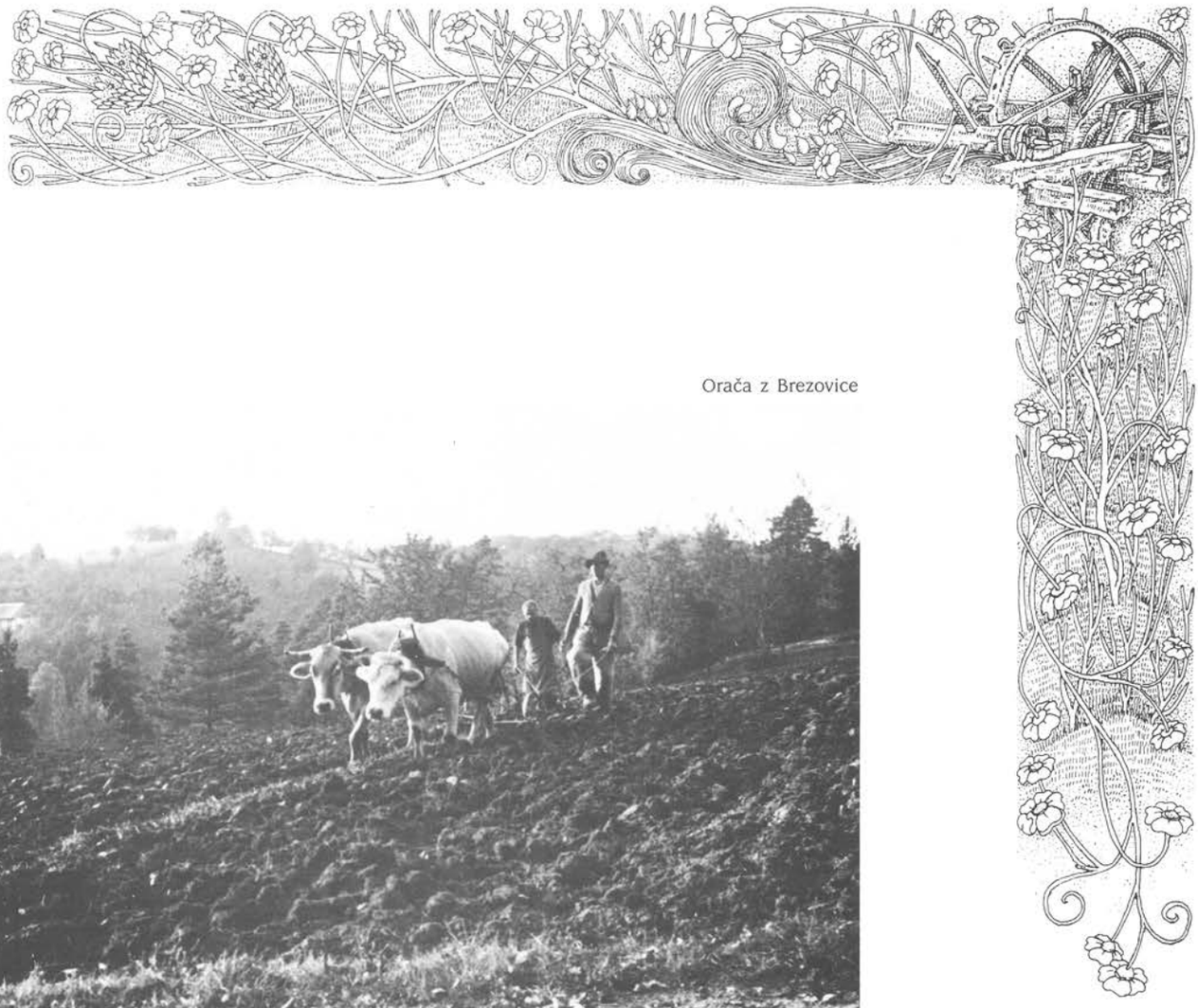

Orača z Brezovice

Boj za hrano in preživetje, ki se je tudi v tem našem prostoru začel že v kameni dobi, se danes nadaljuje in se bo celo krepil.

Tudi tu so bili ljudje najprej lovci in nabiralci tistega, kar jim je ponudila narava sama. V mlajši kameni dobi so poleg tega začeli udomačevati živali, gojiti črede, obdelovati polja in graditi bivališča. V nadaljnjem razvoju pa so kopali rude, iz njih pridobivali kovine in uporabljali vodno energijo.

Poljedelstvo, ki se je začelo v mlajši kameni dobi, se je pri nas v ilirsko-keltskem obdobju in za tem v rimski dobi močno povečalo in postalo v srednjem veku eno od temeljnih človekovih dejavnosti.

Nove obdelovalne površine so ljudje pridobivali s krčenjem gozda. Krčenje je glede na povečano število ljudi dobivalo vse do 15. stoletja vedno večji obseg.

Mnoge površine, ki so jih izkrčili že Iliri, Kelti in Rimljani, so se ob preseljevanju ljudstev spet zarasle. Ob ponovni kolonizaciji v zgodnjem srednjem veku je sledilo ponovno krčenje gozdov predvsem v nižinskih predelih, za tem pa se je z višinsko kolonizacijo od 13. do 15. stoletja začel poseg v višje, bolj odročne in za obdelovanje zemlje manj primerne lege – s čimer je bila izraba tal izkoriščena do skrajnih možnosti.

S temi posegi je skozi stoletja nastala podoba dolenjske pokrajine s tako raznolikim in bogatim mozaikom kulturnih površin, kakršno gledamo še danes: v najbolj strmih, predvsem v osojnih legah, je ostal gozd, v ravninskih, položnejših prisojnih legah pa so nastala polja, travniki, senožeti, sadovnjaki in vinogradi.

Presenetljivo je, kako so se naši predniki zavedali pomena gozda in so ga zato previdno krčili samo

UPORABA TAL

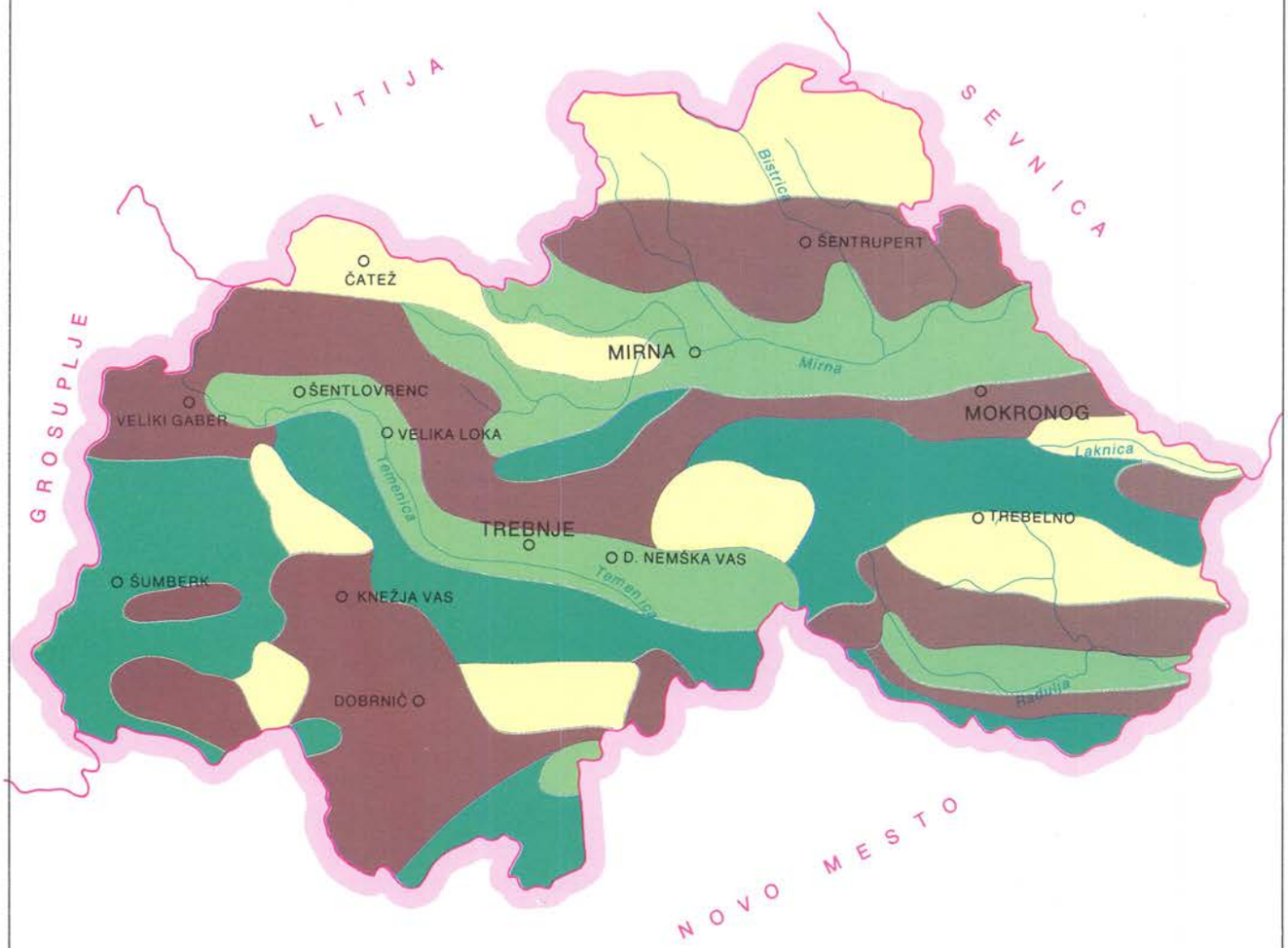

NIŽINSKI TRAVNIKI

PRETEŽNO NJIVE

PRETEŽNO GOZD

SADOVNJAKI VINOGRADI

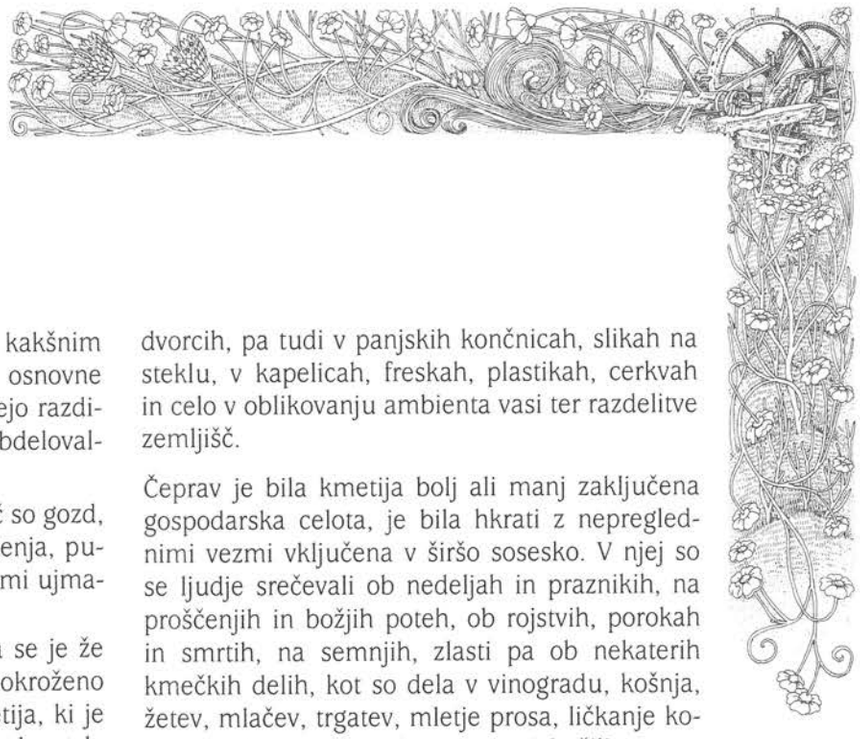

tam, kjer so ga lahko nadomestili s še kakšnim drugačnim življenjem. Vedeli so, da osnovne zgradbe in soodvisnosti v naravi ne smejo razdirati. Tudi naselja so gradili na obrobju obdelovalnih tal.

Zaradi zavarovanja polj in svojih bivališč so gozd, ne glede na zapeljivost nadaljnjega krčenja, pustili tudi kot varovalni pas pred najhujšimi ujmami.

Ob takem odnosu do naravnega okolja se je že skozi srednji vek izoblikovalo zaokroženo kmečko gospodarstvo, t. i. huba – kmetija, ki je bila pretežno sama sebi zadostna, saj je obsegala poleg uporabe gozda še poljedelstvo z mnogimi kulturami, govedorejo, prašičjerejo, konjerejo, ovčjerejo, perutninarstvo, čebelarstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, marsikje izrabo vodne energije za mline in žage, žganje apna in oglja ter domače obrti.

Nedvomno sta bila za tako razvejano delo človeka znotraj kmetije vsaj dva glavna vzroka: da se izkoristijo vse možnosti, ki jih daje narava, in drugi kot obrambni mehanizem, da človek tudi tedaj, če bi bila narava v kakšni svoji razsežnosti neusmiljena, vendarle preživi.

Materiali za gradnje znotraj obravnavanega gospodarstva so bili pri roki: gozd je dajal les, kamnolomi pesek, kamenje in apno, mojstri iz soseske pa so gradnje vodili.

S temi gradnjami je nastala preprosta, vendar zelo uporabna kmečka hiša, okrog nje pa gospodarska poslopja, kot so hlevi s podom nad njimi, skednji, kašče, kozolci in zidanice. Pri gradnji je povsod za temelje služil kamen, nadgrajeval pa ga je les. Pogosta kritina s slamo je bila lahka in imenitna toplotna blazina v vseh letnih časih; z njo stebla žit niso bila odvržena.

Gradnje pa niso služile samo uporabnosti, z njimi se je sproščala sla po ustvarjalnosti in lepoti. Tako je nastajala ljudska umetnost, izražena v portalih vrat, obdelavi lesenih vhodnih vrat, v okenskih okvirjih in križih, v ogeljnih zvezah in lokih lesenih konstrukcij, v lesenih skrinjah, pečeh, omarah, kozolcih, kaščah, vodnjakih, lončeni posodi in orodju, na kmečkih dvorcih, pa tudi v panjskih končnicah, slikah na steklu, v kapelicah, freskah, plastikah, cerkvah in celo v oblikovanju ambienta vasi ter razdelitve zemljišč.

Čeprav je bila kmetija bolj ali manj zaključena gospodarska celota, je bila hkrati z nepreglednimi vezmi vključena v širšo sosesko. V njej so se ljudje srečevali ob nedeljah in praznikih, na proščenjih in božjih poteh, ob rojstvih, porokah in smrtih, na semnjih, zlasti pa ob nekaterih kmečkih delih, kot so dela v vinogradu, košnja, žetev, mlačev, trgatev, mletje prosa, ličkanje koruze; tedaj so drug drugemu priskočili na pomoč. Poleg dela in običajev ob njem so jih povezovali običaji ob najpomembnejših cerkvenih praznikih, pa tudi ob pustu, jurjevanju, kresovanju, martinovanju, kolinah...

Poleg kmetijstva so bile pomembne dejavnosti še domače obrti; v teh krajih so jih zastopali predvsem: pletarji, tkalci, mlinarji, usnjarji, sedlarji in jermenarji, čevljarji, oglarji, kovači, žagarji, tesarji, mizarji, sodarji, kolarji, piparji, krojači, klavci, krovci, peki, kotlarji, zidarji, kamnoseki, opekarji, apnenčarji in vrvarji.

Nekatere domače obrti ali ročne spretnosti, kot so: predenje, tkanje, pletenje košev, košar, jerbasov, peharjev, izdelava lesenega orodja za kmečka opravila, vezenje in šivanje, pa so v zimskem času opravljali v številnih družinah kar doma.

V zaključeno kmečko gospodarstvo je poleg pridelovanja in spravila pridelkov spadala tudi njihova predelava – sušenje sadja, predelava sadja in grozdja v sadjevec in vino, kuhanje žganja, kisanje zelja in repe, predelava mesa v mesne izdelke in sušenje mesa, predelava mleka v mlečne izdelke, mletje žita z žmrljo, peka kruha in peciva.

Za vsa opravila od setve do žetve pa za spravilo in predelavo pridelkov je rabilo gospodarstvo tudi mnogo orodja in naprav; najpomembnejša od vsega sta bila plug in vprega.

Skozi stoletja in vse do druge svetovne vojne sta bili prevladujoča dejavnost ljudi v teh krajih

UPORABA ZEMELJSKIH BOGASTEV IN VODNE SILE

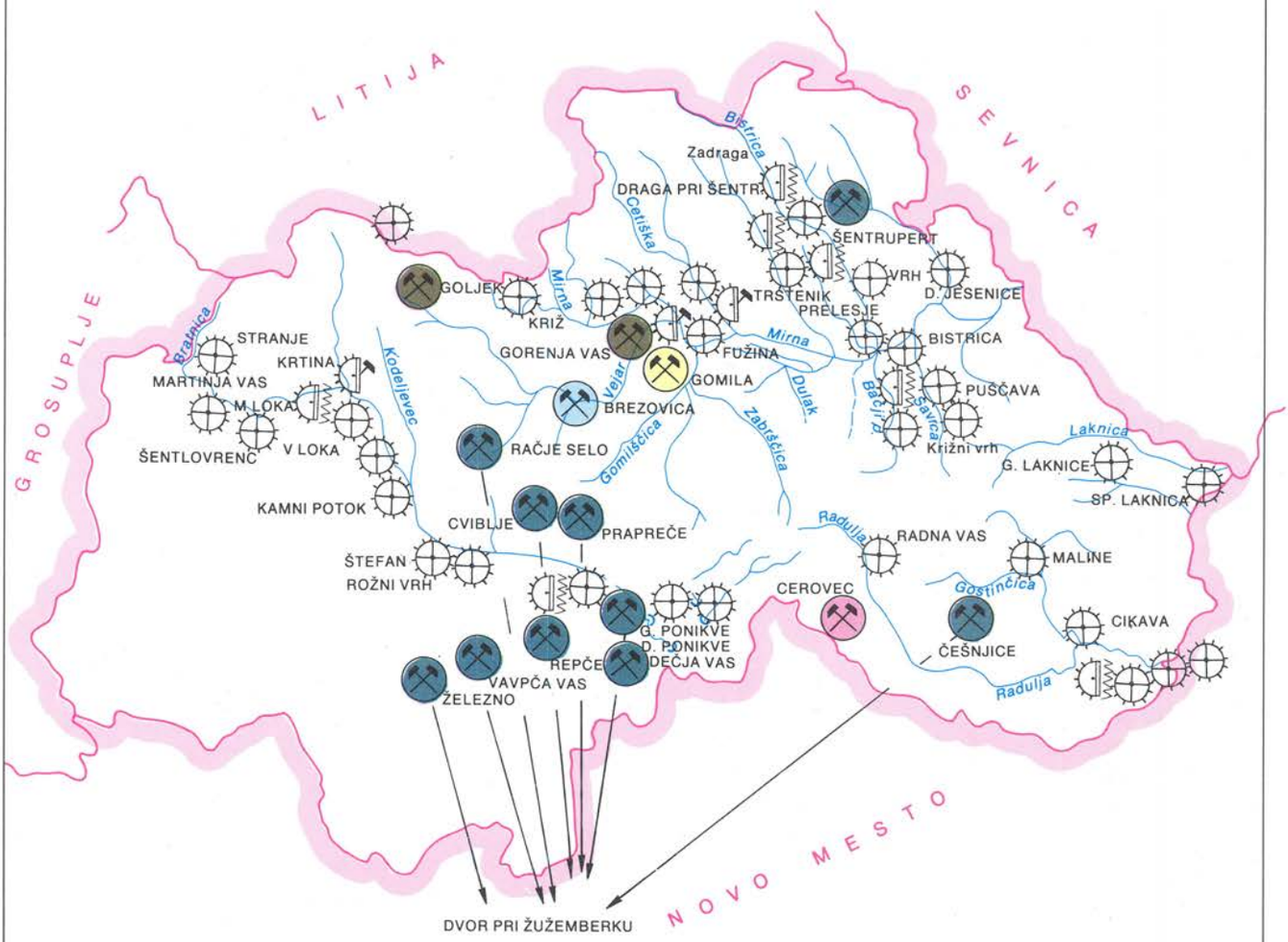

kmetovanje in domača obrt. Redkejše dodatne dejavnosti so bile prevozništvo, nekaj trgovine in gostinstva, nekatere nove obrti, oglarjenje, žganje apna in opeke, kopanje železove rude ter uporaba vodne energije za mline, žage in kovačije. V primerjavi z današnjim časom preseneča predvsem temeljita izraba vseh razpoložljivih naravnih virov.

Železovo rudo so kopali v okolici Trebnjega na Repčah, pri Dečji vasi, na Račjem selu, na Cvibljah in v Praprečah, pa tudi v nekaterih drugih krajih občine. Vozili so jo na Dvor pri Žužemberku, kjer so jo topili.

Številni mlini, žage in kovačije na vodni pogon na vseh večjih vodotokih v tistih časih pa so vznemirljiv primer iznajdljivosti in novatorstva večinoma še nepismenih ljudi, hkrati pa tudi primer smotrne izrabe sicer skromnih naravnih sil brez onesnaževanja okolja.

Industrijska revolucija in zgodnji kapitalizem – v slovenskih deželah se zapoznelo pojavita šele v drugi polovici 19. stoletja – sta vplivala na patriarhalno življenje vasi.

Vdor industrijskega blaga med izdelke obrti in domače obrti je stopnjeval potrošnjo in povečeval izdatke. Zato so se mnogi kmetje zadolževali in prišli v kremplje brezobzirnih upnikov; mnoge kmetije so bile tedaj prodane.

Posledica vseh teh stisk in hkratnega naraščanja prebivalstva, ki ga že prenapolnjena zemlja ni mogla več preživljati, je bila iskanje kruha drugod. Tako se je v zadnjih desetletjih stoletja začelo množično izseljevanje, ki se je nadaljevalo še v 20. stoletju. Izseljeniški tok je bil delno usmerjen v razvitejšo zahodno Evropo, predvsem pa v Ameriko in v Avstralijo.

Drugi val izseljevanja je bil leta 1945, ko so zapustili domovino mnogi nasprotniki revolucije.

Tretji val pa se je začel po letu 1960, predvsem v Nemčijo.

Dolenjska in Bela krajina sta bili v vseh treh valovih preseljevanja v slovenskem prostoru na prvem mestu.

Zmaga revolucije je prinesla mnogo sprememb, predvsem nacionalizacijo večjih obratov, odvzem presežkov zemlje in trgovine, drugačno vero in močan ideološki spopad med vernimi in marksisti.

Na vasi so takrat ustanavljali kmetijske obdelovalne zadruge, vendar se poizkusi kolektivizacije niso obnesli. Kljub revoluciji v gospodarskem pogledu ti kraji v prvem desetletju po vojni in še kasneje niso doživeli večjih sprememb ali napredka. V slovenskem merilu je v času vojnega komunizma in obvezne oddaje takratni okraj Trebnje izstopal v tem, da je bila obvezna oddaja ob velikem nasilju prav tu močno presežena!

Velike spremembe so nastale tako v večjih krajih kot na vasi po 1960. letu. Na podeželju je namesto zamišljene kolektivizacije in strojnega obdelovanja na velikih površinah ostala razdrobljena posest, ki pa ni zadoščala za preživetje. Razen tega je bil pojem kmeta razvrednoten.

Tako je prišlo na podeželju po stoletjih evolucije do močnega razpada takratnih oblik gospodarjenja kot tudi do razvrednotenja mnogih patriarhalnih vrednot.

Mnogi kmetje so se zaposlili v najbližjih podjetjih v razvitejših krajih, nekateri pa se še danes vozijo v Ljubljano, Novo mesto in še kam. Tako so razpeti med zemljo in delom v tovarni. Z zaslužkom v tovarni postopoma obnavljajo gospodarska poslopja in kupujejo kmetijske stroje.

Razen izjem kmeta v prvotnem pomenu in pravega proletarca ni več. V podjetjih prevladuje polproletariat.

S preseljevanjem v bolj razvite kraje izven občine, kasneje pa še v razvite kraje občine in v Nemčijo se vasi praznijo. Doma marsikje čez dan ostajajo samo žene, majhni otroci in starčki.

Po letu 1980 se začne odseljevanje iz vasi postopoma ustavljati. Pridobljena kmetijska mehanizacija, vedno manj prostih delovnih mest in večji pomen kmetijstva pripomorejo k postopnemu prebujanju samozavesti.

Od 1970. do 1990. leta je v ospredju samoupravljanje z interesnimi skupnostmi, ki pa zaradi

Hram v čateškem vinorodnem okolišu

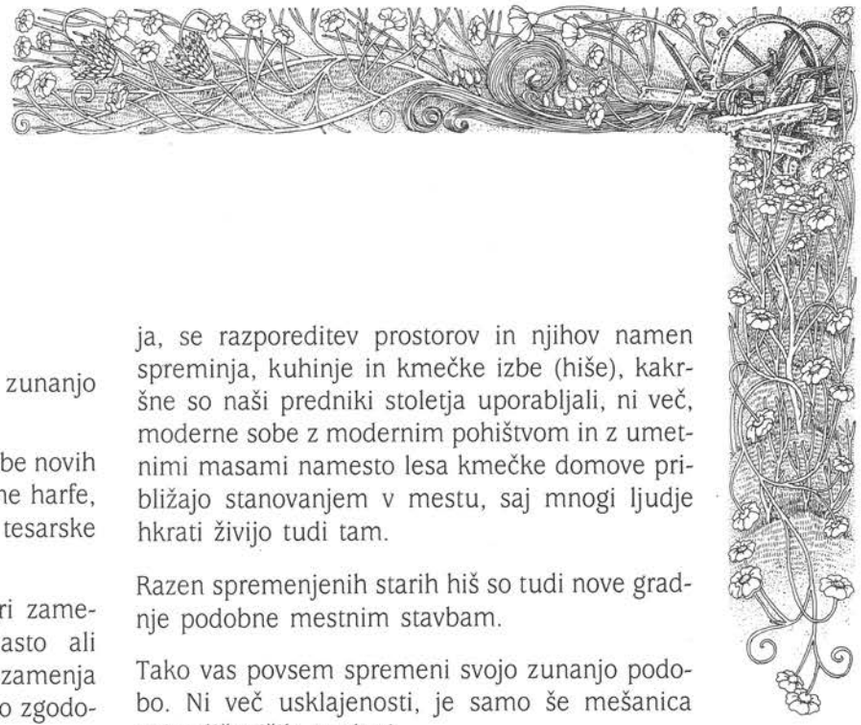

nedorečenosti ni nikoli zaživelo.

Vas in podeželje spreminjata tudi svojo zunanjo podobo.

Prve žrtve modernega mišljenja in uporabe novih materialov so bili kozolci, čudovite lesene harfe, in zlasti toplarji, prave mojstrovine tesarske umetnosti.

Pri obnavljanju se leseni hrastovi stebri zamenjajo z betonskimi, slamnato, skodlasto ali opečno kritino pa v najhujših primerih zamenja tudi plastika. Tak kozolec je kot kulturno zgodovinski pojav izgubil vse; ostal mu je le še namen. Toda že v prazgodovini so ljudje poleg funkcionalnosti hoteli tudi lepo oblikovati, saj so celo kamnite sekire okrasili. Tudi dolenjski kmet se v stoletjih boja za preživetje ni nikoli pri gradnji zadovoljil samo s funkcionalnostjo, drugače ne bi v stavbe in predmete vnašal toliko lepote.

Pri obnavljanju in modernizaciji gospodarskih poslopij lesene konstrukcije vse bolj izpodrivata beton in zidava. Tudi pri obnavljanju stare kmečke hiše ni več prizadevanj, da bi se staro ohranilo. Čeprav marsikje zunanja oblika še ostaja, se razporeditev prostorov in njihov namen spreminja, kuhinje in kmečke izbe (hiše), kakršne so naši predniki stoletja uporabljali, ni več, moderne sobe z modernim pohištvom in z umetnimi masami namesto lesa kmečke domove približajo stanovanjem v mestu, saj mnogi ljudje hkrati živijo tudi tam.

Razen spremenjenih starih hiš so tudi nove gradnje podobne mestnim stavbam.

Tako vas povsem spremeni svojo zunanjo podobo. Ni več usklajenosti, je samo še mešanica najrazličnejših gradenj.

Z uporabo lepoti in skladnosti neprimernih materialov je zrušena kultura pokrajine.

Ti pojavi se širijo tudi v vinograde ter druge lepe kotičke. Med stare hrame in zidanice se vrinejo moderni vikendi, nekateri tudi v nadstropjih! Ob njih se postopoma »posodobijo« nekdanji hrami in zidanice.

Z neprimernimi gradnjami se spreminja podoba vse slovenske zemlje, hkrati pa izgublja svoje nekdanje bistvo.

»Potovanja v Evropo« torej nismo začeli šele v devetdesetih letih, v spreminjanju pokrajine in ob sprejemanju vrednot razvite potrošniške družbe smo začeli že neposredno po 2. svetovni vojni. Pot prevelikega posnemanja drugih pa je lahko za narod nevarna.

Presenetljivo je, da so naši predniki že pred stoletji vedeli, da valovita pokrajina nizkih vzpetin in gričev ne prenese teže in ne vzpenjanja k nebu in so zato tudi gradili spoštljivo-lahke lesene kozolce in gospodarska poslopja, ki jim je bil kamen samo temelj; zato so bili hrami in zidanice zaradi vina in valovanja pokrajine nizki in skromni, vkopani v pobočje.

Vzpon k nebu je bil dovoljen samo cerkvicam!

Ob vseh teh spremembah na podeželju se je v vseh večjih krajih, zlasti pa na Mirni in v Trebnjem, razvijala industrija. Z obsežno gradnjo so ti kraji povsem spremenili svojo nekdanjo podobo.

Prelom med stoletji preteklosti z novim, povsem drugačnim utripom življenja, je bil prav v sredini stoletja skoraj popoln.

Poleg sprememb v patriarhalnem kmetijskem gospodarstvu so se ustavila še vodna kolesa mlinov, žag in kovačij, zamrlo je oglarstvo, pridelovanje apna in rudarjenje, izumrle so stare obrti, usahnila je domača obrt.

Nekoč tako močne vezi s sosedi in sosesko so se začele trgati. Radio in televizija sta ljudem približala svetovna dogajanja, hkrati pa jim vzela čas za doživljanje neposredne resničnosti in pogovore s sosedi.

Napredek je ljudem nekaj dal, hkrati pa jim tudi mnogo vzel!

Kulturni utrip

Notranjost Galerije likovnih samorastnikov v Trebnjem

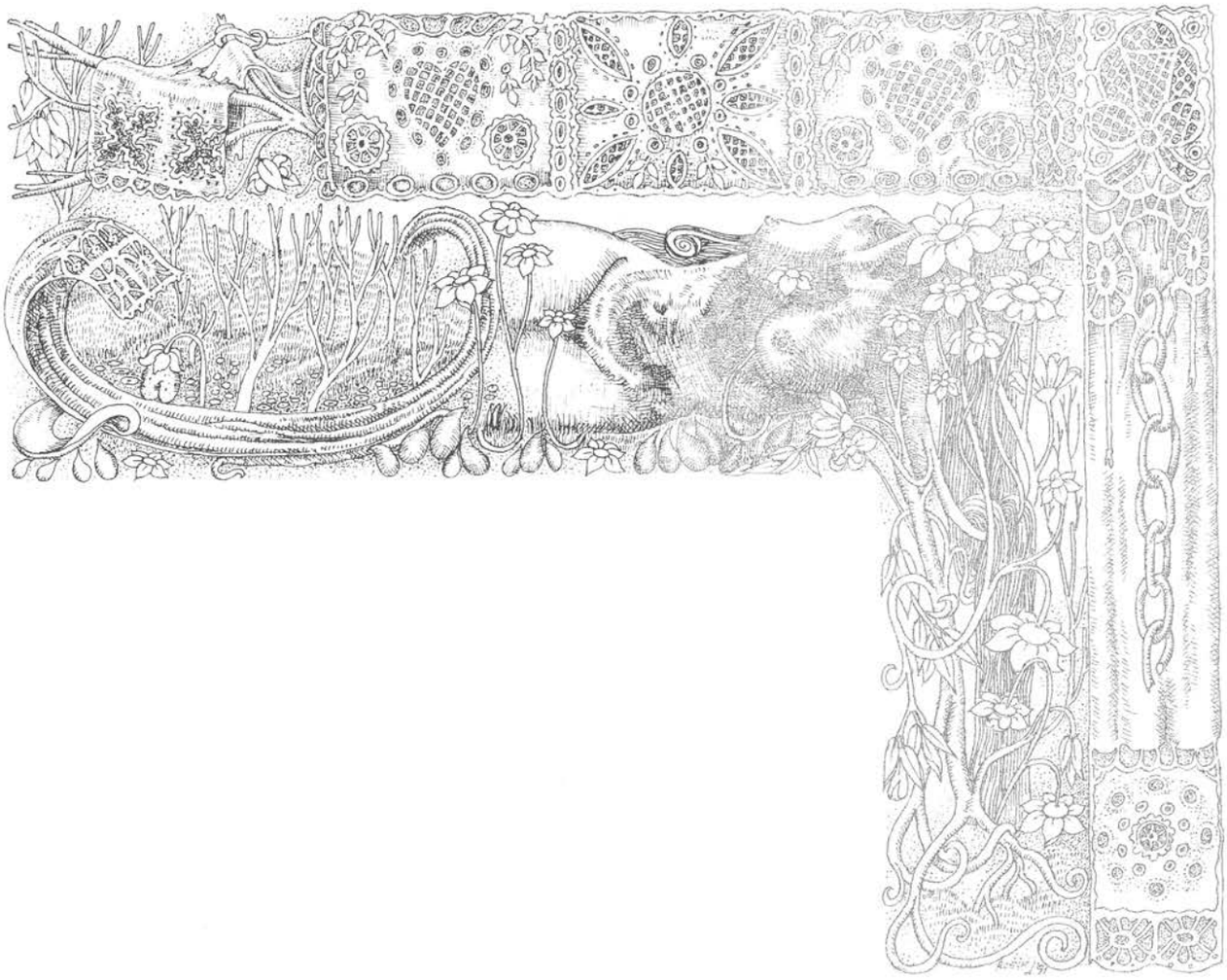

Kultura in umetnost

Med drugim tudi nepregledna in neukročena razsežnost človekovih prizadevanj, da ukroti SLUČAJ in najde svoj SMISEL. In kar je nedvomno:

odkrivanje neznanega je za nas USTVARJANJE.

Sandi Leskovec, Sejalka, relief v lesu, 1984

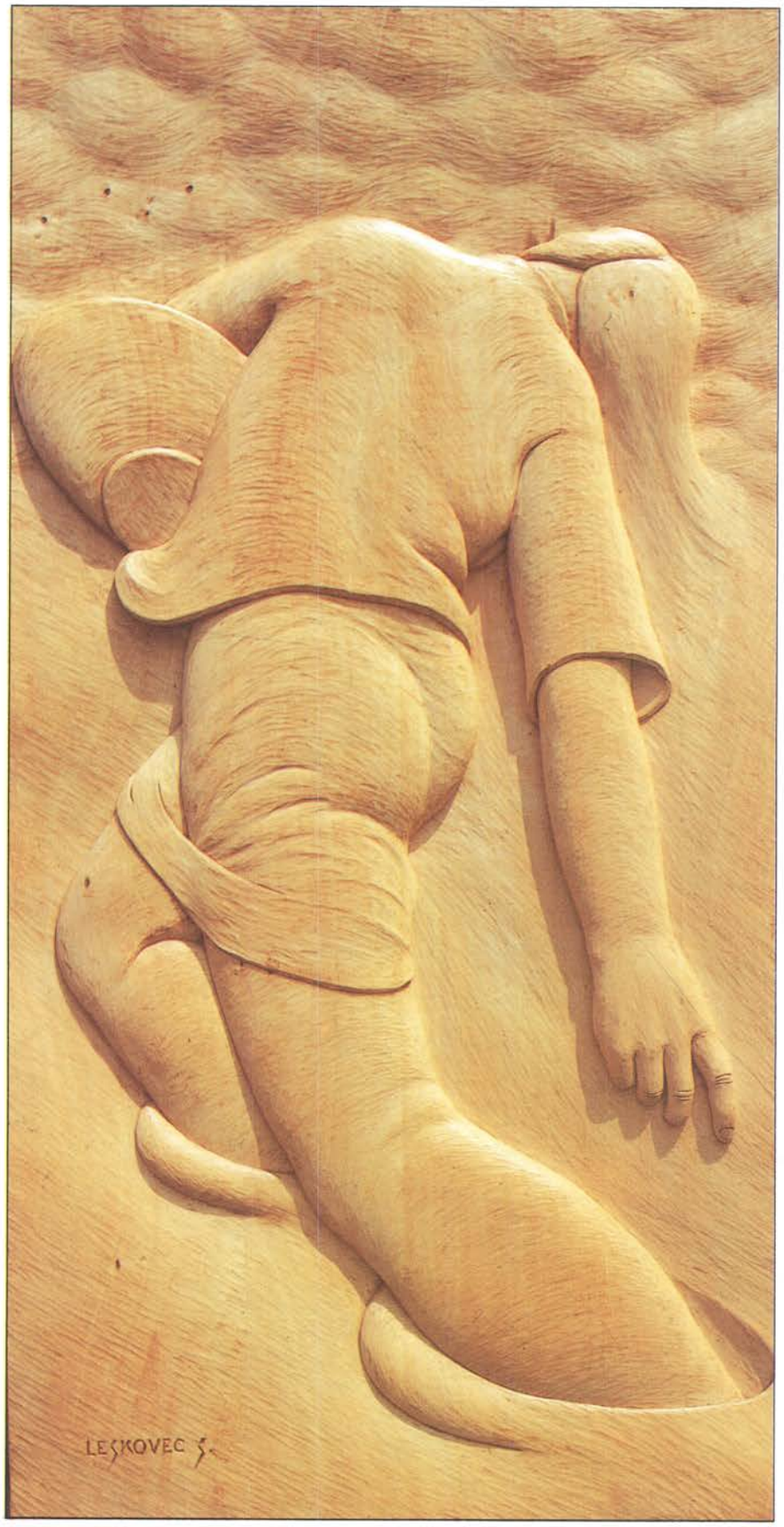

Muzejska zbirka kmečkega orodja, Brinje na Veseli Gori

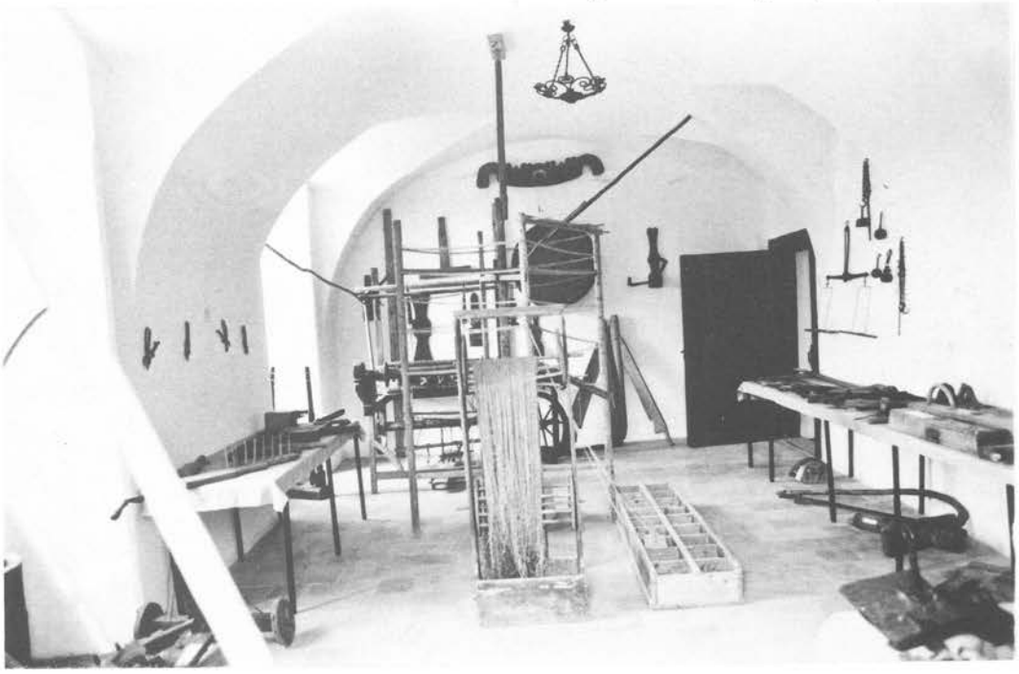

Po letu 1968 je Trebnje postalo znano v širšem slovenskem in jugoslovanskem prostoru po Taboru likovnih samorastnikov.

Na prvo srečanje leta 1968 je prišlo devet umetnikov, kasneje so prihajali v vse večjem številu, tako da je na prvih dvajsetih vsakoletnih srečanjih sodelovalo že 117 ustvarjalcev iz Jugoslavije, pridružilo pa se jim je 14 umetnikov iz nekaterih evropskih držav, pa tudi iz Alžirije, Tunizije, Gambije, Brazilije, Kolumbije, Urugvaja, Japonske, Argentine, Egipta in Mozambika.

Glavni namen taborskih srečanj je ustvarjanje, odkrivanje novih talentov, spodbude, izmenjavanje izkušenj, pa tudi utrjevanje prijateljstva in vezi med različnimi kulturami.

Udeleženci tabora navadno delajo teden dni in pustijo eno od ustvarjenih del galeriji. Do leta 1988 se je tako zbralo že več kot 600 eksponatov, največ slik, pa tudi precej skulptur, predvsem iz lesa.

Tako je nastala in se še vedno bogati Galerija likovnih samorastnikov, odprta je bila leta 1971 v stavbi župnišča.

Dela iz galerije v Trebnjem so bila predstavljena na razstavah na Poljskem, v Italiji in v številnih krajih Jugoslavije.

Galerija je pomembna kot nacionalno bogastvo. Ustvarjalci, ki se zbirajo in ustvarjajo na taboru, bogatijo slovensko kulturo.

Valentin Janez Metzinger, Smrt sv. Frančiška Ksaverija, olje na platnu, ok. 1735, v p.c. sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori

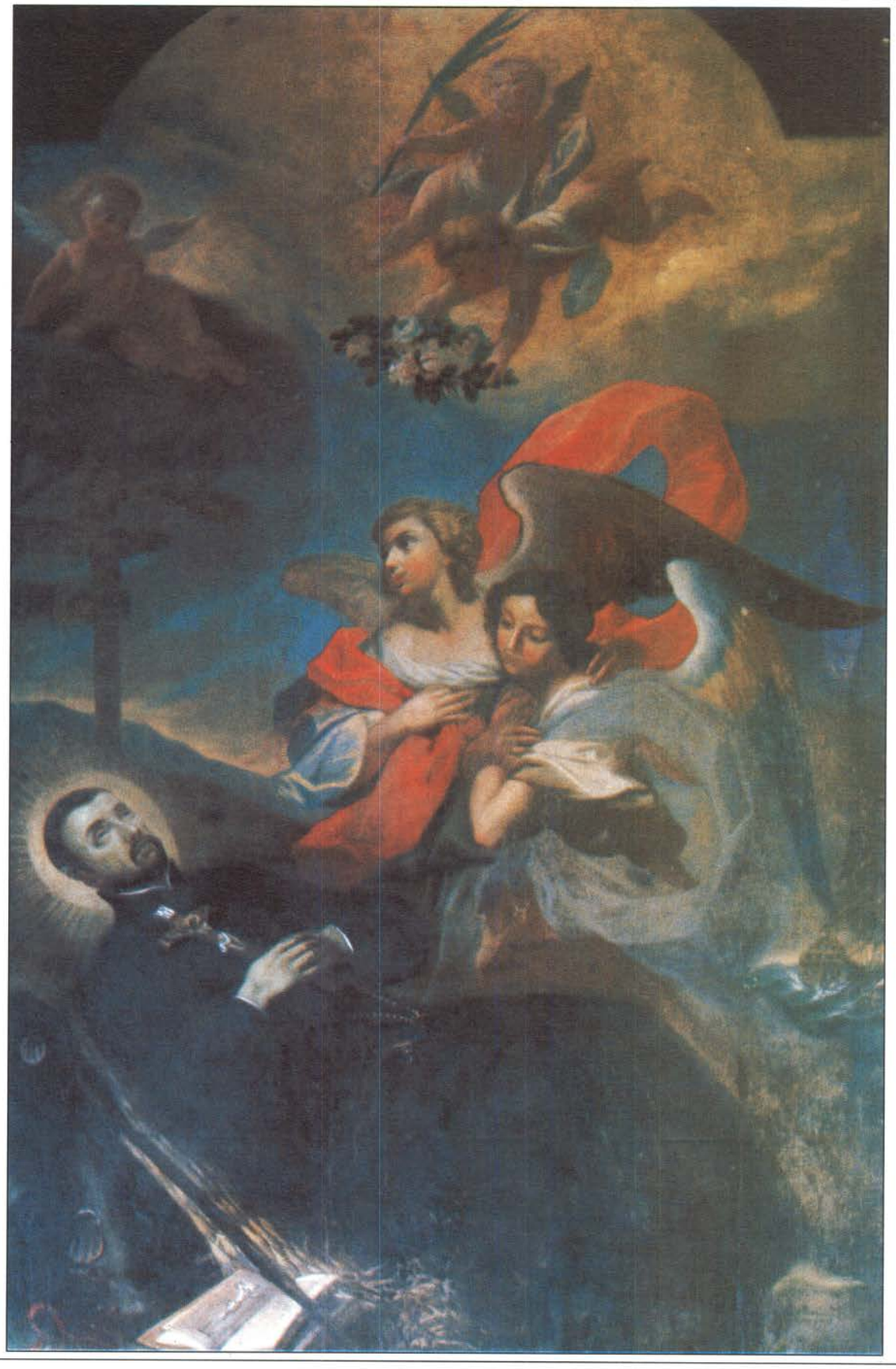

Tabor ni pripomogel samo, da je Trebnje postalo bolj znano, ampak je iztrgal iz anonimnosti mnoge ustvarjalce.

Poleg stalne razstave izbranih del likovnih samorastnikov so spremljajoče prireditve galerije še Salon likovnih samorastnikov Jugoslavije, samostojne razstave posameznih umetnikov in kulturni programi ob otvoritvah tabora in razstav.

Ideja tabora se je porodila ob razstavi Viktorja Magyarja, že takrat znanega slovenskega naivnega slikarja, na Mirni. Ob tej razstavi je takratni župan Ciril Pevec predlagal, da bi vsako leto povabili slovenske naivne in ljudske slikarje na ustvarjalno srečanje v Trebnje. Zamisel je podprl znani zagrebški novinar Gerhart Ledić, ki ima v Jugoslaviji največjo zbirko naivne umetnosti, in tudi predlagal, naj bi imenovali vsakoletno srečanje tabor.

Zamisel se je kmalu začela uresničevati. V organizacijski skupini so delovali Janez Gartnar, predsednik pripravljalnega odbora, vsa leta neutrudni in ustvarjalni predsednik tabora, zdaj že pokojna Adolf Grum in Roman Ogrin, Damjan Mlakar in drugi.

Tabor so podprli in se vključili v umetniški svet, ki je skrbel za kvaliteto: Zoran Kržišnik, takratni ravnatelj Moderne galerije v Ljubljani in generalni sekretar mednarodnega grafičnega bienala, umetniški kritiki dr. Mirko Juteršek, Nebojša Tomašević in Aleksander Bassin. Svoje navdušenje in materialno podporo pa je izkazal znani italijanski in švicarski galerist Carlo Eskenazi.

Na taboru in na salonih so sodelovali svetovno priznani ustvarjalci te umetnosti: Ivan Rabuzin, Ivan Lacković-Croata, Jože Horvat-Jaki, Dušan Jevtović, Franjo Mraz, Josip Generalić, Branko Lovak, Petar Smajić, Matija Skurjeni, Jan Hruška iz Češkoslovaške, Ivonaldo Veloso de Melo iz Brazilije, Gonzalo Endara Crow iz Ekvadorja in Jutta Brocher iz Nemčije.

Slovence so zastopali Viktor Magyar, Jože Peternel, Konrad Peternel, Anton Plemelj, Anton Repnik, Greta Pečnik, Rudi Stopar, Franci Tavčar, Boris Lavrič, Boris Žohar in domačini Sandi Leskovec, Lucijan Reščič, Olga Kolar in Stane Novak.

Knjižnica Pavla Golie, ki je hkrati občinska matična knjižnica, deluje v okviru Centra za izobraževanje in kulturo Trebnje, je bila ustanovljena 1963. leta. Ta izobraževalna in kulturna ustanova je v tridesetih letih svojega dela dosegla velik napredek, saj se je število knjig na njenih policah od leta 1963, ko jih je bilo samo 1200, do konca leta 1990, povečalo na 32.720. V tem letu je imela 1827 stalnih bralcev, ki so si izposodili 30.720 knjig. Knjižnica ima izposojevališča še na Mirni, v Šentrupertu, Mokronogu in Dobrniču. Med obiskovalci je največ osnovnošolske in srednješolske mladine ter študentov, kar še posebej potrjuje njen pomen.

Leta 1975 je začela v Trebnjem izhajati literarna revija SAMORASTNIŠKA BESEDA, v kateri so najprej s svojimi prispevki sodelovali avtorji iz teh krajev, pozneje pa so se jim pridružili tudi številni besedni ustvarjalci od drugod, med njimi že uveljavljena imena.

Med ustvarjalci iz trebanjske občine so v reviji sodelovali Avgust Gregorčič, Ivan Gregorčič, Lidija Gačnik, Janez Kolenc, Barica Videčnik, Alenka Majerle, Anica Zidar, Severin Šali, Janez Pungartnik in France Režun.

K likovni obogatitvi revije so pripomogla dela znanih likovnih samorastnikov, predvsem domačinov.

Sveti Peter z velikega oltarja v ž.c. Marijinega vnebovzetja v Trebnjem, 60. leta 18. stoletja

Glavni urednik revije je bil vseskozi Jože Zupan, likovni urednik pa Lucijan Reščič.

Revija je izhajala od 1975. do 1985. leta. Njeno nadaljevanje pomeni revija RAST, revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, izhaja za ves dolenjski, belokranjski, zasavski in notranjski prostor v Novem mestu.

Ob rednih številkah revije so izšle naslednje pesniške zbirke: France Režun DROBCI SONCA, Severin Šali PESEK IN ZELENICE, Ivan Zoran TO MORA BITI ONKRAJ in sklepna zbirka več avtorjev ŽIVLJENJE VE ZA POT.

Tabor likovnih samorastnikov je spodbudil nastanek Malega tabora, na katerem se srečujejo mladi likovni ustvarjalci z osnovnih šol.

Da bi podprli literarna prizadevanja osnovnošolcev, so se skoraj pred 20 leti oblikovala občinska srečanja mladih ustvarjalcev, pred več kot 15 leti pa prerasla v občinsko revijo Srečanja; revija se je v svojem razvoju uvrstila v sam vrh literarnih prizadevanj osnovnošolcev v Sloveniji. Tudi tu sta vseskozi urednika Jože Zupan in Lucijan Reščič.

Pomemben utrip glasbenemu življenju daje Glasbena šola v Trebnjem.

Ljubiteljska kultura in telesna kultura sta organizirani v zvezi kulturnih organizacij in telesno kulturnih organizacij občine.

V Zvezo kulturnih organizacij Trebnje so vključena društva KUD Emila Adamiča v Mokronogu, KUD Svoboda na Mirni, KUD Pavla Golia v Trebnjem, KUD Ivana Cankarja na Veliki Loki, KUD dr. Petra Držaja v Velikem Gabru in KUD Marije Kmetove v Šentlovrencu.

Kulturno umetniška društva vključujejo pevske zbore, igralske in recitatorske skupine, plesne skupine in ostale ljubiteljske dejavnosti.

Dolgoletno tradicijo v občini ima odmeven OBČINSKI PIHALNI ORKESTER.

V sodelovanju med društvi in turističnimi društvi se uveljavljajo nekatere prireditve, kot so: folklorna prireditev IGRAJ KOLO in KRESNA NOČ v Mokronogu, SLOVENSKI KLJUKEC na Mirni, IZ TREBANJSKEGA KOŠA v Trebnjem, POHOD PO LEVSTIKOVI POTI OD LITIJE DO ČATEŽA na Čatežu (v sodelovanju z Litijo), reviji ODRASLIH in OTROŠKIH PEVSKIH ZBOROV in SLOVENSKI FESTIVAL ORGLIČARJEV.

V prvih desetletjih po osvoboditvi je bilo med ljudskimi običaji znova obujeno kurentovanje, predvsem v Mokronogu, po zaslugi zagretega kulturnega delavca Vilka Videčnika, takratnega ravnatelja šole.

Za KRESNO NOČ v Mokronogu sta nastali izvirni baletni pravljici VIDOV PLES in SEJEM. Po literarni predlogi kulturnega animatorja Staneta Pečka je glasbo napisal Lado Jakša, koreografijo pa je postavil Janez Mejač, znani baletnik.

Za bližnjo prihodnost želimo:

- obogatitev knjižnega fonda in izpopolnitev knjižničarske mreže,
- spodbujanje ljubiteljskega umetniškega izražanja,
- prirejanje kvalitetnih gledaliških predstav, glasbenih prireditev in filmskih predvajanj,
- poudarjeno varstvo naravne in kulturne dediščine,
- nadaljevanje Tabora in bogatenje Galerije likovnih samorastnikov,
- delo z mladimi – Mali tabor in literarna revija Srečanja,
- nadaljnje uveljavljanje tradicionalnih kulturno zabavnih prireditev.

Center za šport občine Trebnje pa želi, da bi čimveč ljudi čutilo potrebo po vključevanju v aktivno rekreacijo.

Fortunat Bergant, Sv. Janez Nepomuk, olje na platnu, ok. 1765, p.c. sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori

Če je v človeku temelj sla po preživetju in nadaljevanju, je njegov drugi najmočnejši temelj sla po lepoti in ustvarjanju – to pa je kultura.

Z ustvarjanjem se človek odkriva in potrjuje; če iščemo življenju smisel, je prav gotovo ta smisel ustvarjanje.

Pri ustvarjanju smo v odnosu do generacij pred nami in tistimi, ki pridejo za nami, tudi del drevesa celotne človeške družbe skozi vso njeno zgodovino – najmlajše veje, poganjki in cvetovi, zasidrani v zemljo in zazrti v nebo.

Zato smo tudi odgovorni.

Kulturno podobo naroda lahko gradimo ali pa jo rušimo – kakor so naša dejanja in ravnanja:

- *materni jezik lahko negujemo in bogatimo, z neprimernimi izrazi pa ga onesnažujemo in siromašimo,*
- *cvetoč grm lahko polomimo, cvet pohodimo ali pa pustimo, da ta lepota živi naprej in se tudi ta življenja uresničujejo,*
- *kulturne stvaritve naših prednikov lahko ohranjamo ali pa jih uničujemo – in vsakdo lahko opozori soseda, naj ne podira čudovitega lesenega kozolca ali stare kapelice,*
- *z odkrivanjem stvaritev in spoznanj občečloveške in narodove kulture lahko preživimo tisočletja, lahko pa ostanemo za vse to bogastvo prikrajšani in ujeti samo v svoj čas in prostor,*
- *sposobnosti, ki nam jih je dala narava, lahko razvijemo ali zanemarimo,*
- *pred tujimi turisti lahko klečeplazimo, jih posnemamo in občudujemo njihov bleščeči svet ali pa smo prijazni in ponosni na naše posebnosti in na naše naravne, kulturne in zgodovinske spomenike,*
- *na cesti smo lahko kot obzirni vozniki ali pa brezobzirni in nevarni sočloveku.*

Kultura je v svojih raznolikih pojavnih oblikah in podobah nepregledna. V nekaterih razsežnostih prehaja v umetnost in se z njo dopolnjuje, temelj pa so ji vendarle predvsem človekova dejanja, ravnanja in navade.

Kajti kultura je tudi odnos do sočloveka, okolja, urejenost naselja, oblačenje, prehrambene navade...

Z ohranjanjem narodove kulture prispevamo k različnosti in s tem k bogastvu vsega sveta.

Naravne, kulturne, zgodovinske in druge zanimivosti

Ex voto v cerkvi Žalostne Matere božje na Žalostni gori

Ta lepota ni nasilna,
živi skromno
in se kaže
v neštetih nežnih odtenkih
pomladnega cvetja,
v valovanju trav in žit,
v naporih zorenja,
ko je sonce najbolj glasno,
in v tisočih barvah,
ki jih v gozdu
predrami jesen.

Trebnje, panorama

Trebnje z okolico

Trebnje, 1904

Trebnje, največji kraj v spodnjem delu Temeniške doline, leži na nadmorski višini 278 metrov. Naselje se je razvilo na križišču pomembnih naravnih poti, ki vodijo od tod v Mirensko dolino, proti Žužemberku, Litiji, Novemu mestu in Ljubljani.

Staro jedro naselja je na visoki diluvialni terasi levega brega Temenice ob nekoliko razširjeni stari cesti Ljubljana–Novo mesto, medtem ko so se novi deli naselja razvili na višje terase Farovškega in Pavlinovega hriba ter vzdolž in severno od stare ceste Trebnje–Novo mesto proti vzhodu. V devetdesetih letih je imel kraj nekaj nad 3.000 prebivalcev; je središče občine in sedež fare.

Trebnje z okolico je bilo nedvomno naseljeno že v kameni dobi, tj. v paleolitiku in neolitiku. V tej davnini so predele vzhodno od Račjega sela še dosegali zalivi Panonskega morja, pozneje pa je bilo tu jezero, o čemer med drugim pričajo skladi gline, imeni Blato in Račje selo ter najdba drevaka pri Brezovici. O naselitvi v paleolitiku govore sledovi jamskega človeka v Veliki jami in ime Ajdovska jama, o naselitvi v neolitiku pa tudi najdbe kamnitih neolitskih sekir pri Goljeku pod Čatežem in na Mali Loki.

Sledovi prazgodovinskih naselij iz ilirsko-keltskega obdobja v okolici Trebnjega so na Gradišču, kar potrjuje tudi ime, na Mali Loki, na Račjem selu, na Sv. Ani in na Vrhtrebnjem. O poselitvi v tem času pričajo številne gomile in druge najdbe. Iz imena Praetorium Latobicorum tudi zvemo, da je tod živelo keltsko pleme Latobikov.

Rimska doba je za Trebnje posebnost. O izredni gosti naseljenosti govore predvsem materialni ostanki. V tem delu Temeniške doline skoraj ni kraja ali zaselka, kjer ne bi našli rimskih grobov, napisnih kamnov, ostankov zidov, novcev ali stare posode.

Trebanjski grad, prvič omenjen 1243. leta

Glavni razlog za gosto naseljenost je bila prav gotovo glavna rimska cesta, od katere so se v Trebnjem odcepile ceste proti Litiji, Sevnici, Šmarjeti in preko Dobrniča proti Žužemberku.

Na tem križišču poti je bila važna rimska postojanka, kjer so bili nastanjeni konzularni beneficiariji, vojaški policisti, ki so nadzorovali promet in skrbeli za javni red.

Sodeč po izrednem številu najdb iz rimske dobe, je Praetorium Latobicorum domnevno obsegal ves prostor spodnjega dela Temeniške doline od Sv. Ane pa vse do Šentlovrenca. Številne najdbe v tem delu Temeniške doline nakazujejo traso takratne glavne rimske ceste.

Na rimsko obdobje v Trebnjem in okolici opozarjajo poleg materialnih virov, ki so bili v glavnem odneseni v muzeje, še nekatera pričevanja. Mednje sodijo:

miljni kamen z Rimske ceste pri Koščakovi hiši v Trebnjem, kamniti relief s tremi poprsji v veži trebanjske cerkve, del napisnega kamna, vzidan v župnišče, govori o tem, da je bil v kraju tudi Jupitrov tempelj, kamnit rimski lev, vzidan na vrhu stopnišča na Trebanjski grad, štirje napisni kamni, vzidani v cerkev sv. Petra pri vasi Jezero, še delno vidna trasa rimske ceste od Šentlovrenca do Krtine, rimski napisni kamen in rimski kamni, uporabljeni za ogeljnike v podružnični cerkvi sv. Mihaela v Dečji vasi, rimski kamni, uporabljeni za ogeljnike v ladji podružnične cerkve sv. Štefana, odkrit in znova zasut tloris rimskih zgradb na Grajskih njivah v Trebnjem, imeni Pekel in Paradiž.

Po ljudskem izročilu so bila v rimski dobi na mestu sedanje vasi Pekel prebivališča rimskih vojakov, višje, kjer je danes zaselek Paradiž, pa vile njihovih oficirjev. Iz teh razlik naj bi nastali tudi imeni obeh krajev.

Z odhodom rimskih legij in z delnim umikom romaniziranih prejšnjih prebivalcev se je naselitev močno zredčila in v ta razmeroma prazni prostor so začeli prihajati novi priseljenci Slovani in tu tudi ostali.

Najstarejše nove vasi, ki se omenjajo že v 12. stoletju, so poleg Trebnjega, kjer so bili najdeni praslovanski grobovi, še Stari trg, Belšinja vas, Mačji Dol, Mačkovec in Dolga Njiva pri Šentlovrencu.

Novi priseljenci so znova krčili gozd in ena od razlag za ime Trebnje domnevno izvira iz trebljenja gozda.

V srednjem veku so nastali nekateri gradovi in številne cerkve.

Trebanjski grad, ki še vedno stoji južno od kraja tik nad avtomobilsko cesto, je bil domnevno zgrajen že okoli leta 1000. Prvotni lastniki so bili Trebanjski gospodje s Koroške, pozneje pa so se kot lastniki vrstili Ortenburžani, Celjani, Habsburžani, Svibenjski, Gallenbergi, Saurerji in drugi. Od 1812. do 1824. leta je bil lastnik gradu tudi Friderik Baraga.

Grad je ohranil svoje starinske dele, kot so četverokotni stolp, ki ima menda svoje temelje že od Rimljanov, okrogli stolp s skrivnim izhodom iz turških časov in levo ter desno krilo stavbe iz začetka 16. stoletja.

Lanšprež, kapela sv. Jožefa, v kateri je pokopan Peter Pavel Glavar

Starejši, prvotni Trebanjski grad, je stal na vrhu hriba pod vasjo Vrhtrebnje na kraju Kunkel, vendar o njem ni več sledov.

Starejši utrjeni grad Lanšpreških gospodov, ki se omenjajo že 1260, je stal na visokem hribu v bližini Gradišča. V Valvasorjevem času je bil že v razvalinah. Okoli 3 km severozahodno od njega je ob cesti, ki se vije po slikoviti pokrajini med Dolenjo Nemško vasjo in Mirno, sezidala rodbina Gallenberg v 16. stoletju novo graščino, ki je bila nazadnje last rodbine Wurzbach.

Do leta 1945 je bil grad še naseljen, po tem letu pa so ga nove oblasti podrle in z buldožerji zravnale z zemljo, ostale so samo še zasute kleti, vodnjak, kozolec in razvaline nekdanje lepe baročne kapele, v kateri je pokopan evropsko znani čebelar Peter Pavel Glavar, eden izmed lastnikov gradu.

Peter Pavel Glavar je kupil grad 1766. leta; v svoji oporoki leta 1784 pa je določil za glavne dediče revne bolnike, prednost naj bi imeli bolniki iz Komende (Peter Pavel Glavar je namreč prej živel v Komendi) in podložniki gospostva Lanšprež. V rokah Glavarjeve ustanove za revne bolnike je posest ostala do 1864. leta.

Ostanke kapele je ovil bršljan, nad zasutimi kletmi pa se je razraslo grmovje in zdi se, da moč za svojo bujno rast črpa prav iz podrtih zidov.

V tej goščavi spomladi in poleti še posebej vznemirja izjemno razkošje cvetja in v jeseni umiranja – kot da hoče narava s temi skrajnimi napori prihoda in odhajanja znova privabljati ljudi.

Konec maja se odenejo v rožnato cvetje mogočni divji kostanji, zadnji še živeči utrip ene od razrušenih človekovih poti.

Razvaline kapelice so bile v osemdesetih letih zaščitene pred nadaljnjim propadanjem. Nekdanja obsežna grajska polja, na katerih so še pred zadnjo vojno pridelovali žito za izvoz, pa so danes samo še travniki.

Severozahodno od Trebnjega je še ohranjen grad Mala Loka. Grad verjetno stoji na predzgodovinski naselbini. Tu so našli rimske grobove, ostanke rimskih poslopij in kamnito sekiro.

Po Valvasorju je bil grad prvotno last baronov Gallov, pozneje pa so se lastniki večkrat menjali. 1929. leta je postala lastnica gradu Gospodarska zveza takratne Dravske banovine, ki je tu odprla po vsej Sloveniji znano Banovinsko gospodinjsko šolo.

Grad s posestvom, z gospodarskimi poslopji, žago in s kopališčem na Temenici je bil primer vzornega zaključenega kmetijskega gospodarstva. Med pomembnimi osebnostmi ga je obiskala tudi kraljica Marija, takrat že vdova po kralju Aleksandru.

Po 2. svetovni vojni so bili tu še nekaj let kmetijska in gospodinjska šola ter gospodinjski tečaji.

1961. leta je grad s posestvom prešel v roke Kmetijske zadruge Trebnje, z razpadom proizvodnih dejavnosti te zadruge so bili prostori na gradu nekaj let koriščeni za arhivsko dejavnost, konec osemdesetih let pa povsem opuščeni, v začetku devetdesetih let jih delno uporabljajo privatniki.

Matevž Langus, VIII. postaja križevega pota, olje na platnu, sredina 19. stol., ž.c. Marijinega vnebovzetja v Trebnjem

Vzhodno od Trebnjega je na prijaznem gričku tik ob progi Trebnje–Sevnica star gradič Vina Gorica. Do sprememb z adaptacijami je bil zanimiv predvsem po svoji arhitekturi, lesenih stropih in starinski opremi.

Iz obdobja nemške kolonizacije v 14. stoletju so ostala v okolici Trebnjega imena vasi, kot so Gorenja Nemška vas, Dolenja Nemška vas, Kukenberk, Prudof in Primštal; to priča o tem, kako močan je bil ta poseg.

Začetki prafare segajo že v 11. stoletje, prvič se omenja leta 1163. Trebanjski župniki so bili večkrat arhidiakoni Dolenjske.

Prafara je mati župnij Št. Lovrenca, Mirne, Sv. Križa in Čateža pod Zaplazom. Do 1751. leta je pripadala Ogleju, do 1787. leta Gorici in nato ljubljanski škofiji.

Župna cerkev Vnebovzetja Device Marije nedvomno stoji na mestu starejše cerkve, ki se prvič omenja že okoli 1170. leta. Sedanja poznogotska triladijska stavba je iz 1443. leta. 1645. leta je bila preobokana, v drugi polovici 18. stoletja pa so ji prislonili nov prezbiterij. Glavni oltar z Langusovo sliko Marijinega Vnebovzetja je delo rezbarja Janežiča, Križev pot je Langusov, v prezbiteriju so Koželjeve freske.

V povezanosti z arhitekturo cerkve je nastala tudi izjemno lepa obokana klet pod župniščem. V njej je zdaj urejena kapela, kjer so verski obredi.

Med cerkvijo in župniščem je praslovansko grobišče, ki je bilo 1964. leta delno raziskano. Tam so našli tudi ostanke rimske kanalizacije iz domnevno večje rimske stavbe, speljane v Temenico. Na severni strani cerkve je lep spomenik vojakom, padlim v 1. svetovni vojni, pred cerkvijo pa spomenik Frideriku Baragi.

V srednjem veku se razen prafare Trebnje prvič omenja 1163. leta.

Kraj je veliko trpel med turškimi vpadi, zlasti 1528. leta.

Trebnje je v primerjavi z rimskim obdobjem v srednjem veku nazadovalo. Valvasor ga imenuje samo kot dolgo blatno vas. Takrat je bil pomembnejši sosednji Stari trg, ki je imel delno podobno vlogo kot Mokronog in Šentrupert.

V novejšem zgodovinskem obdobju je kraj z uvedbo redne poštne zveze med Ljubljano in Karlovcem in kasneje z železnico sicer nekaj pridobil, vendar se kljub temu ni mogel razviti in je bil še vedno le manjše upravno in gospodarsko središče najbližje okolice. Do 2. svetovne vojne je bil sedež sodnega okraja.

Med obema vojnama se za Trebnje navaja in poudarja predvsem veliko število obrtnikov, parna žaga in tovarna parketov, pet trgovin, lekarna, veliko gostiln s tujskimi sobami in trije dobro obiskani sejmi.

Po razpadu Kraljevine Jugoslavije so Trebnje zasedli Italijani in tu utrdili svojo postojanko.

Zaradi nemške propagande nekateri ljudje z italijansko zasedbo niso bili zadovoljni in so želeli, da Nemci, ki so zasedli Mirno, pridejo tudi v Trebnje. Začelo se je prestavljanje nemško-italijanske meje. Iz Trebnjega je krenila proti Mirni skupina naših ljudi z namenom, da Nemce pregovorijo, naj pridejo v Trebnje. Ljudje so bili prepričani, da Italijani v kolono, ki nosi nemško zastavo, ne bodo streljali, vendar so na koncu Starega trga to storili. Ob tem dogodku so bile tudi človeške žrtve.

Spomenik padlim in pogrešanim v letih 1914–1919, Trebnje, Frančišek Smerdu, 1933

Med NOB je bilo bombardirano in požgano Vrhtrebnje, delno pa požgane vasi Občine, Mrzla Luža in Blato.

Na Repčah je bila partizanska čevljarska in krojaška delavnica, TV-postaja in 1944. leta tudi komanda mesta Trebnje, v Lipniku je bila partizanska okrožna tehnika, v Gorenji Nemški vasi partizanska ambulanta in v Dolenji Dobravi partizanska šola. V Trebanjskem gradu je bila nekaj časa civilna bolnišnica.

V prvih dveh desetletjih po 2. svetovni vojni se gospodarska podoba Trebnjega ni dosti spremenila. Hudomušneži celo pravijo, da so bile v tem času v Trebnjem »težka industrija« še vedno le gostilne, »lahka industrija« pa frizerji.

Industrija se je začela razvijati šele z izgradnjo avtomobilske ceste Ljubljana–Zagreb.

Med prvimi večjimi industrijskimi in obrtnimi podjetji so bila Trebanjska industrija montažnih objektov TRIMO, obrat konfekcije TIP-TOP, tovarna akrilnih izdelkov NOVOLES, obrtno podjetje TRELES, krojaško podjetje, pozneje preimenovano v KROTEKS, komunalno obrtno podjetje, stanovanjsko podjetje in kmetijska zadruga.

Tem dejavnostim so se pridružili vedno številnejši obrtniki.

Kasneje je nastala še tovarna keramičnih ploščic na Račjem selu, ki pa je po nekaj letih obratovanja kljub izredni kakovosti gline propadla in se preusmerila v obrat NOVOLESA, kjer izdelujejo pohištvene polproizvode. Osnovana je bila tovarna TESNILA na Veliki Loki, zatem splošna obrtna zadruga UNITEHNA in obrat LABODA Novo mesto TEMENICA.

Z razvojem omenjene industrije in s priseljevanjem število prebivalcev Trebnjega naraste, kraj se širi in postane mestno naselje. Poleg stanovanjskih blokov, mnogih privatnih stanovanjskih hiš in industrijskih objektov je zgrajeno novo poslopje železniške postaje, motel ob avtomobilski cesti, nov zdravstveni dom, dve novi stavbi osnovne šole, otroški vrtec, postaja ljudske milice, smučarska vlečnica, nov gasilski dom, trgovina Dolenjka in trgovina Kmetijske zadruge Trebnje v Starem trgu. Poleg glavnih cest je asfaltiranih tudi večina lokalnih cest, zlasti tistih, ki so povezane z vikendi. Po devetdesetem letu se poleg monopolnih družbenih trgovin ponovno pojavlja privatna ponudba.

V kraju je osnovna šola, ustanovljena 1858, s podružničnimi šolami v Dolenji Nemški vasi, Šentlovrencu in Dobrniču, center za izobraževanje in kulturo, ki združuje izobraževanje odraslih, glasbeno šolo in občinsko matično knjižnico, kulturni dom, galerija likovnih samorastnikov, otroški vrtec, zdravstveni dom z lekarno, veterinarska postaja, sedež občinske skupščine, krajevni urad, sedež krajevne skupnosti, sodišče, postaja ljudske milice, pošta, banka, služba družbenega knjigovodstva, knjigarna in papirnica, sedež združenja obrtnikov, sedež obrtne zadruge, župnijski urad, železniška postaja, avtobusna postaja, gasilski dom in številna društva.

V kulturnem domu, ki ga upravlja krajevna skupnost Trebnje, so poleg kino predstav še dramske, glasbene, likovne in druge prireditve. Kot amaterska dejavnost delujejo v kraju poleg godbe na pihala še pevski zbori.

Središče Trebnjega

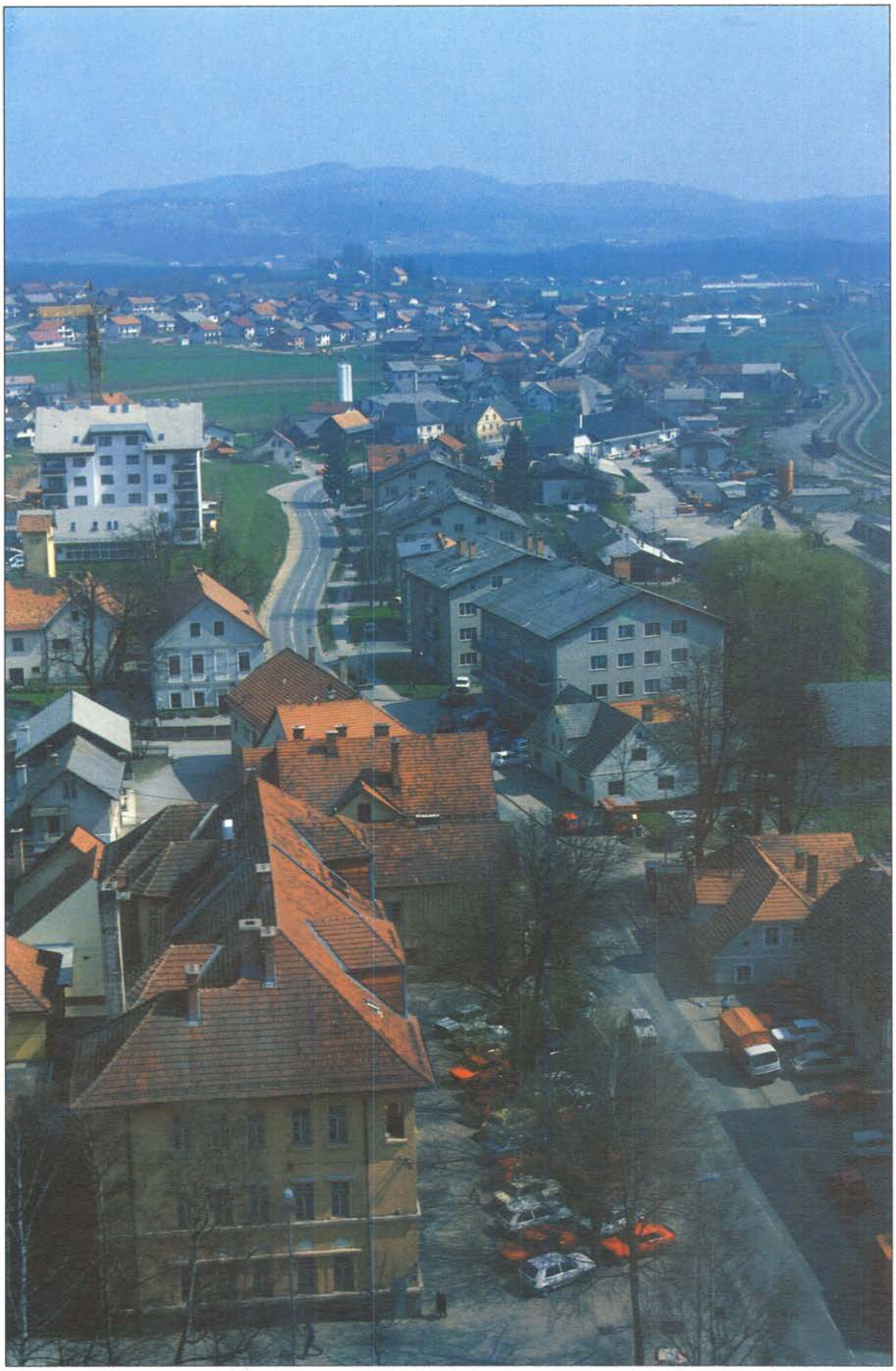

Pomembni ljudje, doma iz Trebnjega, so bili: Rudolf Bintger (1876–1929), scenograf, igralec in pevec ter organizator Šentjakobskega odra v Ljubljani, Miloš Brelih (roj. 1916), inženir in politični delavec, Vilma Bukovec (roj. 1920), operna in koncertna pevka, Adolf Golia (roj. 1889), pravnik in pisec gospodarskih in socialno političnih člankov, Pavel Golia (1887–1959), pesnik in dramatik, Minka Govekar-Vasič (1874–1950), pripovednica in prevajalka, Viljem Ogrinc (1845–1883), pisec prispevkov astronomske vsebine, Hubert Pehani (roj. 1900), zdravnik in strokovni pisatelj biolog, Matilda Sebenikar-Tomšič (1847–1933), pesnica in pisateljica, Ivan Skušek (1923–1976), pisatelj in prevajalec, Karl Strahl (1850–1929), zbiratelj starin in umetnin, Emanuel Tomšič (1824–1881), pesnik, France Tomšič (1905–1975), jezikoslovec in literarni zgodovinar, Franjo Tomšič (1838–1916), inženir in projektant železniških prog ter hidrotehničnih del, Iva Zupančič (roj. 1931), dramska in filmska igralka;

tu so živeli: v 1. polovici 17. stoletja stavbar in rezbar Ivan Albertal, od 1848 do 1871 nabožni pisatelj dekan Jožef Rozman Trebanjski, več let do smrti 1871. leta slikar Peter Prijatelj, od 1887. leta do smrti 1890. leta podobar Karel Poglajen; v Trebnjem je zadnjih 15 let živel Rudolf Kresal (1905–1975), pisatelj in prevajalec;
na Veliki Loki je bil leta 1900 rojen Bogo Teply, stanovski pisatelj, v Kamnem Potoku je bil rojen Ignac Klemenčič (1853–1901), znanstveni in strokovni pisatelj ter fizik, iz

Starega trga je doma Ema Peče, strokovna publicistka, na Grmadi je bil 1920. leta rojen nadškof dr. Alojzij Šuštar.

V okolici Trebnjega so poleg že omenjenih zgodovinskih zanimivosti, kot so Lanšprež, Mala Loka in Vina Gorica, še nekatere naravne zanimivosti, predvsem pa lepi izletniški kraji.

V pobočju nad Trebanjskim gradom (v Bukovju) sta Velika jama in Mala jama, obe dolgi nad 100 metrov. Po ljudskem izročilu je iz Velike jame podzemski prehod na dobrniško stran hriba.

Nadaljevanje poti od obeh jam proti vasi Vrhtrebnje pa pomeni tudi prijeten sprehod, saj so od lovske koče nad vasjo zelo lepi razgledi. Do lovske koče je dostop po asfaltirani cesti iz Trebnjega mimo smučarske vlečnice in preko vasice Grmada.

Valovita planota od Grmade do Vrhtrebnjega pa tja do Repč in Gorenjega Vrha je za nekaj sto metrov dvignjena in odmaknjena od vrveža Temeniške doline. Tu je poleg razgledov v daljave in v sanje tudi še mir, ki ga prijazno motijo samo ptice in kdaj pa kdaj glasovi živine in ljudi pri delu, tu se tudi bolj ve, da se pomlad začne v vinogradih, poletje v valovanju trav in žit in jesen s cvetočo ajdo. Takrat je sonce že rahlo zastrto, ozračje, ki ga polnita šumenje čebel in vonj po medu, pa postaja mehko.

Če se takrat sklonite zelo blizu, dvakrat živite. Tudi zato je ta pokrajina razkošje.

Zaključek Temeniške doline pod Sv. Ano je posebno zanimiv in ga lahko obravnavamo v prostoru občine – prav tako kot še nekatere predele – kot pomemben naravni spomenik.

Vzhodno od Trebnjega pri Dolenjih Ponikvah ponikne Temenica v vrsto ponorov, največja sta Rupa I in Rupa II na Zemljančevem travniku. Rupa I je stalni ponor, medtem ko je Rupa II samo občasni ponor, dolžina obeh ponorov je 31 metrov, globina pa 7 metrov.

Dolenja Nemška vas

Kadar ponori pri Dolenjih Ponikvah ne morejo požirati naraslih voda, teče Temenica od Dolenjih Ponikev do zadnjega požiralnika Risavnice pod Sv. Ano po površinski strugi, ki je med njivami, travniki in skozi gozd lepo vidna.

Risavnica ali Risanica ima stalen tok, dolga je 74 metrov in globoka 13 metrov, pri vhodu je zanimiv manjši naravni most.

V obsežnem ravninskem gozdu pred Risavnico je razen suhih strug Temenice še polno vrtač, manjših brezen in kraških jam. Največji jami sta Mačkova jama ali Velban kevder, po kateri je stalen vodotok, dolga 113 metrov, globoka pa 17 metrov, ter jama Zgonuha, poševno in stopnjasto brezno, dolgo 38 metrov in 17 metrov globoko. Tu se še dogajajo ugrezi, zadnji večji je bil 1926. leta.

Za podzemsko jamo pri Gorenji Dobravi vzbuja pozornost ime Ajdovska jama, ki prav tako priča o naseljenosti jam v pradavnini.

V bližini vasi Jezero ponikneta Lukovški in Dobravski potok. Kadar podzemni pretoki ne morejo odvajati vse vode obeh potokov, nastane tu občasno jezero, od tod pa tudi ime vasi.

Onstran Sv. Ane, že v novomeški občini, privre v Zijalu Temenica spet na dan. Spodmol v strmi steni nad izvirom je 10 metrov dolg in 15 metrov globok.

V tej jami, ki spominja na prazgodovinsko katedralo, so na stenah še vedno sence, morda so nastale ob zastrti luči ognja, ki so ga noč in dan kurili jamski ljudje.

Vode Temenice, ki se na Ponikvah izgubljajo v podzemlje onesnažene, so ob ponovnem izviru v Zijalu spet čiste – kot da hoče tudi podzemlje reševati človeka!

Zelo divja in slikovita soteska je vredna ogleda.

Severovzhodno od Trebnjega so slikovite vinske gorice; med večjimi so Gradišče, Lipnik, Dolga Njiva, Stara Gora in Mlada Gora. Vinogradi so obnovljeni in dajejo dobra vina. Društvo vinogradnikov prireja vsako leto ocenjevanje in pokušnjo vin.

Samo nekaj kilometrov zahodno od Trebnjega, južno od avtomobilske ceste, je na majhni vzpetini tipična gručasta dolenjska vasica Korenitka, ki ponuja kar nekaj zanimivosti: ostanke taborskega obzidja okrog cerkvice sv. Ane, zelo staro leseno kaščo z letnico 1712, številne kozolce enojnike in Mežanovo hišo, v kateri se kljub nekaterim kasnejšim spremembam začuti lep primer kmečkega dvorca.

Severno od Trebnjega vabi s svojimi lepotami in razgledi Čatež, kamor je dostop po asfaltirani cesti mimo Velike Loke in Male Loke. Od Marijine cerkve na Zaplazu, ki je znana božja pot, so razgledi po vsej Dolenjski pa tja do gorenjskih gora in notranjskega Snežnika.

V okoliških gozdovih je vabljiv lov, obilo je gob in kostanja.

V kotlini, vzhodno od Račjega sela, severovzhodno od vasice Blato, je nastalo zaradi odvzema gline umetno jezero. Tu je ribiška družina Novo mesto zasejala ribji podmladek. V jezeru so krapi, linji, ščuke in v Evropi redka riba amur. Kraj je privlačen tudi zaradi močvirske flore in favne ter lepe okolice, ki jo kdaj pa kdaj obogate polêti divjih gosi in čapelj.

Temenica pri Ponikvah, v ozadju p.c. sv. Marjete

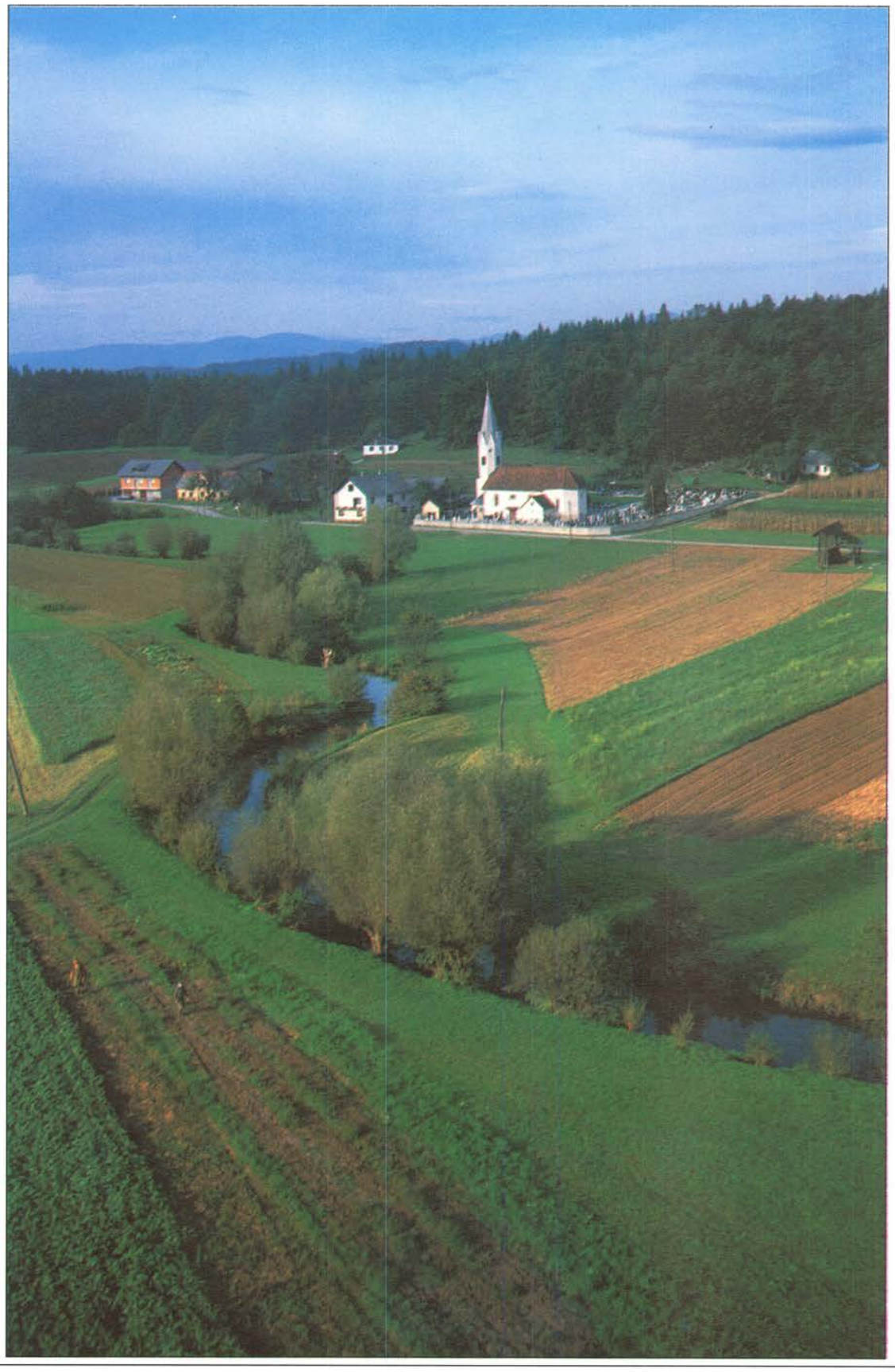

Trebnje okoli leta 1927

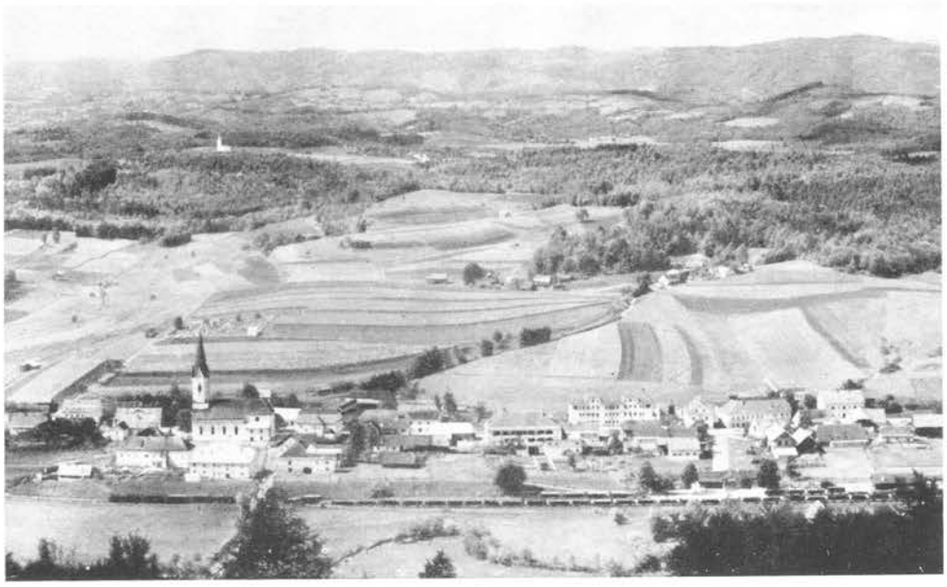

O teh krajih, kamor so v davnini segali skrajni majhni zalivi Panonskega morja, ki se danes kažejo v samotnih tihih dolinicah s travami in obdanimi z gozdovi, je pesnik zapisal:

Vem za dobrave,
samotne,
mehke
in tihe
in polne trav,
vem za dobrave,
z omamnimi vonji
in svetlimi glasovi...

In kadar je noč zelo tiha, boste nad to pokrajino, ki še vedno diha valovanje nekdanjega morja, zaslišali glasove: najprej tiste z obrežnih kolib in drevakov, potem z utrjenega gradišča Keltov in za njimi rožljanje rimskih mečev, nazadnje molitve in vzdihe k novemu bogu – s prav iste akropole, kjer danes stoji cerkvica sv. Florjana.

Nad valovanjem morja in davnine kdaj pa kdaj tke svoje srebrne niti mesečina in vsaj takrat ne pusti, da bi ji ukazoval čas.

Pogled na Mirno

O semenih

Vse je v njih:
življenje,
za hip ustavljeno
v mir in počitek,
sanje o novi rasti,
izpolnitev in pričakovanje,
korenine in veje časa,
oblike in barve,
vonji in glasovi,
razdajanje in jemanje...

Mirenski grad, prvič omenjen 1165. leta

Mirna in njena okolica

Mirenski grad pred 2. svetovno vojno

Mirna je gospodarsko najbolj živahen kraj v Mirenski dolini. Prijazno naselje leži na nadmorski višini 263 metrov ob izstopu rečice Mirne iz ožje doline v njenem zgornjem toku v Mirensko kotlino, kjer je tudi križišče cest proti Trebnjemu, Mokronogu, Sevnici, Litiji ter železniška postaja na progi Trebnje–Sevnica. Tu je sotočje rečice Mirne s potokoma Zabrščico in Vejerjem, oziroma Cedilnico, ki so jo 1967. leta zajezili in pod Mirenskim gradom speljali v veliko kopališče.

Kraj, ki se prvič omenja 1216. leta v zvezi z mirensko gospoščino, je središče fare in krajevne skupnosti, 1991. leta je imel 1.500 prebivalcev.

Večji del starejšega dela naselja je na desnem bregu Mirne, na obeh straneh ceste proti Trebnjemu, manjši del pa na levem bregu. Oba dela starega jedra Mirne povezuje preko rečice lep zidan most s kapelico iz 18. stoletja. Zraven kapelice je na mostu letnica 1775.

Z urbanizacijo po 2. svetovni vojni se je kraj razširil predvsem proti vzhodu, stanovanjski deli med cestama proti Litiji in Mokronogu, industrijski del pa južno od ceste proti Mokronogu do železniške proge.

O utripu življenja v tem prostoru v davnini pripovedujejo grobovi iz ilirsko-keltskega obdobja na Gomili, o čemer je zelo zgovorno ime, pri Zabrdju, Stanu, Volčjih Njivah, na Trbincu, Cirniku, Migolski Gori in Sejenicah, kot tudi sledovi naselij – gradišč na Trbincu, Cirniku in pri Sv. Heleni.

Rimljani so pustili sledi na Trbincu, pri Sv. Heleni, na Ševnici in pri Volčjih Njivah. Na Trbincu je bilo utrjeno prazgodovinsko naselje, v pozni antiki pa utrjen rimski

Angel s pavkami, freska neznanega avtorja iz 2. pol. 15. stoletja, ž.c. Janeza Krstnika na Mirni

kastel, rimsko naselbino na Ševnici dokazujejo ostanki zidov, opeka in kamnita plošča, ostanke rimskih stavb in grobišče so odkrili tudi pri cerkvi sv. Helene, v Volčjih Njivah pa so našli ostanke rimskih grobov.

Iz srednjega veka so zanimivi predvsem gradovi in nekatere cerkve.

Razvaline Mirenskega gradu stoje na slikovitem griču severozahodno od Mirne. Grad se prvič omenja že 1165. leta. Njegov prvi lastnik je bil koroški vojvoda Ulrik, ki pa se je 1250. leta odrekel vsem pravicam do gradu v korist oglejskih patriarhov. Ti so tu postavljali svoje fevdnike gospode Mirenske; slednji se omenjajo od 1250. leta dalje.

1339. leta je oglejski patriarh dal grad v fevd kranjskemu deželnemu glavarju Frideriku Sovneškemu, od 1435. leta pa so bili njegovi pravi lastniki Celjani, 1456. leta so jim sledili Habsburžani. Kasneje so se lastniki gradu večkrat menjali. 1515. leta, ko ga je imel Janez Turjaški, so grad razdejali kmečki uporniki.

Grad je imel mogočno obrambno obzidje s strelnimi linami in številne obrambne stolpe, požgan je bil med 2. svetovno vojno. Njegove ostanke ohranjata Bojan Kolenc in prof. Marko Marin. Bojan Kolenc je obnovil grajsko pristavo pod gradom, medtem ko prof. Marko Marin neutrudno pokriva najbolj ohranjene dele samega gradu.

K mirenski gospoščini je nekdaj pripadal tudi grad Dob.

Južno od Mirne, v bližini vasice Zabrdje, so komaj še vidni sledovi gradu Grič, ki so ga po Valvasorjevem izročilu imeli gospodje Galli, v reformacijski dobi vneti luterani. Grad je bil požgan med 2. svetovno vojno.

Ob cesti na Debenec še stoji grad Zapuže, ki ga je 1578. leta zgradil Erhard Pelzhofer, lastnik bližnjega utrjenega gradu Semeniča. Semeniški gospodje se kot lastniki omenjajo že 1385. leta. Med reformacijo je bil grad zatočišče luteranov. V gradu so sedaj stanovanja.

Zahodno od Mirne, ob cesti proti Litiji, je zaselek Fužina, ki s svojim imenom spominja na obstoj nekdanje kovačije Mirenskega gradu.

V zaselku Sotla ob potoku z istim imenom pa je še, žal že ustavljena, kovačija na vodni pogon, kjer so uporabljali izvirno in skozi stoletja preizkušeno tehniko, med drugim veliko kladivo, tako imenovanega »norca«, kakršnega so nekdaj uporabljali tudi kovači bližnjega gradu Kot.

Župna cerkev sv. Janeza Krstnika stoji na nekoliko dvignjeni terasi v starem delu Mirne. Prvotna cerkev na tem mestu je bila zidana že pred 1260. letom. 1498. leta so jo prezidali v gotski slog. Cerkev je bila sprva podružnica župnije Trebnje, 1620. leta je postala vikariat in 1862. leta samostojna župnija.

Cerkev je po arhitekturi in stenskih slikah znamenita v širšem slovenskem prostoru. Obsega dva poglavitna dela: zvezdasto obokani prezbiterij iz sredine 15. stoletja ter prvotno ravnostropno, 1498. leta preobokano in v 19. stoletju podaljšano ladjo.

V tretji četrtini 15. stoletja je neznani mojster poslikal obok prezbiterija in s tem ustvaril enega od največjih poslikanih obokov pri nas. Okrog osrednje podobe Kristusa v mandorli je razvrstil simbole evangelistov, okrog Marije z detetom pa sv. Barbaro, Katarino, Dorotejo in Marjeto, zaključna polja zavzemajo podobe cerkvenih očetov, medtem ko so v podločjih angeli z glasbili.

Angel s trobento, freska neznanega avtorja iz 2. pol. 15. stoletja, ž.c. Janeza Krstnika na Mirni

S to poslikavo se Mirna uvršča med pomembne spomenike ikonografskega tipa »kranjski prezbiterij«.

Na oboku ladje se je ohranilo nekaj polstenskih slik iz konca 15. stoletja, ki so stilistično blizu slikam oboka in apostolov v Podpeči pri Gabrovki.

Cerkev sv. Helene, ki stoji na pokopališču, je upoštevanja vredna baročna stavba z bogato arhitekturo zvonika. Prezbiterij, ki je pravokotnik, ima križnat obok s pasovi, v ladji sta češki kapi. Glavni oltar je iz prve polovice 18. stoletja in je delno predelan. V oltarju je Metzingerjeva slika sv. Helene, Križev pot je ljudsko delo iz srede 19. stoletja.

Mirna se je iztrgala iz srednjeveškega in povsem agrarnega utripa sredi 19. stoletja, ko so tu nastale predilnice platna in večja usnjarna.

Med obema vojnama so bili na Mirni znani živinski sejmi, cvetelo je furmanstvo, predvsem vožnja lesa iz bližnjih gozdov, okrepili pa sta se tudi industrija in obrt; večja tovarna Brako s parnim pogonom je izdelovala pile, kmetijsko orodje, reklamne črke, hišne številke, table naselij ipd., parna žaga z vzporednimi izdelki stavbnega pohištva in osnov za parket je imela lastno elektrarno, ki je hkrati napajala vse naselje, vodotok Mirna je poganjal poleg mlinov in kovačij tudi stroje obeh usnjarn.

V kraju so bili klepar, sedlar, klobučar, mizar, trije kovači, krojač, dva čevljarja, kolar, imeli so mlekarno, pet trgovin in šest gostiln, od teh sta gostilni Kolenc in Bulc sprejemali tudi turiste, stalni gosti so bili iz Zagreba, Ljubljane in Jesenic.

H gospodarskemu razvoju Mirne je nedvomno veliko prispevala zgraditev železniške proge Trebnje–Sevnica.

Poleg izrabe vodne sile so kopali še rudo.

Pri vasi Brezovica so od 1917. do 1922. leta kopali manganovo rudo, pri Gorenji vasi so pred 1. svetovno vojno kopali premog in ga po industrijski progi vozili na Mirno, v Irsovcu je bil odprt dnevni kop kremenčevega peska.

Mirna in nekateri kraji v njeni okolici so pomembni tudi iz obdobja NOB.

Na Mirenskem gradu so bili ilegalni sestanki, povezani z organizacijo upora proti okupatorju, pri vasi Gomila so Nemci med ofenzivo 1944. leta ustrelili več domačinov; v bližini kraja je spomenik, kjer so kurirji in partizani prečkali železniško progo, na koči na Debencu je spominska plošča 16 padlim borcem, tam je bil sedež Mokronoškega odreda in kurirska postaja TV-5, v vasi Selo je bila kurirska postaja TV-4. Med NOB so bile delno ali pretežno požgane vasi Migolska Gora, Migolica, Trstenik in Gorenja vas.

Na Mirni sta kar dva spomenika padlim borcem – eden pred novo zgradbo osnovne šole, drugi pa na Rojah.

Po 2. svetovni vojni se je na Mirni okrepila predvsem industrija. Že 1952. leta je začela obratovati DANA, tovarna rastlinskih specialitet in destilacija, tovarna šivalnih strojev je najprej samostojno delovala, 1969. leta se je pripojila Industriji motornih vozil v Novem mestu. H gospodarski veljavi kraja prispevajo tudi obrat KOLINSKE iz Ljubljane, obrat KREMENA iz Novega mesta, številni obrtniki, trgovine, mesnice, pekarna...

Vrbe pri Ostrožniku

V kraju je osnovna šola, ki je bila ustanovljena že 1816. leta. Do 1907. leta, ko je bilo zgrajeno šolsko poslopje, je bil pouk v mežnariji in v zasebnih hišah, 1943. leta je bilo šolsko poslopje požgano in 1947. leta spet obnovljeno. Zdaj je stavba namenjena za šolo s prilagojenim programom in otroško varstvo, za osnovno šolanje pa je bilo zgrajeno novo šolsko poslopje.

Ustanove z daljšo tradicijo so še gasilstvo, kulturno prosvetno društvo, telovadno društvo (pred 2. svetovno vojno Sokol, po vojni pa TVD Partizan), pošta, med mlajšimi pa zdravstvena postaja, otroški vrtec, knjižnica in številna nova društva.

Z Mirne izhajajo:

Franjo Neubauer (1872–1945), pesnik, Ivan Rostan (1872–1957), gospodarstvenik in pisec člankov gospodarske vsebine, Regalat Stamcar (1821–1890), nabožni pisatelj in šolnik, Ivan Škarja (1879–1941), pravni pisec.

Med naravne znamenitosti na Mirni sodi podzemska jama na Rojah, dolga 115 metrov in 7 metrov globoka. Jama je bila urejena tudi za protiletalsko zaklonišče. V knjigi Dolenjski kras sta za Mirno navedeni še dve manjši jami.

V okolici Mirne je mnogo naravnih lepot in izletniških krajev.

Med krajšimi potmi je lep vzpon na slikovit Trbinc, na severnih osojnih pobočjih porasel z gozdom, na južnih prisojnih pobočjih pa ves pretkan z manjšimi vinogradi, sadovnjaki, košenicami in sem ter tja s kakšno njivo. Lep je tudi sprehod do razvalin gradu ali pa še naprej po samotni soseski ob potoku Vejer, ki v objemu zelenja ali pa pisanih barv ali snežne odeje s svojim šumenjem pozdravi še tako razrvano dušo.

Nekoliko daljša je pot na Debenec (547 m), od koder so lepi razgledi, posebej še na Mirensko dolino proti Šentrupertu. Na Debenec, kjer je planinska koča, je dostop tudi z avtomobilom.

Z Mirne so lepi izleti še v šentruperške hribe, v Mokronog in njegovo okolico, na Trebelno in na Čatež.

Rečica Mirna nudi možnost ribolova, gozdovi v okolici pa lov na divjad, nabiranje gob in drugih gozdnih sadežev.

Kraj ima nekaj gostišč in možnost nadaljnje ureditve že obstoječega velikega kopališča v čudovitem naravnem in zgodovinskem okolju tik pod ostanki gradu!

Žal je nepremišljena urbanizacija po 2. svetovni vojni tudi na Mirni napravila za kulturo pokrajine nepopravljivo škodo. Izrazito neharmonijo predstavljajo zlasti visoke stanovanjske stolpnice na dvignjenem terenu, pridružuje pa se jim uniformirano in z vso tradicijo skregano naselje individualnih stanovanjskih hiš na Rojah.

Šentrupert

Setev sonca,
v zasejani luči
brsti volja
in valove praukazi,
oplojeni s skrivnostjo DNA
tkejo nemir
in slo po objemu,
potem se rodi še lepota,

menda zbrana
iz prostranstev neba in zemlje,
svetlobe in teme,
viharjev in umiritve...
samo zato,
da povabi
še veter in metulje.

Cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori, 1729

Lepote in zanimivosti Šentruperta

Grad Rakovnik pred 2. svetovno vojno

Najširši del Mirenske doline med Veselo Goro in vinskimi goricami nad Šentrupertom na severu, Mokronogom na jugovzhodu in robom trebeljanskih hribov na jugu, po svojih naravnih lepotah in mnogih kulturnozgodovinskih zanimivostih nedvomno predstavlja enega izmed najlepših in zelo zanimivih delov slovenske zemlje in bi tudi zaslužil, da se ga varuje kot naravno in kulturno znamenitost.

Že sama narava je na tem malem prostoru izjemno slikovita in spremenljiva, saj prehaja od ljubkih zaobljenih goric nad Šentrupertom v lepo obdelana polja, v najnižjih delih doline pa v travnike in ponekod tudi v pravo močvirsko vegetacijo in celo v nižinski hrastov gozd, ki je menda zadnji in skrajni zahodni odmev velike Panonije v slovenskem prostoru. Kontrast obdelanih in svetlih vinskih goric na severu so temna severna osojna in gozdnata pobočja trebeljanskih hribov na jugu.

Poleg tega je v tem prostoru z nekaterimi imenitnimi materialnimi spomeniki zajeta skoraj vsa naša zgodovina.

Na severnem robu doline stoji starodavni Šentrupert s svojo izjemno gotsko cerkvijo, streljaj jugozahodno je baročna Vesela Gora, streljaj proti severozahodu pa starodavni grad Škrljevo. Na jugovzhodu zaključuje dolino Mokronog z razvalinami gradu in drugimi sledovi srednjega veka, nad njim pa se dviga Žalostna gora, znana predvsem kot božja pot.

Tu so še sledovi gradov Rakovnik in Dob ter številne etnografske zanimivosti, nekatere so zbrane v kmečkem muzeju na Veseli Gori.

Razen Mokronoga, ki je bolj na obrobju, v vsej dolini najbolj izstopa Šentrupert.

Naselje leži na severnem robu doline na nadmorski višini 291 m ob potoku Bistrici na nekoliko dvignjenem holmecu iz čvrstega laporja in napolnjenim z lupinami morskih školjk, velikih od prosenega zrna do moške pesti.

V kraju, ki je središče šentruperške fare in krajevne skupnosti, se križajo poti proti Mirni, Mokronogu, Litiji, v Kamnje, Drago, na Okrog, Vrh, v Prelesje in po dolini Bistrice skozi Breg v vas Bistrico ter do železniške postaje Rakovnik.

1991. leta je imel kraj 357 prebivalcev.

Šentrupert je bil v preteklosti naravno, kulturno in gospodarsko središče osrednjega dela Mirenske doline, danes pa to vlogo vse bolj prevzema Mirna.

O življenju v starejši kameni dobi v teh krajih vemo malo, najdeni pa so bili sledovi iz mlajše kamene dobe, ostanki mostiščarskih naselij, kar znova potrjuje, da je bilo tu po umiku Panonskega morja plitvo jezero.

Ilirsko-keltsko obdobje je pustilo sledove s številnimi grobovi razen v Šentrupertu še na Hrastnem, Veseli Gori, pri Rakovniku, Straži, Gorenjih Jesenicah, na Vrhu, v Dragi, na Zaloki in pri Škrljevem. Ostanki utrjenih naselij – gradišč – pa so bili najdeni na Veseli Gori in na Gradišču v bližini Vihra.

O naselitvi v rimski dobi govore grobovi, najdeni pri Straži, in napisna rimska plošča, ki jo hrani Dolenjski muzej, ter sledovi rimske naselbine pri Vihru, ki jo dokazujejo rimski vodnjak, ostanki zidov in grobovi. 1961. leta so našli cevi rimskega vodovoda na Dobu.

Kraj je postal posebno pomemben v srednjem veku, čeprav je bilo v začetku srednjega veka središče tega območja še v bližnjem Škrljevem, po katerem se je imenoval tudi ves predel Šentruperta.

Tu so imeli svoja posestva mnogi fevdalni gospodje, med njimi tudi Celjski grofje, Turjačani in Habsburžani. Najmogočnejši med Celjani Herman II. je dal zgraditi v obrambo pred Turki okoli cerkve tabor. Sedanji zvonik župne cerkve predstavlja v svoji osnovi nekdanji obrambni stolp. Visoko obzidje okoli cerkve je bilo porušeno šele 1834. leta, ko je skoraj desetletje (1825–1834) trajala pravda med cerkveno in posvetno gosposko ter prizadetimi obrtniki, ki so imeli na zunanji strani obzidja kleti, kašče, mesnice in branjarije. Škof je po obisku kraja v svojem poročilu vladi posebej poudaril, da visoko obzidje zakriva lepoto cerkve in da branjarije ter drugi objekti ob zidu kazijo videz kraja.

Iz te pravde je razvidna tudi srednjeveška podoba Šentruperta, ki se je v svojih osnovnih obrisih ohranila vse do danes – mogočna cerkev v središču, okrog nje pa krožna ulica s takrat imenitnimi hišami, trgovinami, gostilnami in najpomembnejšimi obrtniki, iz nje so odhajale ozke uličice na polja. Mestece v povsem agrarnem okolju!

Edini primer takega tlorisa v občini Trebnje, sicer bolj miniaturni, je še Trebelno.

Kot Šentrupert se kraj prvič omenja 1163. leta, ko je bila posvetitev cerkve sv. Rupertu in je imel oglejski patriarh Ulrik II. prav v tem kraju pomembno cerkveno posvetovanje,

ki se ga je udeležilo več škofov in plemičev. Takrat je bil Šentrupert že sedež prafare. Vseeno pa se brez dodatka pri Škrljevem omenja šele 1376. leta.

Začetki šentruperške fare segajo že v 11. stoletje. Prvotno se je imenovala po bližnjem gradu Škrljevo. 1393. leta je oglejski patriarh Janez izročil patronatske pravice celjskemu grofu Hermanu II. Po smrti zadnjega Celjana 1456. leta je patronat prešel na Habsburžane. Cesar Friderik III. je 1493. leta inkorporiral župnijo tedaj ustanovljenemu Kapitlju v Novem mestu. 1810. leta je župnija postala samostojna.

Prafara je mati župnij: Dola, Polšnika, Boštanja, Mokronoga, Št. Janža in Sv. Trojice v Tržišču. Cerkveno je prafara pripadala do 1751. leta oglejskim patriarhom, nato do 1787. leta goriški nadškofiji in odtlej ljubljanskim škofom. Pokopališče ob cerkvi so opustil 1785. leta. Na sedanjem pokopališču stoji gotska kapela sv. Križa z opuščeno grobnico grofov Barbo iz 1859. leta.

Zgodovinskih posebnosti iz davnine danes v kraju ni mogoče videti, ker so bile izkopanine odnesene v razne muzeje, pač pa se kraj ponaša z že omenjeno župno cerkvijo sv. Ruperta, ki je ena izmed najlepših gotskih cerkva v Sloveniji.

Prvotno kapelo na tem prostoru so domnevno zgradili oglejski patriarhi že pred 796. letom ali pa v začetku 9. stoletja. Na njenem mestu je najbrž grofica Hema dala okoli 1042. leta zgraditi novo cerkev.

Sedanja cerkev sega s svojo arhitekturo v čase, ko so tod gospodovali Celjani, ki so dali pobudo za gradnjo in novo cerkev v tako velikopotezni obliki tudi zgradili.

Cerkev opisuje že Valvasor in pravi o njej, da je lepa in dragocena zgradba, ki ima visok obok, nosi ga šestero kamnitih stebrov in prav toliko kamnitih lokov ter da je vsa polna starih slikarij, ki so tako živih in svežih barv, kot bi bile pred enim mesecem narejene.

Od Valvasorjevih časov se je v cerkvi marsikaj spremenilo, med drugim so brez sledu izginile stare slikarije, o katerih nam poroča. Steklasa pa poroča o »spakah, glavah in zmajih«, ki so jih pri »obnovi« odbili s svoda in sten.

Ostala pa je arhitektura, ki je že sama po sebi dovolj, da to cerkev uvrščamo med naše poglavitne nacionalno pomembne umetniške spomenike.

Cerkev je zidana iz neobdelanega lomljenega kamna, ki na oglih, v okenskih ostenjih in na opornikih prehaja v obdelane kamne. Lepota zidave je popolna in vsak omet bi pomenil zanjo veliko škodo.

Posebno slikovit je pogled na zunanjščino od jugovzhodne strani, kjer so prezbiterij obstopili vitki oporniki in ga po višini le nekoliko prerašča ladja, ki je brez opornikov, za njim pa se dviga zvonik, ki je poleg pritličja še v dvoje nadstropij kvadraten, vrh pa ima mnogokotno obliko.

Da gre za odlično arhitekturo, dokazujejo že visoka gotska trodelna okna v ladji in prezbiteriju, ki so bila prvotno še višja, dokler jih niso spodaj zazidali in med turškimi napadi spremenili in uporabljali za strelne line.

Notranjost je izrazito usmerjena v vzdolžno os, saj je že ladja pravokotna, pa tudi prezbiterij je pravi gotski kor. Stebri, omenil jih je v ladji že Valvasor, še vedno stoje in opirajo njene zvezdaste oboke, ki so na vseh križiščih okrašeni s sklepniki, na

Detalj zvezdastega oboka v ž.c. sv. Ruperta v Šentrupertu, 1497

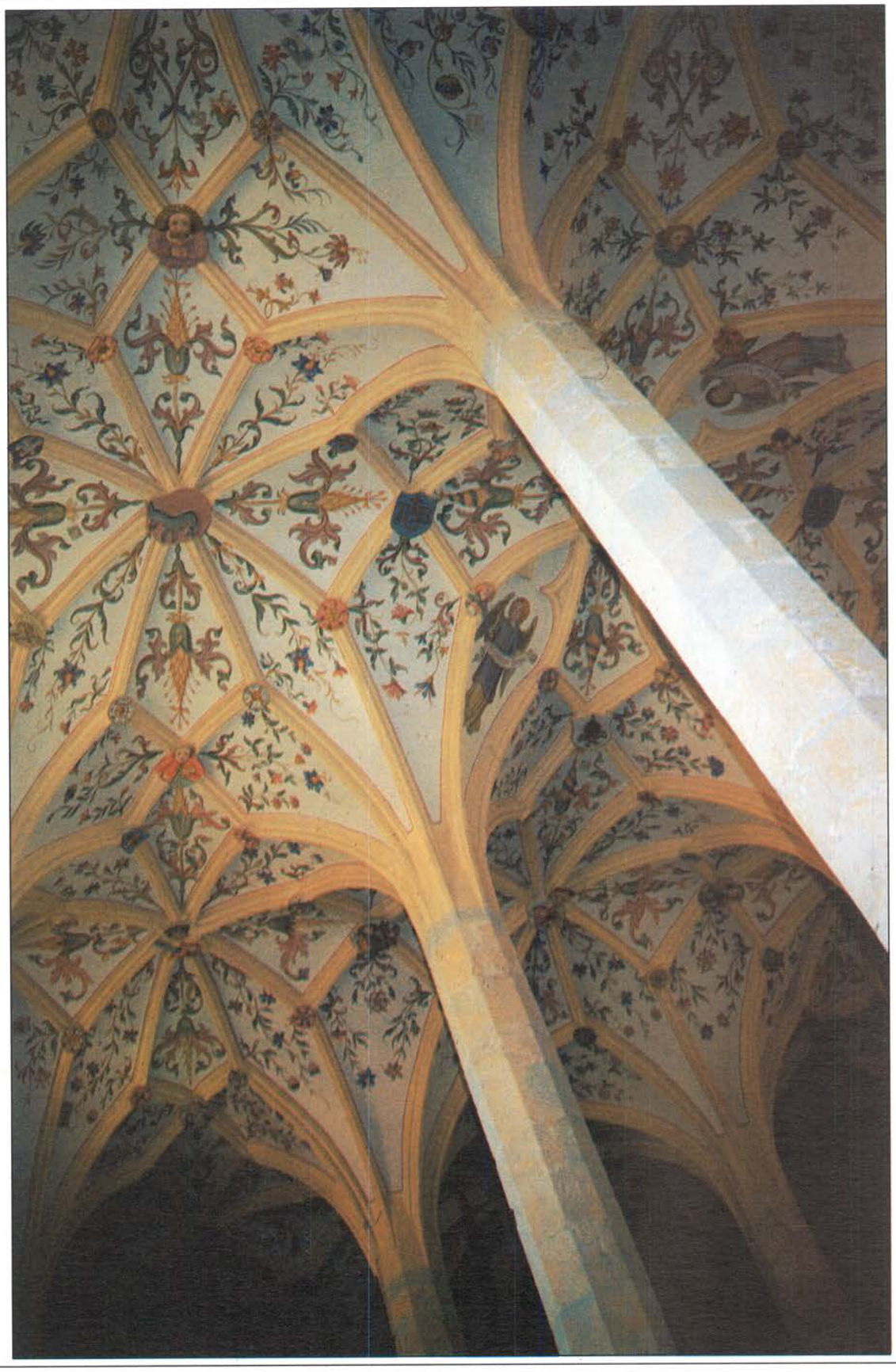

katerih so največkrat majhne rozete, glavni sklepniki, v katerih se križa več reber, pa so opremljeni s svetniškimi figurami in s ščitki. Na konzolah, kjer se obok naslanja na steno, so angeli s sklenjenimi rokami ali opremljeni z godali. Nenavaden je šilast slavolok, ki se na strani razširi in vodi v prezbiterij. Tudi prezbiterij je obokan po zvezdastem načinu z rebri, ki pa so drugačnega prereza kakor v ladji. Na prvih dveh temenskih sklepnikih sta ščitka z grbi; prvega prepoznamo za celjskega.

Pri ogledu ne gre prezreti gotskega tabernaklja, postavljenega ob severno steno pri glavnem oltarju, in zakristije pod zvonikom, ki je prav tako gotsko obokana s tankimi rebri.

Poglavitna spomeniška sestavina cerkve je torej arhitektura; le-ta je za dolenjske razmere nenavadna in v primerjavi z drugimi cerkvami, ki so nastale v tem času in v tem prostoru, zelo razkošna. Vsekakor so Celjani, ki so v tem času ustanavljali Pleterje, tudi v Šentrupertu uporabili ves svoj vpliv in svojo moč!

Poleg obravnavane cerkve v Šentrupertu so v tej okolici vredne pozornosti in ogleda še dvostolpna cerkev sv. Frančiška na Veseli Gori, cerkev sv. Duha na Vihru in cerkev sv. Barbare na Okrogu.

Cerkev sv. Frančiška na razgledni Veseli Gori je lep primer baročne cerkve.

Na mestu sedanje cerkve je nekdaj stala kapela sv. Marjete. Kapeli je Vigil Turjaški okoli 1456. leta daroval podobo Matere božje. 1489. leta so jo razdejali Turki, nakar jo je Osterman Turjaški obnovil. Pozneje so kapelo opustili in na tem mestu od 1723. do 1729. leta zgradili novo cerkev sv. Frančiška, ki je kmalu zaslovela kot znamenita božja pot. Od 1730. do 1790. leta so jo oskrbovali jezuiti. Po 1790. letu je cerkev izgubila sloves božje poti, vendar je romanje pozneje spet oživelo.

Cerkev ima obliko rotunde, dve kapeli in štiri kupole. Glavni oltar ima bogat, pozlačen okvir s sliko sv. Frančiška po originalu I. M. Reinwalda pri sv. Frančišku nad Radmirjem. V južni stranski kapeli sta deli Metzingerja, medtem ko je napravil podobo v severni stranski kapeli Fortunat Bergant. V cerkvi je še več Metzingerjevih in Postlovih slik. Freske v kupolah pripisujejo slikarju Antonu Tušku.

Vesela Gora je bila že od nekdaj znana po sejmih. Redni kramarski in živinski sejem je še vedno vsako leto 6. septembra, okoli 11. oktobra je živinski sejem, konec septembra pa je jesenski kramarski sejem v Šentrupertu, najvažnejši pa je Gregorjev sejem.

V nekdanji grajski stavbi na Veseli Gori je tudi kmečki muzej z zanimivo zbirko orodja in drugih etnografskih zanimivosti. Gradivo za muzej je zbral predvsem nekdanji ravnatelj šole Bojan Brezovar, medtem ko je v bližnji Slovenski vasi vneto zbiral starine Leopold Kozlevčar. Njegova zbirka je bila najprej v stari grajski pristavi v Slovenski vasi, zdaj pa jo hrani stiški samostan.

V graščini je še spomin na čebelarja Petra Pavla Glavarja in na Aleksandra Lunačka, začetnika čebelarstva v Mirenski dolini v 20. stoletju. Slovenski čebelarji so ob 200. obletnici Glavarjeve smrti na pročelje zgradbe postavili spominsko ploščo.

Nad Šentrupertom, v večjem zaselku Homa, Vihru, ima markantno lego enotno zasnovana cerkev sv. Duha, v kateri so odkrili srednjeveške freske. Cerkev se prvič omenja 1526. leta. Sestavljata jo pravokotna ladja in tristrano zaključen prezbiterij.

Notranjost cerkve sv. Duha na Vihru

Grad Škrljevo, prvič omenjen leta 1044

Prvotno je bila ladja ravnostropna in je šele v 19. stoletju dobila obok.

Križnato rebrasto obokan prezbiterij je bil okoli leta 1500 v celoti poslikan z zunanjo slavoločno steno vred. Na oboku je upodobljen Kristus v celotni postavi s simboli evangelistov, na straneh pa so podobe apostolov v perspektivično konstruiranih okvirih. Na slavoločni steni je naslikanih 40 priprošnjikov-mučencev in Mati Božja. Glavni oltar je iz 2. polovice 18. stoletja.

Na najvišji vzpetini razloženega naselja Okrog, severozahodno od Šentruperta, stoji cerkev sv. Barbare, ki se sicer prvič omenja šele 1526, vendar lahko postavimo nastanek te arhitekture že v 15. stoletje.

Gotski prezbiterij ima kitast obok. Prvotno ravnostropno ladjo, ki so jo verjetno postavili 1651. leta obstoječemu prezbiteriju, so gotsko preobokali 1861. leta. V cerkvi visita Postlovi slike Piete in sv. Barbare ter Bergantova Mati Božja.

Cerkev je bila pomemben protiturški tabor. Obzidje okoli cerkve so podrli šele leta 1823. Posvetitev cerkve sv. Barbari opozarja tudi na nekdanje rudarstvo.

Zanimivo je, da se revolucija v zadnji vojni in po njej, razen nekaj kapelic in znamenj, cerkvenih objektov ni dotaknila, medtem ko je z ostanki preteklosti, kot so bili gradovi, temeljito pometla. V šentruperški okolici je ostal samo še grad Škrljevo, gradova Dob in Rakovnik pa sta bila uničena.

Grad Škrljevo nedvomno spada med najstarejše gradove na Dolenjskem, razen tega pa so bili njegovi ustanovitelji slovenskega plemiškega rodu.

Zgraditi sta ga dala grofinja Hema iz rodu Breže-Seliških in njen soprog grof Viljem I., ki je bil upravitelj obnovljene Savinjske marke nekako do 1015. leta.

Grad, ki je bil sezidan v letih od 1000 do 1015 na eni najlepših točk šentruperške okolice severozahodno od Šentruperta, verjetno na kakšnem prejšnjem selišču, je postal središče obsežnih fevdalnih posesti Seliških, ki jih je Viljem II. še povečal in so se na Kranjskem razprostirala zlasti po dolini Mirne.

Grad se v nepristni listini prvič omenja 1044. leta, ko je grofinja Hema podarila svoja tukajšnja posestva ženskemu samostanu v Krki na Koroškem, ta pa so potem okoli 1072. leta pripadla Krški škofiji.

Seliški so v gradu občasno stanovali, od tod pa niso imeli daleč v Celje, v središče Savinjske marke. Od leta 1616 je bil grad last rodbine Mohorčičeve in pozneje grofov Auerspergov, ki so ga tudi spremenili.

Grad je do danes ohranil osnove srednjeveške grajske arhitekture; posebej vznemirja s čudovitimi obokanimi kletmi in vijugastimi stopnišči, ki vodijo v posamezna nadstropja.

Treba bi ga bilo rešiti pred nadaljnjim propadanjem.

Prvi lastniki uničenega Rakovniškega gradu so bili gospodje Rakovniški, ki se omenjajo že okoli 1193. leta. Od 17. stoletja dalje je grad pripadal plemiški rodbini Barbo; le-ta ga je restavrirala in olepšala. Med zadnjo vojno je bila v njem italijanska posadka in 9. septembra 1943 so ga partizani požgali.

Grad Dob je stal v zaselku Slovenske vasi, ki se je nekoč imenovala Nemška vas, ker so na pristavi rakovniške graščine bivali nemški uslužbenci. Prvotni dobski »turn« ali stolp je stal v bližini gradu Rakovnika in bil last Dobskih gospodov, omenjenih 1320. leta. Ko so ti leta 1420 izumrli, je grad večkrat menjal lastnike, v 17. stoletju so ga dobili Wazenbergi, ki so stari grad podrli in zgradili novo poslopje ter ga tudi po sebi imenovali grad Wazenberg. V tej dobi je bil na gradu sedež sodnije. V Valvasorjevi dobi je imel grad lepo urejene hleve za konje. Od 1789. do francoskih vojn 1797. leta je pri gradu obratovala velika tovarna za usnje.

Utrip življenja skozi stoletja srednjega veka v Šentrupertu kot tudi v drugih krajih nikakor ni bil enoličen, kot si morda danes predstavljamo.

Z vsakdanjim delom, napolnjenim z napori in s skrbmi o oddaji obveznosti cerkveni in posvetni gospodi in hkrati obogatenim z običaji ob delu in sodelovanjem vse soseske, so se prepletale nedelje in prazniki, žegnanja in božja pota in sejmi, krsti, poroke in smrti in celo nekatere poganske »orgije«, kot na primer tiste ob kresu, ko so morali na predvečer zvoniti zvonovi vseh cerkva in se je zraven streljalo z možnarji. Za tem so ljudje zaplesali ob kresovih in uganjali vso noč mnoge burke in »razvratnosti«.

V Šentrupertu je nastopil proti takim »poganskim« navadam župnik Gabrič, vendar ni uspel. Zgodilo se je ravno narobe: ljudje so še bolj razsajali in celo pod njegovim oknom dvakrat ustrelili.

Znamenje se je vedno dalo na Veseli Gori in potem se je sprostitev širila dalje in zvonilo in streljalo se je kot vsako leto. Čeprav se je župnik pritožil oblastem, so bile tudi te nemočne.

Za Šentrupert, kar pa spet velja tudi za druge večje kraje, je zanimiv utrip življenja iz časov, ko so tem krajem gospodarili Francozi.

V tem času je Šentrupert spadal pod novomeško okrožje (distrikt) in pod 10. kanton Mokronog, ki je imel 7 večjih občin: Škocjan, Šmarjeto, Mirno, Mokronog, Šentrupert, Boštanj in Radeče. Tako je imel tudi Šentrupert svoje županstvo (mairie) in svojega župana, ki je imel velika pooblastila, saj je imel na skrbi tudi krste, poroke in smrti. Duhoven je smel poročiti le one, ki jih je že poročil župan.

Vlogo pomembnega gospodarskega, kulturnega in upravnega središča za ožjo okolico je Šentrupert obdržal tudi še v novejšem zgodovinskem obdobju vse do zadnje vojne.

Izgradnja železnice Trebnje–Sevnica sicer ni bistveno vplivala na njegov razvoj, ker je pustila kraj ob strani, vendar so bile v kraju in okolici poleg kmetijstva razvite tudi nekatere obrti, trgovina in gostinstvo.

Med obema vojnama je bila v Šentrupertu dobro urejena mlekarna, delali so številni čevljarji in več drugih obrtnikov, ki so svojo robo prodajali na sejmih, gostilne so imele tujske sobe, ob Bistrici so mleli številni mlini na vodni pogon in delovale tri žage, v Prelesju je bila opekarna, do leta 1922 so tu kopali železovec.

Napredovalo je tudi šolstvo. Šola je bila ustanovljena že 1618. leta, do 1833. leta, ko so zgradili šolsko poslopje, je bil pouk v mežnariji. 1890. leta so kupili še zasebno hišo in jo preuredili za pouk, ki je bil poslej v dveh stavbah. 1943. leta sta obe pogoreli. Nova, današnja šolska stavba, je bila zgrajena 1947. leta. V kraju so bili še prosvetni dom, javna knjižnica, gasilski dom in številna društva.

Vojna in revolucija je prizadela tudi okolje Šentruperta. Večji spopadi so bili ob napadu na belogardistično postojanko v Šentrupertu in na fašistično postojanko na gradu Dob. Poleg gradov Dob in Rakovnik sta bili požgani še vasi Straža in Zabukovje. V vasi Sela pri Šentrupertu je bilo partizansko okrevališče.

Razen nacionalizacije in prizadevanj po kolektivizaciji je razvoj v prvih desetletjih po vojni pustil Šentrupert ob strani. Stare obrti so v glavnem propadle, prav tako trgovina in gostinstvo, ostalo je samo prizadeto in degradirano kmetijstvo in začel se je beg z zemlje v večje kraje z industrijo, prostor se je praznil. Nekaj industrije in novih obrti je kraj dobil šele v zadnjih dveh desetletjih.

Iz Šentruperta so bili doma Justin Arhar (1883–1916), šolnik in narodno prosvetni delavec v Trstu, Pavel Lunaček (1900–1955), medicinski pisatelj, začetnik sodobnega porodništva in glavni organizator naših partizanskih bolnišnic, Josip Mihael Škedl (1811–1863), pravnik, predavatelj kazenskega prava na graški univerzi v slovenskem jeziku, Gorazd Sotler (r. 1930), kipar.

Tu so delovali: v 2. polovici 18. stoletja slikar in kipar Anton Postl, v osemdesetih letih 19. stoletja rezbar in podobar Karel Poglajen; pri njem je bil nekaj časa za pomočnika kipar Alojz Gangl.

Tu sta umrla in sta pokopana slikarka in pianistka Ana Skedl in zgodovinar Ivan Steklasa, ki je leta 1913 izdal v samozaložbi obširno knjigo Zgodovina župnije Šentrupert na Dolenjskem in prebil v Šentrupertu zadnja tri leta življenja.

Iz Brinja je bil doma Lavoslav Gorenc (1840–1886), publicist in prevajalec, z Rakovnika je bil doma grof Barbo-Waxenstein Jos. Emanuel, eden redkih naših fevdalcev, ki so zastopali slovenske koristi. V Šentrupertu se je rodila in je tu tudi pokopana pesnica in publicistka Majda Peterlin-Vida Brest (1925–1985);

iz Kota pa je bil Jožef Stergar (1817–1899), lovski pisatelj.

Šentrupert ima izjemno lepo okolico. Na severu in severovzhodu obkrožajo kraj vinske gorice, kamor vabijo prijazne zidanice in kjer je še vedno mnogo drugih narodopisno zanimivih posebnosti. Gorice prehajajo proti severu v pogorje Jatne in Kuma. V tem območju so posebno lepi in razgledni izletniški kraji Okrog, Hom, Gradišče, Apnenik in Hrastno. Lepi so sprehodi na Veselo Goro in do gradu Škrljevo.

V vaseh okrog Šentruperta je iz ljudske ustvarjalnosti ohranjenih še nekaj lesenih s slamo kritih hiš, ostanki vodnih mlinov, nekaj lesenih hramov, gospodarskih poslopij, skednjev, kašč in kozolcev, ki imajo še lesene stebre, med njimi zasluži pozornost toplar pri vasi Bistrica, ki je posebno mojstrsko delo v detaljih – les, spremenjen v čipke!

Pogled z Apnenika (»Oplenka«) na Mirensko dolino

Stvari vedo za svojo pot
in nikoli ne sprašujejo
po svojem začetku in svojem čemu.

Zato rože vzcveto brez hrupa in vprašanj,
drevesa ozelene, ko jih odene pomladni veter,
in plodovi dozore,
kadar je sonca dovolj...

Mokronog, panorama

Mokronog nekoč in danes

Mokronog leta 1932

Na jugovzhodu zaključuje Mirensko dolino manjša Mokronoška kotlina, sredi katere leži Mokronog.

Kotlina je odprta le proti Mirenski dolini, medtem ko jo z drugih strani obdaja venec hribov: na jugu se dviga Priča, na vzhodu Pehur, na severovzhodu Sv. Florjan in na zahodu slikovita Žalostna gora.

Stari del naselja je v plitvi dolinici, ki jo namaka več manjših vodic, te se v severnem in najnižjem delu dolinice združujejo v glavni Stajniški potok, ki teče vzhodno od Martinje vasi proti reki Mirni. To območje je precej mokrotno, zato naj bi domnevno nastalo tudi ime Mokronog.

Naselje se vzpenja po prav malo nagnjenem terenu od severa proti jugu in z novimi deli na višjih legah tudi proti Žalostni gori. K naselju spadajo še zaselki Dolina, Preloge, Škarpa, Sv. Florjan in Žalostna Gora. Središče starega dela je široko sklenjena, vmes še z enonadstropnimi meščanskimi hišami pozidana glavna ulica, nekdanji trg pod gradom. Okoli nje je več skupin hiš, ki imajo ljudska poimenovanja: na jugu je Frenga, na jugovzhodu Škarpa, na zahodu Kolonija in na severovzhodu Šavrgasa.

Kraj, ki je sicer ostal kar 2,8 km stran od železnice, je v cestnih prometnih zvezah vseeno pomemben, saj se tu križajo ceste proti Šentrupertu in Mirni, Sevnici, Šmarjeti in proti Trebelnemu.

Žalostna gora s cerkvijo Žalostne Matere božje, Svetimi stopnicami in Križevim potom

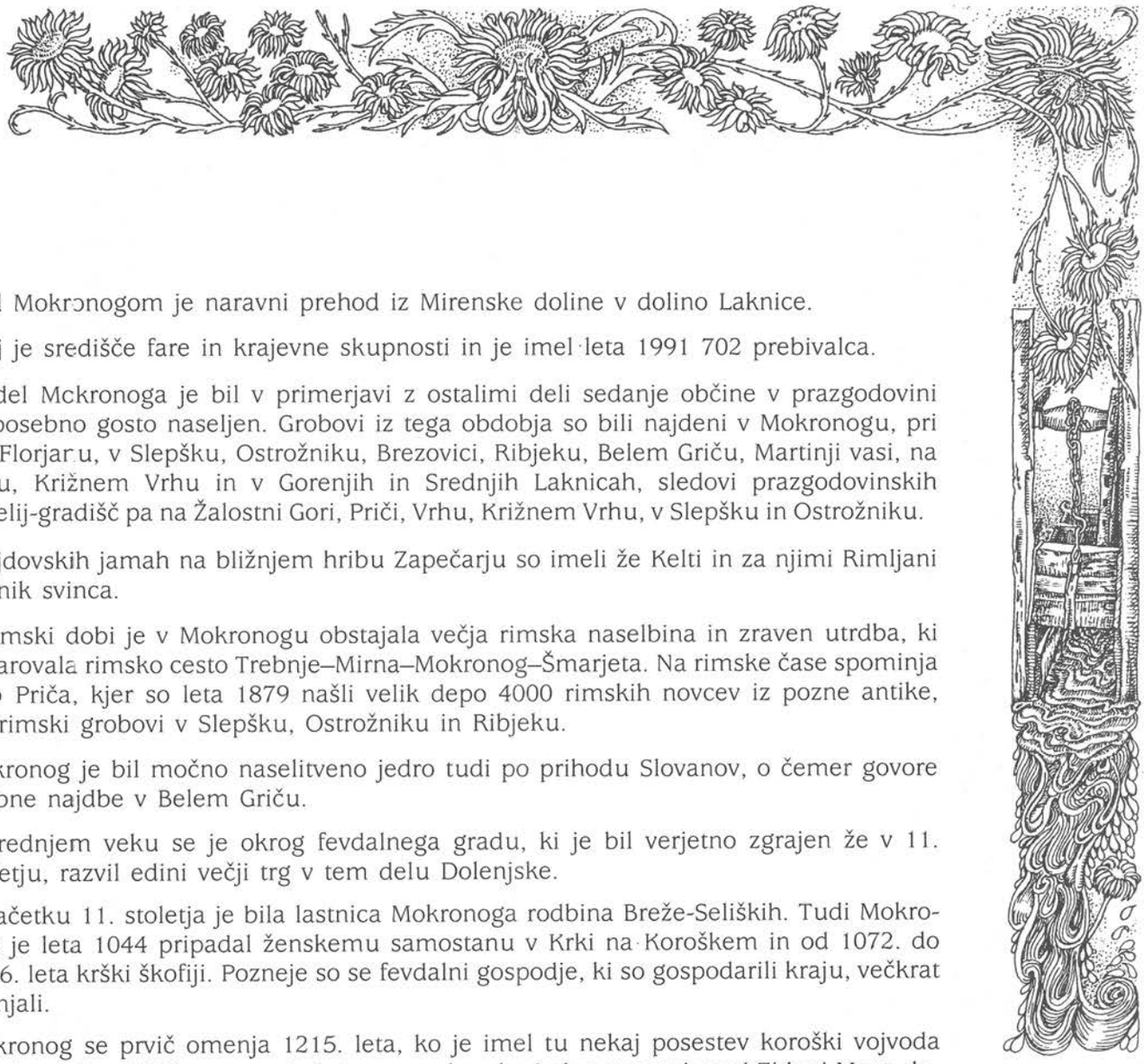

Nad Mokronogom je naravni prehod iz Mirenske doline v dolino Laknice.

Kraj je središče fare in krajevne skupnosti in je imel leta 1991 702 prebivalca.

Predel Mokronoga je bil v primerjavi z ostalimi deli sedanje občine v prazgodovini še posebno gosto naseljen. Grobovi iz tega obdobja so bili najdeni v Mokronogu, pri Sv. Florjanu, v Slepšku, Ostrožniku, Brezovici, Ribjeku, Belem Griču, Martinji vasi, na Vrhu, Križnem Vrhu in v Gorenjih in Srednjih Laknicah, sledovi prazgodovinskih naselij-gradišč pa na Žalostni Gori, Priči, Vrhu, Križnem Vrhu, v Slepšku in Ostrožniku.

V Ajdovskih jamah na bližnjem hribu Zapečarju so imeli že Kelti in za njimi Rimljani rudnik svinca.

V rimski dobi je v Mokronogu obstajala večja rimska naselbina in zraven utrdba, ki je varovala rimsko cesto Trebnje–Mirna–Mokronog–Šmarjeta. Na rimske čase spominja hrib Priča, kjer so leta 1879 našli velik depo 4000 rimskih novcev iz pozne antike, ter rimski grobovi v Slepšku, Ostrožniku in Ribjeku.

Mokronog je bil močno naselitveno jedro tudi po prihodu Slovanov, o čemer govore drobne najdbe v Belem Griču.

V srednjem veku se je okrog fevdalnega gradu, ki je bil verjetno zgrajen že v 11. stoletju, razvil edini večji trg v tem delu Dolenjske.

V začetku 11. stoletja je bila lastnica Mokronoga rodbina Breže-Seliških. Tudi Mokronog je leta 1044 pripadal ženskemu samostanu v Krki na Koroškem in od 1072. do 1616. leta krški škofiji. Pozneje so se fevdalni gospodje, ki so gospodarili kraju, večkrat menjali.

Mokronog se prvič omenja 1215. leta, ko je imel tu nekaj posestev koroški vojvoda Bernhard, leta 1256 se omenja kot pomemben kraj ob prometni cesti Zidani Most–dolina Mirne–Trebnje–Ljubljana, kot trg se prvič omenja 1279. leta, trški sodnik pa 1367. leta.

1531. leta je administrator krške škofije in poznejši krški škof Anton potrdil trgu vse dotedanje trške pravice, ki jih je podelil kraju škof Matevž: pravico do azila, lastno sodstvo, prost ribolov v rečici Mirni in njenih pritokih ob petkih in postnih dnevih, svobodno volitev sodnika in pravico do njegove umestitve, medtem ko si je krvno sodstvo pridržala mokronoška deželska sodnija.

Trški sodnik je pri razsodbah nosil pozlačeno palico.

Privilegiji so bili kasneje še večkrat potrjeni, zadnjič 1606. leta.

Po 1616. letu, ko je mokronoški trg z gradom prešel v druge roke, je začel propadati.

V dobi splošnih upravnih reform je 1783. leta dobil Mokronog nove predpise. Tržani so takrat postali pravi lastniki vseh zemljišč. Dobili so pravico do svobodnega gibanja, gospodarsko vodstvo pa je bilo poverjeno trškemu sodniku.

V trgu je že od nekdaj cvetela obrt. Obrtniki so bili organizirani v cehe z raznimi privilegiji.

1767. leta je podelila Marija Terezija trgu pravico do treh letnih sejmov, 1842. leta pa cesar Ferdinand do štirih.

Franc Jelovšek, Prizori sedmerih Marijinih žalosti (detajl), freska, sredina 18. st., romarska cerkev Žalostne Matere božje na Žalostni gori

Trg je bil v 16. in 17. stoletju obzidan, o čemer še danes pričata štirioglati stolp (»Turn«) in ulica »Za zidom«.

Mokronog je imel lasten trški pečat in grb z boso nogo.

Poleg naravnih ujm, vojska in drugih nesreč je kraj veliko pretrpel zaradi požarov, največji so bili v letih 1641, 1682 in 1911.

Župnija Mokronog je bila najprej podružnica šentruperške prafare, kot vikariat se omenja 1296. leta, župnija pa je bila ustanovljena 1649. leta z ustanovo mokronoškega graščaka E. pl. Scherenberga, poslej je imela graščina nad cerkvijo tudi patronat. Cerkveno je pripadala do 1751. leta oglejskim patriarhom, nato do 1787. leta goriški nadškofiji in končno ljubljanskim škofom.

Na mestu sedanje cerkve sv. Tilna je že v 12. stoletju stala cerkev sv. Egidija, prvič se omenja 1370. leta. Sedanja cerkev iz leta 1828 z ravno zaključenim prezbiterijem je preorientirana ter vključena v glavno fasado v motiv proti grajskemu hribu. Notranjščina je barokizirana. Podobo sv. Tilna je naslikal Matej Langus.

Cerkev Žalostne Matere božje na Žalostni gori je bila po Valvasorjevem poročilu zidana 1670. leta, dograjena pa najbrž šele 1797 (letnica, vsekana na vratih na ženski strani). Kip Žalostne Matere božje je daroval cerkvi mokronoški graščak Janez Kizelj.

Cerkev je v osnovi baročna stavba z ravno zaključenim prezbiterijem in psevdogotskim stolpom. Glavni marmornat oltar ima letnico 1675, prezbiterij je poslikal F. Jelovšek, obojestranska baročna oltarja pa imata Metzingerjeve slike. V cerkvi visi vrsta votivnih podob. Pod cerkvijo je v breg vložena arhitektura 28 svetih stopnic iz črnega marmorja s kapelo sv. Križa na vrhu.

Cerkev je postala znamenita božja pot. Sem so prihajali romarji z vse Dolenjske, s spodnje Štajerske, v velikem številu pa tudi Belokranjci, Kočevarji in Hrvati.

Na samem, zunaj Mokronoga, stoji cerkev sv. Florjana. V osnovi gre za arhitekturo iz 17. stoletja s poudarjenim kamnitim portalom. Zvonik je bil gotiziran leta 1865, obok v ladji je banjast s sosvodnicami, v prezbiteriju pa je kombinacija sosvodnic in grebenov, ki se stikajo v zaključnem delu.

Mokronoški grad v zgornjem koncu trga nad cerkvijo so verjetno zgradili že v dobi grofice Heme. V njem so gospodarili Mokronoški gospodje, omenjeni v letih 1137, 1143, 1173 in 1177 kot minesteriali grofov Breže-Seliških, oziroma pozneje krških škofov kot poznejših grajskih lastnikov.

1189. leta so živeli na gradu grofje Bogen, ki izhajajo iz rodu grofice Heme. V letih 1256 in 1288 se omenja grad kot posebno utrjen.

1439. leta je grad začasno zavzel in opustošil Jan Vitovec, 1515. leta pa so ga zavzeli in izropali kmečki uporniki. Po letu 1616 so se lastniki večkrat menjali. Na gradu je bil nekdaj tudi sedež krvnega deželskega sodišča.

Grad je bil požgan med 2. svetovno vojno. Požgali so ga partizani ob kapitulaciji Italije. Na nekdanjem grajskem dvorišču med nekoliko urejenimi razvalinami so zdaj prireditve na prostem.

Anton Postl, Angel z znamenji trpljenja, freska, 1767, Svete stopnice na Žalostni gori

Svete stopnice na Žalostni gori

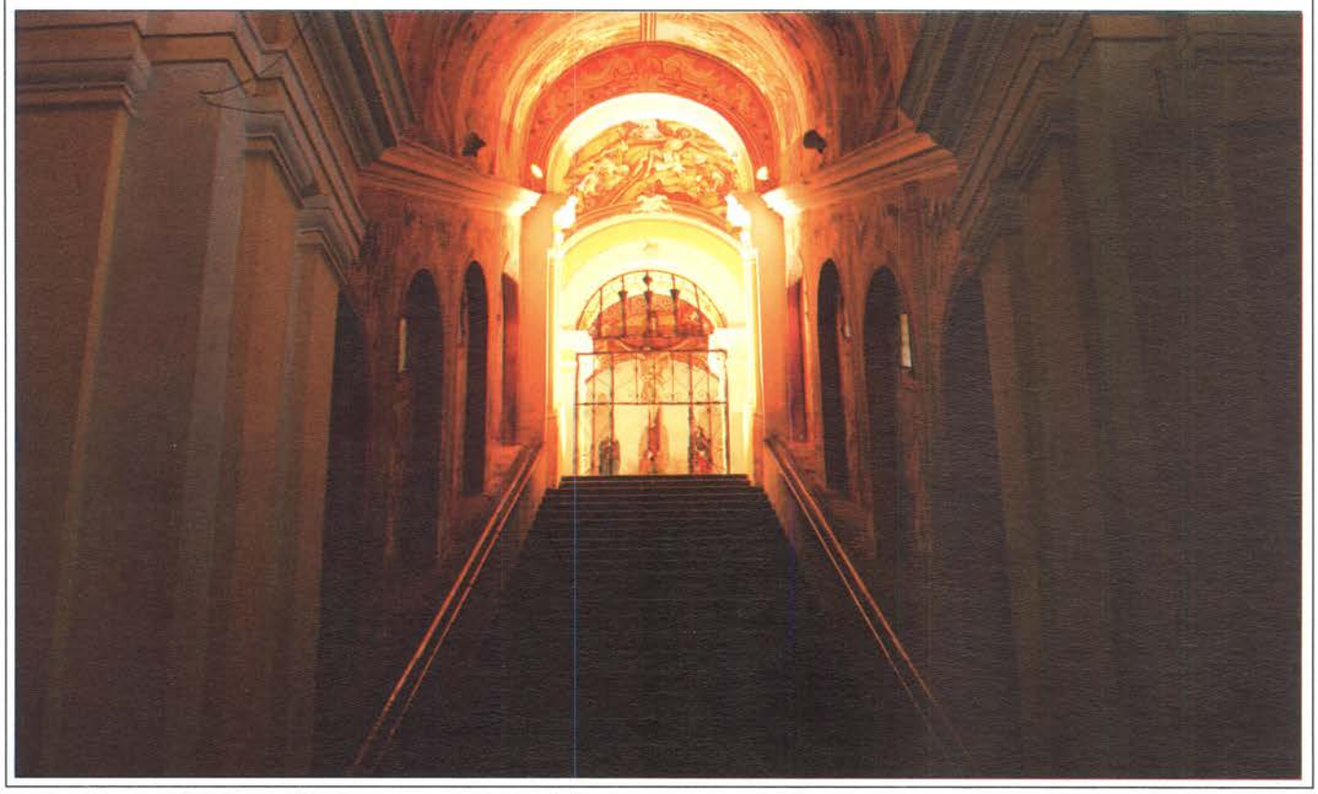

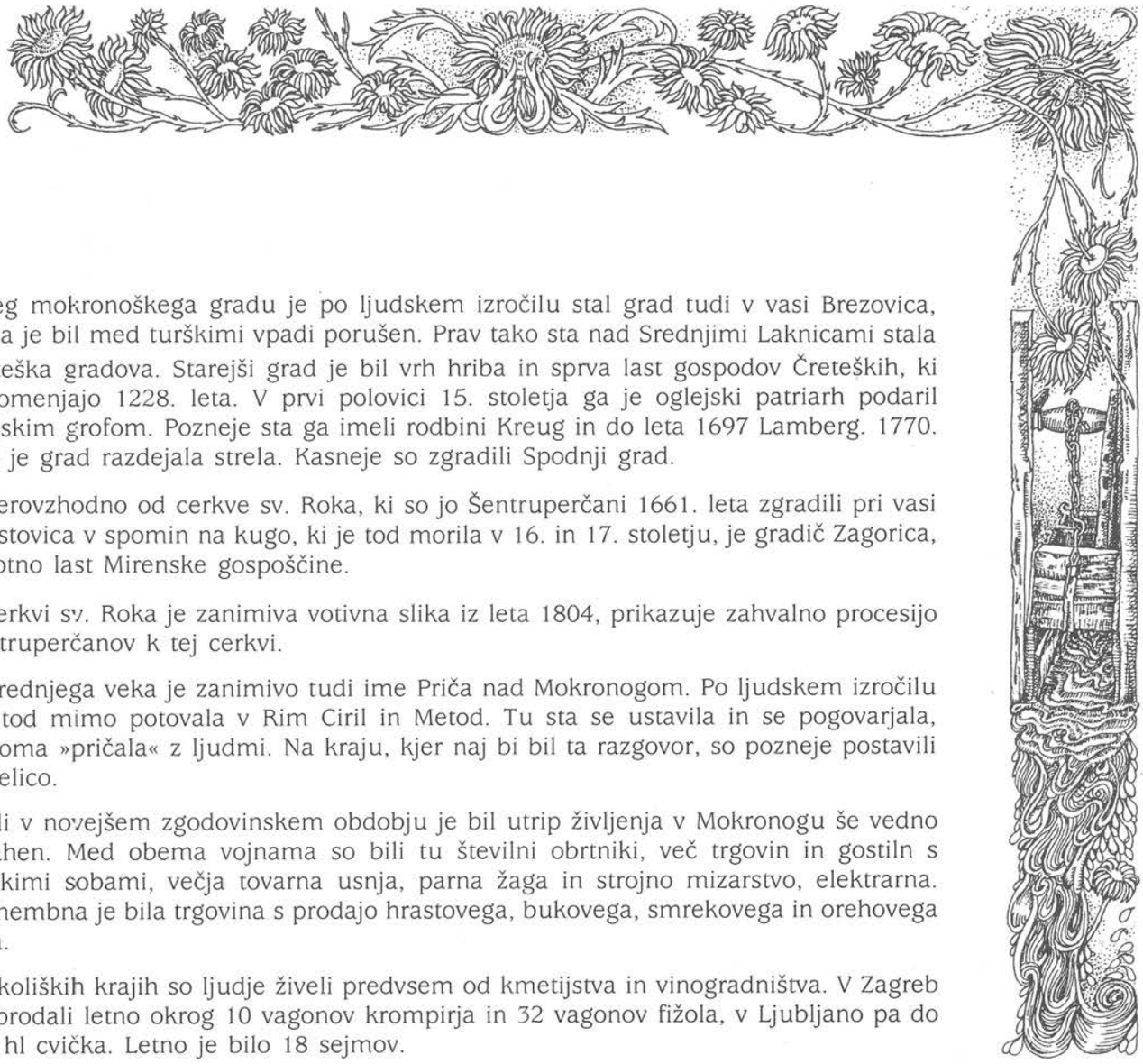

Poleg mokronoškega gradu je po ljudskem izročilu stal grad tudi v vasi Brezovica, ki pa je bil med turškimi vpadi porušen. Prav tako sta nad Srednjimi Laknicami stala čreteška gradova. Starejši grad je bil vrh hriba in sprva last gospodov Čreteških, ki se omenjajo 1228. leta. V prvi polovici 15. stoletja ga je oglejski patriarh podaril Celjskim grofom. Pozneje sta ga imeli rodbini Kreug in do leta 1697 Lamberg. 1770. leta je grad razdejala strela. Kasneje so zgradili Spodnji grad.

Severovzhodno od cerkve sv. Roka, ki so jo Šentruperčani 1661. leta zgradili pri vasi Hrastovica v spomin na kugo, ki je tod morila v 16. in 17. stoletju, je gradič Zagorica, prvotno last Mirenske gospoščine.

V cerkvi sv. Roka je zanimiva votivna slika iz leta 1804, prikazuje zahvalno procesijo Šentruperčanov k tej cerkvi.

Iz srednjega veka je zanimivo tudi ime Priča nad Mokronogom. Po ljudskem izročilu sta tod mimo potovala v Rim Ciril in Metod. Tu sta se ustavila in se pogovarjala, oziroma »pričala« z ljudmi. Na kraju, kjer naj bi bil ta razgovor, so pozneje postavili kapelico.

Tudi v novejšem zgodovinskem obdobju je bil utrip življenja v Mokronogu še vedno živahen. Med obema vojnama so bili tu številni obrtniki, več trgovin in gostiln s tujskimi sobami, večja tovarna usnja, parna žaga in strojno mizarstvo, elektrarna. Pomembna je bila trgovina s prodajo hrastovega, bukovega, smrekovega in orehovega lesa.

V okoliških krajih so ljudje živeli predvsem od kmetijstva in vinogradništva. V Zagreb so prodali letno okrog 10 vagonov krompirja in 32 vagonov fižola, v Ljubljano pa do 500 hl cvička. Letno je bilo 18 sejmov.

V kraju je bilo: žandarmerijska postaja, zdravnik, oddelek finančne kontrole, središče občine, pošta, brzojav, telefon, šola, župnišče, sokoli Kraljevine Jugoslavije s knjižnico, pevskim odsekom, z gledališkim odrom in s kinom, podružnica Ciril-Metodovega društva, Jadranska straža, podmladek Rdečega križa, podružnica planinskega društva, gasilci, katoliški prosvetni dom z odrom in s knjižnico, skupno združenje obrtnikov, notar... Šola je bila ustanovljena 1808. leta.

Po zlomu Kraljevine Jugoslavije so Mokronog najprej okupirali Nemci, v začetku junija 1941. leta pa Italijani, ki so imeli tu svojo postojanko do kapitulacije septembra 1943. Avgusta 1941 je bila ustanovljena Mokronoška partizanska četa, ki se je prvič izkazala pri napadu na Bučko. V Gubčevi brigadi je bilo veliko Mokronožanov. Partizani so kraj napadli 1. maja 1942, ko so izpraznili dve trgovini ter v noči na 1. julij istega leta, ko so odnesli mnogo blaga iz usnjarne. Pri bombnem napadu na Mokronog 5. oktobra 1943 so Nemci uničili usnjarno in veliko hiš.

Med pomembne dogodke iz NOB opozarja več spominskih plošč, med njimi plošča na hiši, kjer je bila septembra 1942 ustanovljena XII. slovenska udarna brigada in v kateri so potekale priprave na upor v Mirenski dolini. Na robu gozda pod Pričo je spominsko obeležje, kjer je proti okupatorju sprožil prvi strel narodni heroj Milan Majcen. Prvi talci, ki so padli na Dolenjskem pri Radohovi vasi, so bili doma iz Mokronoga.

Mokronog z grajskim hribom

V kraju je bila partizanska šola, organizirani so bili sanitetni tečaji, v Belem Griču je bila zasilna partizanska bolnišnica, v Srednjih Laknicah pa ciklostilna partizanska tehnika. Na gradu so 1967. leta odkrili partizanskim borcem spomenik, kasneje pa ga prestavili v središče – pred prosvetni dom v bližini cerkve.

Mokronog je po 2. svetovni vojni gospodarsko občutno nazadoval, ker je izgubil prejšnjo veliko usnjarno, nima pa tudi več sodišča, davkarije in svoje občine. Število obrtnikov je upadlo, vseeno pa so do 1970. leta stare obrti še vedno zastopali kolar, sedlar, mizar, sodar, pek, ključavničar, brivec, krojač, klepar, kamnosek, čevljar in kovač. Namesto starih obrti se v zadnjih desetletjih pojavljajo nove.

Med obrtno industrijskimi obrati, ki so nastali v kraju v najnovejšem obdobju, je najpomembnejši obrat ISKRA ELEKTROLITI.

Kraj je obdržal staro tradicijo sejmov. Okoli 24. avgusta je na Žalostni gori Jernejev kramarski sejem, vsako tretjo soboto so živinski sejmi, vsak prvi četrtek pa prašičji sejmi.

Iz Mokronoga izhajajo:

Albin Čebular (r. 1900), pesnik in mladinski pisatelj, Fran Ksaver Dev (1834–1872), orglarski mojster, Ivan Gutman (1800–1875), politik, Henrik Heferle (1900–1967), strokovni pisatelj in zdravnik, Viktor Grčar (1881–1942), politični delavec in publicist ter prvi slovenski župan v Mariboru, Leo Knez (r. 1902), strokovni pisatelj in inženir, Franc Papež (1838–1929), pravnik in politik, Oton Papež (1867–1940), pravniški pisec, Ljudmila Roblek (1853–1937), narodna delavka in publicistka, Milan Šašelj (1865–1926), narodni delavec v Istri in publicist, Janez Strel (1790–1847), pesnik, Ivan Sašelj (1859–1944), zbiralec ljudskega blaga in narodopisni pisatelj, Franc Šetina (1853–1916), društveni delavec in publicist, Jožef Šubic (1802–1861), publicist in prevajalec, Boris Varl (r. 1920), medicinski pisatelj, tu pa je doma tudi pisateljica ljudskih povesti Anica Zidar (1936).

Tu sta delovala: od leta 1890 pa do smrti leta 1899 notar Stanko Pirnat, skladatelj, od leta 1903 do leta 1908 pa učitelj Ludvik Fettich Frankheim, pedagoški pisatelj in publicist.

Iz Brune vasi je doma Milan Rijavec (r. 1922), slikar.

Slikovita okolica ima mnogo umirjenih naravnih lepot in višinskih razglednih krajev. Tu še lahko slišite govorico vetra, trav, dreves in oblakov.

Iz Mokronoga so lepi izleti in sprehodi na Žalostno goro, po Mirenski dolini, v Šentrupert, v Škrljevo, na Veselo goro, na Mirno in Debenec, prav tako pa tudi v razgibano pokrajino proti Trebelnemu in v dolino Laknice. Ta slikovita dolina, iz katere se mir in lepota še nista odselila, vas pripelje do Zbur in od tam dalje proti Šmarjeti in Šmarješkim Toplicam. Med Zburami in Šmarjeto se dvignejo nad Raduljo preurejene zgradbe nekdanje graščine Klevevž, v bližini so topli vrelci in podzemske jame.

Trebelno

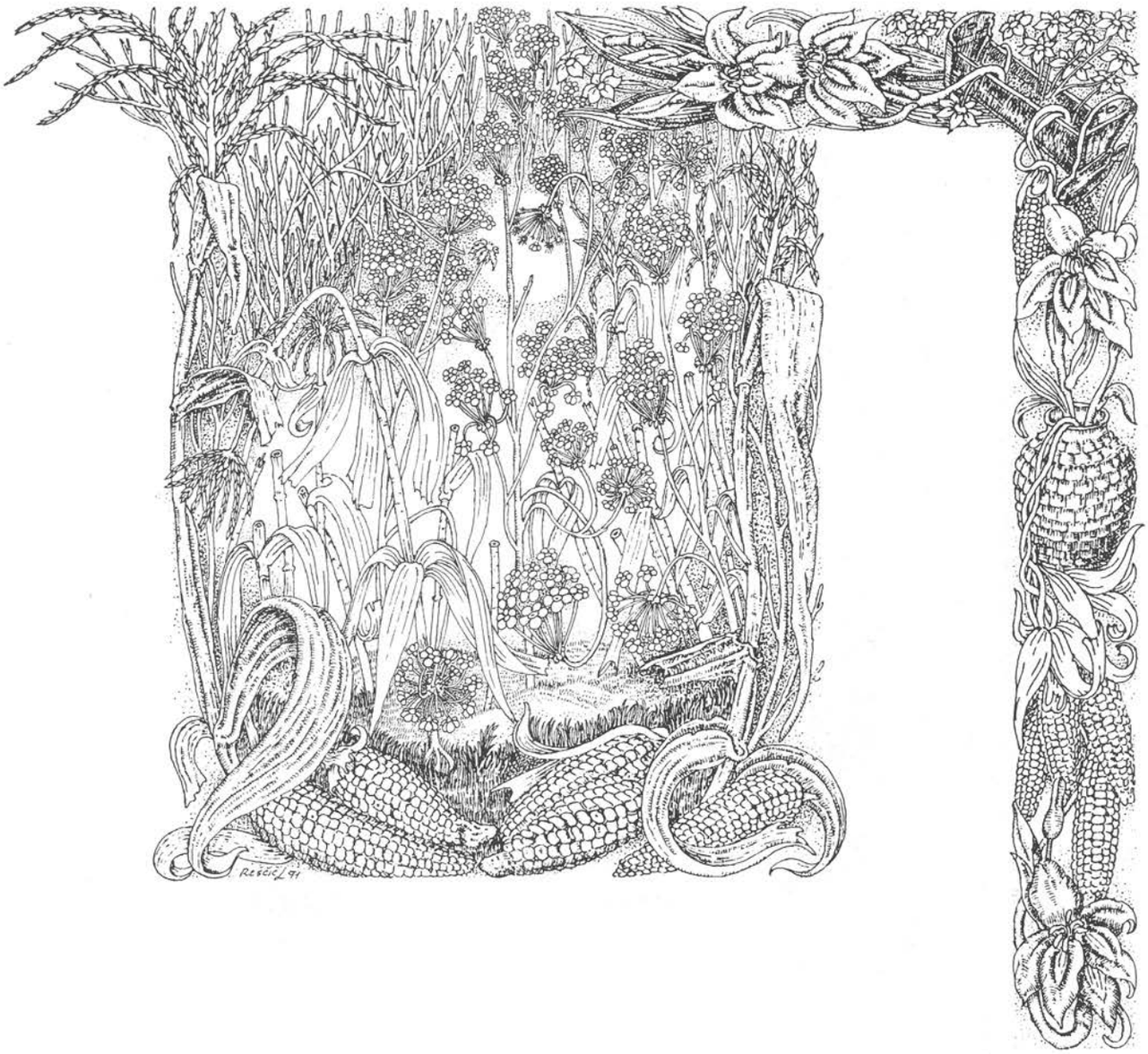

Vse poletje se je skozi koruzna stebla
pretakalo sonce
in nosilo sokove zemlje
v zelene vrtnice strasti.

In ko je bila v plodovih zbrana vsa volja,
so jih odnesli
in tudi življenje je odšlo.

Zdaj so stebla lahka in zlatorumena
in kadar mednje še zaide sonce,
zašume samo še spomini.

Blečji Vrh s cerkvijo sv. Antona Padovanskega in stoletno lipo

Po trebeljanskih hribih

Zapuščeni čebelnjak, Trebelno

Po teh hribih, posejanih s številnimi vasmi, se na vsakem koraku srečujemo s prepletanjem preteklosti s sedanjostjo, v ljudeh pa tudi s sanjami o prihodnosti. V vaseh so poleg starih hiš in gospodarskih poslopij mnoge nove, ob novih zidanicah in razkošnih vikendih pa sem in tja še naletimo na tiste prave, stare, skromne in v breg vkopane zidane ali lesene vinske hrame.

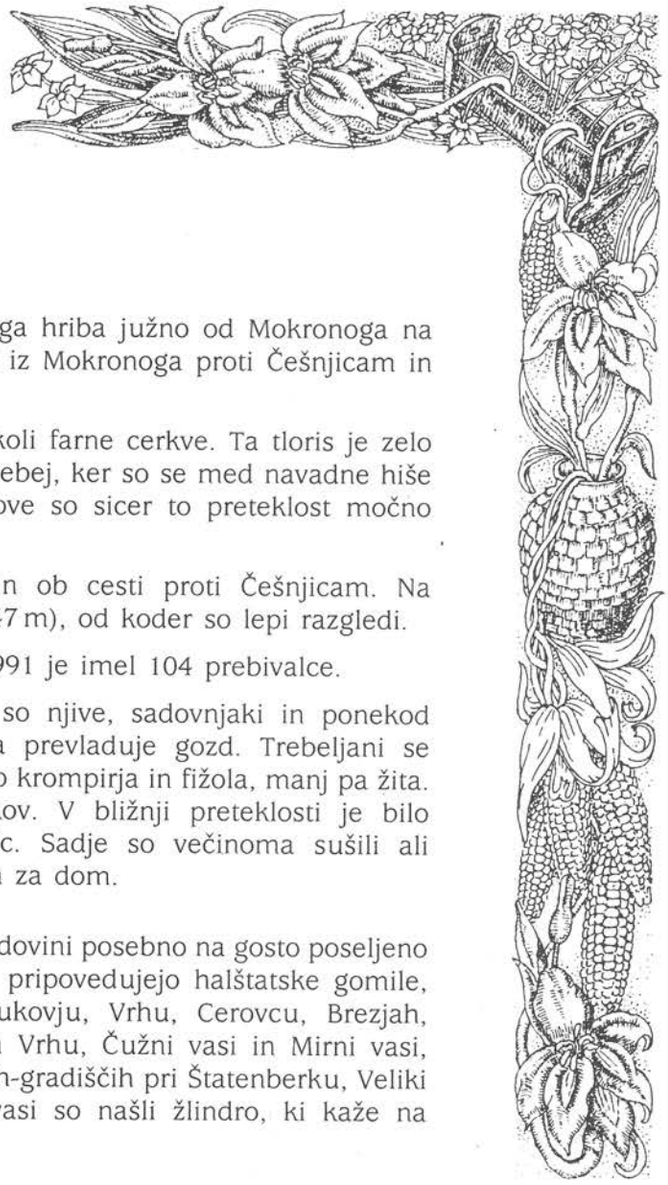

Trebelno je pretežno gručasta vas na vrhu širokega hriba južno od Mokronoga na nadmorski višini 527 m in ob glavni cesti, ki vodi iz Mokronoga proti Češnjicam in preko Poljan do Trebnjega.

Staro jedro vasi so hiše, ki stoje v obliki kroga okoli farne cerkve. Ta tloris je zelo podoben srednjeveškemu delu Šentruperta, še posebej, ker so se med navadne hiše v krogu vrinile tudi nekatere »meščanske«. Obnove so sicer to preteklost močno zabrisale.

Del naselja je niže ob cesti proti Mokronogu in ob cesti proti Češnjicam. Na jugovzhodu je še nekoliko višji vrh sv. Rozalije (547 m), od koder so lepi razgledi.

Kraj je središče fare in krajevne skupnosti. Leta 1991 je imel 104 prebivalce.

Na položnejših pobočjih okrog posameznih vasi so njive, sadovnjaki in ponekod vinogradi, v širši okolici in na osojnih legah pa prevladuje gozd. Trebeljani se večinoma preživljajo s kmetijstvom. Največ pridelajo krompirja in fižola, manj pa žita. Živinoreja je bolj pičla, ker primanjkuje travnikov. V bližnji preteklosti je bilo pomembno oglarjenje, nabiranje gob in borovnic. Sadje so večinoma sušili ali prekuhavali v žganje. Vino so pridelovali predvsem za dom.

Poleg Mokronoga in njegove okolice je bilo v prazgodovini posebno na gosto poseljeno tudi območje Trebelnega, o čemer spet zgovorno pripovedujejo halštatske gomile, odkrite pri Gorenjem Zabukovju, Dolenjem Zabukovju, Vrhu, Cerovcu, Brezjah, Češnjicah, Podturnu, Štatenberku, Rojah, Drečjem Vrhu, Čužni vasi in Mirni vasi, medtem ko so sledovi o prazgodovinskih naselbinah-gradiščih pri Štatenberku, Veliki Strmici in na Blečjem Vrhu. V bližini Ornuške vasi so našli žlindro, ki kaže na prazgodovinsko fužinarstvo.

Na rimsko dobo spominjajo rimski grobovi pri Cerovcu, Češnjicah, Štatenberku in Bitni vasi. Mimo Štatenberka je vodila rimska cesta Sv. Jurij–Češnjice–Mokronog–Krško. Na njivah pri Štatenberku so odkrili rimsko zidovje in v bližini sledove staroslovanske naselbine. Pod cerkvijo sv. Petra pa so odkrili utrdbo iz pozne rimske dobe.

V srednjem veku je bilo v tem prostoru nekaj gradov, ki pa jih je zob časa že popolnoma zbrisal.

Južno od Mokronoga je stal grad Gorenji Mokronog, ki je spadal med starejše srednjeveške gradove na Slovenskem. Njegovi prvotni lastniki so bili Mokronoški gospodje, omenjeni leta 1143, 1177 in 1248. Poznejši lastnik Jurij Lenkovič je v drugi polovici 16. stoletja združil gornjemokronoški grad in štatenberško gospoščino z gradom Otočcem. V Valvasorjevem času je bil grad že popolna razvalina, do konca 16. stoletja je bil v njem sedež deželske sodnije.

Južno od Trebelnega ob Radulji je stal Štatenberški grad, ki je bil najprej last rodbine pl. Štatenberk, le-ta se omenja 1220. leta. 1291. leta je izumrla in grad je postal deželnoknežja last. Od 1510. leta so grad imeli grofje Črnomaljski, nato pa Jurij Lenkovič, general v Karlovcu in deželni glavar Kranjske. V Valvasorjevi dobi je bil grad že v razvalinah.

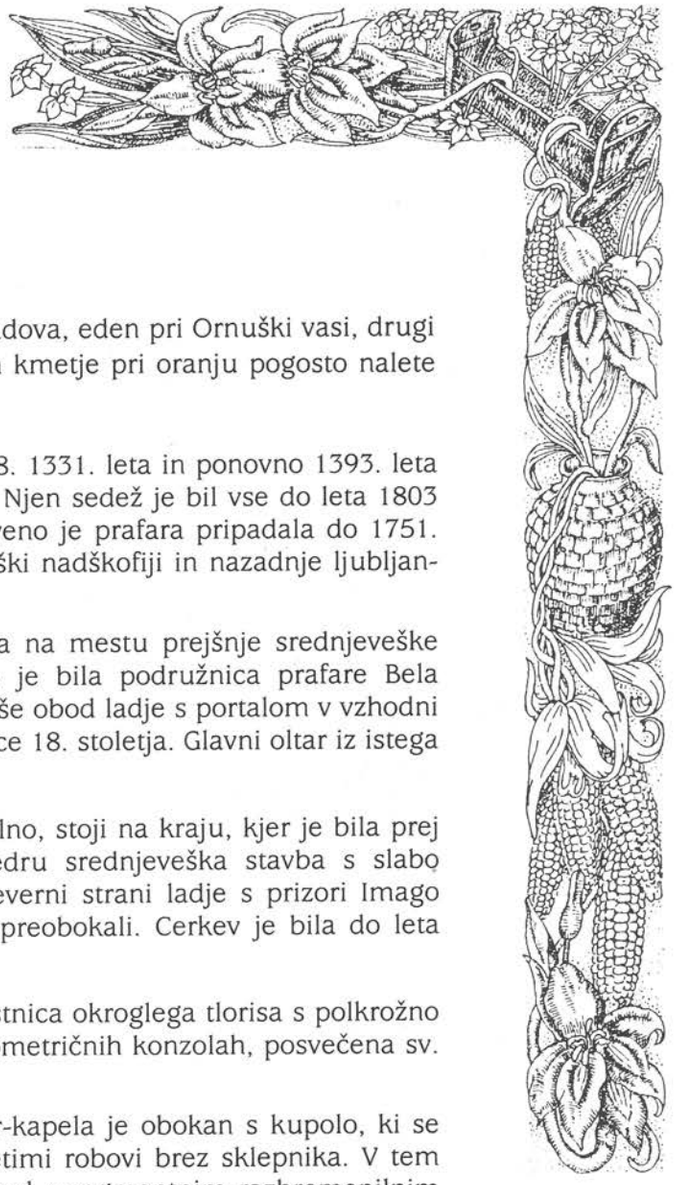

Po ljudskem izročilu sta bila v tej okolici še dva gradova, eden pri Ornuški vasi, drugi pa pri Vrhu. Sledov o njih ni, le da na obeh krajih kmetje pri oranju pogosto nalete na omet in zidne kamne.

Trebelno se kot prafara omenja že pred letom 1248. 1331. leta in ponovno 1393. leta je bila inkorporirana Kostanjeviškemu samostanu. Njen sedež je bil vse do leta 1803 pri cerkvi sv. Petra v Gorenjem Mokronogu. Cerkveno je prafara pripadala do 1751. leta oglejskim patriarhom, nato do 1787. leta goriški nadškofiji in nazadnje ljubljanskim škofom.

Župna cerkev sv. Križa je bila zgrajena 1780. leta na mestu prejšnje srednjeveške cerkve, posvečena sv. Mariji Magdaleni; prvotno je bila podružnica prafare Bela cerkev. Od prejšnje srednjeveške cerkve je ostal le še obod ladje s portalom v vzhodni steni. Prezbiterij je baročni dodatek iz druge polovice 18. stoletja. Glavni oltar iz istega časa s podobo Križanja je delo Antona Postla.

Malo pod Trebelnim, tik ob cesti Mokronog–Trebelno, stoji na kraju, kjer je bila prej zelo stara kapelica, cerkev sv. Petra, ki je v jedru srednjeveška stavba s slabo ohranjenimi fragmenti gotskih stenskih slik na severni strani ladje s prizori Imago pietatis. Prvotno ravnostropno ladjo so v baroku preobokali. Cerkev je bila do leta 1803 sedež trebeljanske župnije.

Južno od cerkve stoji v hrib vkopana romanska kostnica okroglega tlorisa s polkrožno apsido in križno rebrastim obokom na močnih geometričnih konzolah, posvečena sv. Mihaelu.

Arhitektura je nadstropna rotunda. Zgornji prostor-kapela je obokan s kupolo, ki se opira na križna rebra kvadratnega profila s posnetimi robovi brez sklepnika. V tem prostoru je dvoje romanskih oken in polkrožen vhod s segmentnim razbremenilnim lokom. V spodnjem prostoru, namenjenemu za kostnico, je samo eno okence s kotnim vrhom. Stavba je iz prve polovice 13. stoletja in se pod pojmom »karner« pojavlja v romanski dobi ob vsaki cerkvi, ki je imela pravico do pokopavanja. Kostnica je pomemben kulturno zgodovinski spomenik, saj je prav z njo v cerkveni arhitekturi naših krajev zastopana tudi romanika.

Po ljudskem izročilu sta v cerkvi sv. Petra maševala Ciril in Metod, ko sta tod mimo potovala v Rim.

Na Blečjem Vrhu je v senci starih mogočnih lip cerkev sv. Antona Padovanskega, ki se 1526. leta omenja kot cerkev sv. Pavla. V 18. stoletju so jo preobokali in na novo opremili. S stenskimi slikami v stranski kapeli, z oltarji, oltarnimi podobami in drugimi slikami predstavlja pravcati muzej slikarja in podobarja Antona Postla.

V bivši mežnariji pri cerkvi je bila od leta 1946 dalje tudi šola, ki pa so jo pozneje kljub izgradnji nove šolske zgradbe ukinili in prešolali otroke na Trebelno in v Mokronog.

Pouk se je na Trebelnem začel že 1810. leta v mežnariji, 1867. leta je bila na tem mestu zgrajena šola, ki pa je 1942. leta pogorela, novo šolsko poslopje je bilo zgrajeno šele 1971., v vmesnem času so bile zasilne učilnice na več krajih.

Ob Radulji

Bogdan Breznik, Ob Radulji, pastel, 1990

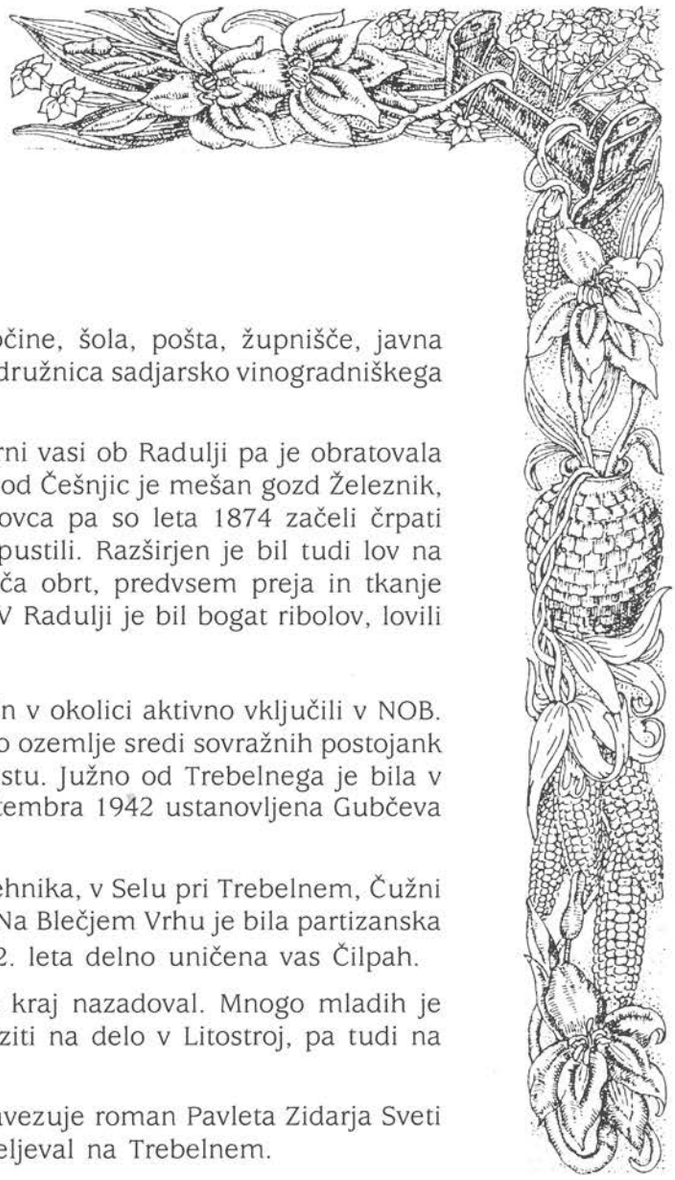

Med obema vojnama je bilo v kraju središče občine, šola, pošta, župnišče, javna knjižnica, gasilski dom, katoliški prosvetni dom, podružnica sadjarsko vinogradniškega društva, več trgovin, gostiln in nekaj obrtnikov.

Ob Radulji in Gostinci je mlelo več mlinov, pri Mirni vasi ob Radulji pa je obratovala velika žaga, ki je bila nekdaj last Hmeljnika. Južno od Češnjic je mešan gozd Železnik, kjer so nekoč kopali železovo rudo, v bližini Cerovca pa so leta 1874 začeli črpati cinkovo in živosrebrno rudo, kar pa so pozneje opustili. Razširjen je bil tudi lov na polhe. V nekaterih krajih je bila še razvita domača obrt, predvsem preja in tkanje platna. V Gorenjem Zabukovju so izdelovali pipe. V Radulji je bil bogat ribolov, lovili so tudi rake.

Med 2. svetovno vojno so se ljudje na Trebelnem in v okolici aktivno vključili v NOB. Predel trebeljanskih hribov je bil večkrat osvobojeno ozemlje sredi sovražnih postojank v Trebnjem, Mokronogu, Mirni Peči in Novem mestu. Južno od Trebelnega je bila v bukovem gozdu ob cesti Trebelno–Češnjice 4. septembra 1942 ustanovljena Gubčeva brigada. Na tem kraju je tudi spomenik.

Na Trebelnem je obstajala ciklostilna partizanska tehnika, v Selu pri Trebelnem, Čužni vasi in na Blečjem Vrhu pa partizanske bolnišnice. Na Blečjem Vrhu je bila partizanska šola. V bojih med partizani in Italijani je bila 1942. leta delno uničena vas Čilpah.

Po vojni je zaradi ponesrečene kmetijske politike kraj nazadoval. Mnogo mladih je odšlo v mesta, starejši pa so se začeli dnevno voziti na delo v Litostroj, pa tudi na Mirno, v Trebnje in Novo mesto.

Na razmere v teh krajih v prvih letih po vojni se navezuje roman Pavleta Zidarja Sveti Pavel. Ta zelo plodoviti pisatelj je nekaj časa učiteljeval na Trebelnem.

S Trebelnega je doma Alojz Ribič (r. 1922), politični delavec, iz Ornuške vasi Anton Miklič (1843–1887), podobar, iz Bogneče vasi pa dr. Janez Zore, univerzitetni profesor teologije.

Med naravne znamenitosti v okolici Trebelnega spada podzemska jama v Pršivcu južno od vasi Cerovec, je nad 100 metrov dolga in zelo slikovita, med naravne lepote pa sodi še posebej dolina Radulje.

Dolina je pravi otok miru. Med travniki in obdana z vrbami počasi teče Radulja, malo višje, zlasti proti severu, pa je pisani svet vasic, njiv, sadovnjakov in še višje ostanki gozdov, vinogradi in senožeti, na jugu zaključujejo dolino razkošna gozdnata pobočja okrog Hmeljnika.

Pri Mirni vasi se dolina zapre in preide s slikovito divjo sotesko proti Klevevžu v popolno samoto. Pri Mirni vasi, kjer so nekoč mleli številni vodni mlini, še vedno obratuje že omenjena velika žaga. Malo stran od nje, v smeri proti Hmeljniku, pa je v še večji samoti ob potočku lovska koča. Raj za ribiče, lovce in druge ljubitelje narave!

V tem odmaknjenem svetu so po vaseh bolj kot drugje še vedno nekatere narodopisne zanimivosti: v Bogneči vasi lesene, s slamo krite hiše, lesena gospodarska poslopja, kašče in stare preše, za Bitnjo vas pa se navaja zelo stara zidana kašča, ki menda sega še v turške čase.

Knežja vas

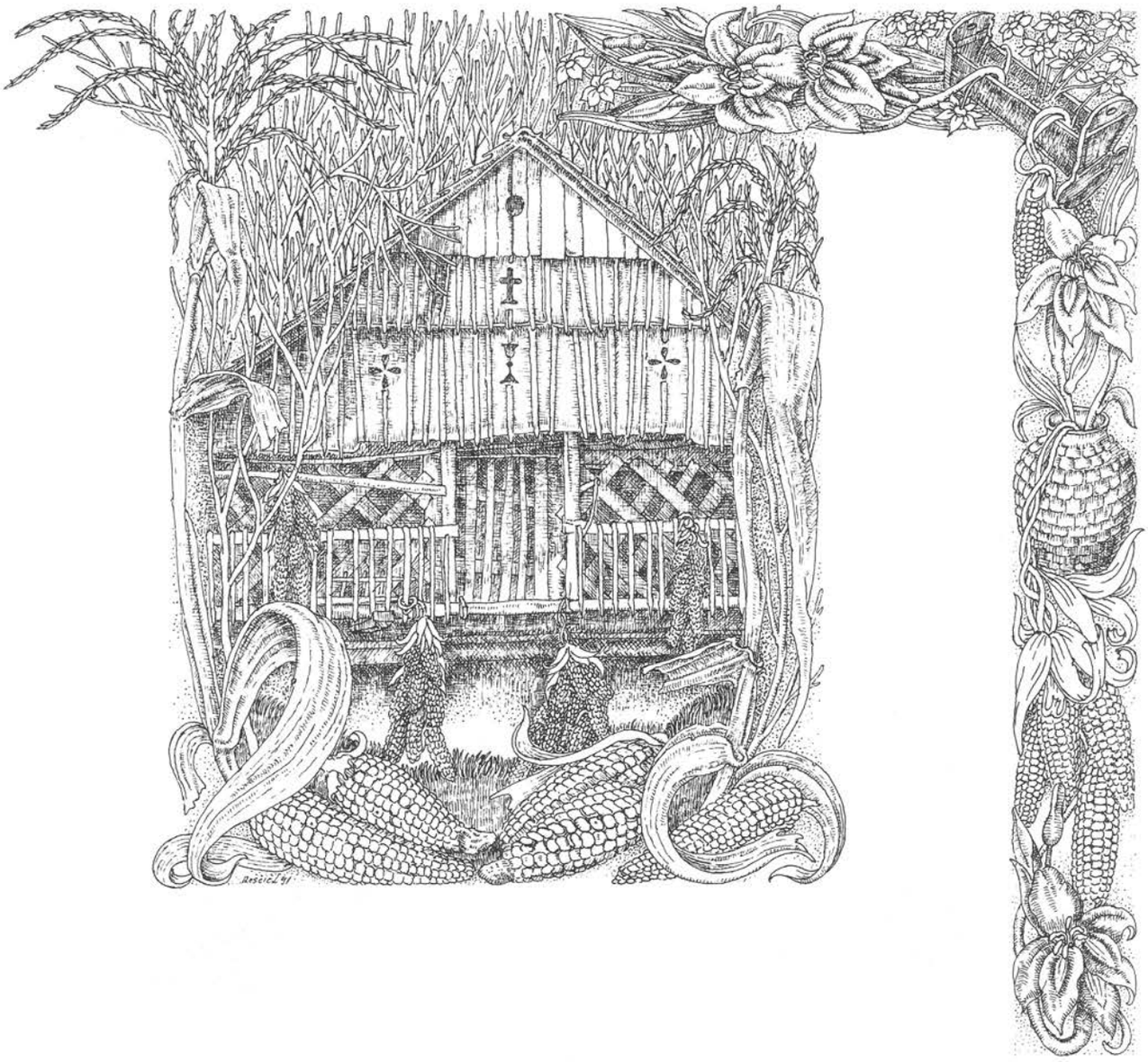

Kadarkoli grem mimo,
kozolec nekaj mrmra,
kot da se prereka s časom,
ki se pretaka skozi črne tramove.

Ali pa prešteva bremena smrti,
ki jih vanj zneso v jeseni.

Dobrnič

Dobrnič – središče Dobrniške kotline

Dobrnič je največji kraj v Dobrniški kotlini na nadmorski višini 244 metrov, leži na severnem robu dobrniškega polja. Tu je križišče cest proti Novem mestu, Žužemberku in Trebnjemu.

Staro jedro naselja je zaokrožen trg, ki ga obdajajo hiše, nekatere starejše grajene tudi po »meščansko«. V ta krog spadajo župna cerkev, župnišče in zanimiva Kalanova hiša s tlorisom črke L.

Kraj je središče fare in krajevne skupnosti, leta 1991 je imel 88 prebivalcev.

Dobrniško polje je pravo kraško polje z bruhalniki, rupami, jamami in brezni. Pri Koritih se pridruži glavnemu vodnemu toku Žiberščice, edine ponikalnice s stalnim izvirom, še voda studenca Pupeča. Ob cesti Dobrnič-Gorenja vas je skupina ponikalnic Velike rupe, med katerimi je obzidan vodnjak. Južno od Dobrniča sta Kramarjeva in Štacunova, pod Artmanjo vasjo Špaja rupa, nato pa še niz rup pod Vrbovcem.

V ožji okolici so plodne njivske površine, v širši okolici pa večinoma gozd in zlasti v Šmavru in Liscu tudi vinogradi. Ljudje se največ ukvarjajo s kmetijstvom. Glavni pridelek je krompir. Pomembna je še mlečna in mesna živinoreja. Nekaj vaščanov se dnevno vozi na delo, predvsem v Trebnje, Novo mesto in v Ljubljano.

Tudi območje Dobrniča je bilo zgodaj poseljeno, o čemer pričajo prazgodovinske gomile pri Dobrniču, Revi ter Dobravi, zlasti pa sledovi utrjenega gradišča Cvinger nad vasjo Korita. Prazgodovinsko gradišče je bilo domnevno tudi pri Knežji vasi.

O naselitvi v rimski dobi govore rimski grobovi v Gorenjem Kamenju in Koritih, najdbe rimskih novcev v Dobrniču in na Cvingerju ter rimska cesta, ki je vodila iz Trebnjega skozi Dobrnič proti Žužemberku.

Dobrnič se prvič omenja 1136. leta kot lastnina šentviške cerkve. Vas je leta 1718 v celoti pogorela.

V srednjem veku je postal Dobrnič središče prafare, ki se omenja že 1296. leta in je bila 1399. leta pridružena Stiškemu samostanu. Prafara je mati župnij Žužemberk, Sel pri Šumberku in Ajdovec. Cerkveno je pripadala najprej Ogleju, nato goriški nadškofiji in za njo ljubljanski škofiji.

Župna cerkev sv. Jurija je impozantna na ovalnem tlorisu 1777. leta zgrajena stavba; je naslednica leta 1526 omenjene cerkve. Glavni oltar je iz 19. stoletja, stranska oltarja v plitvih kapelah pa sta sočasna z arhitekturo. V cerkvi je kip škofa Barage in krstilni

Spominska soba Ireneja Friderika Barage v Mali vasi

kamen, pri katerem je bil krščen. Slika pod korom je delo Antona Postla, Križev pot pa po Fürichu.

Po arhitekturi in opremi spadata med pomembnejši podružnični cerkvi v tej okolici cerkev sv. Ane in sv. Mavricija pri Šmavru vzhodno od Dobrniča.

Cerkev sv. Ane stoji vrh razglednega hriba in je enotna stavba iz začetka 18. stoletja. Glavni oltar je bogata arhitektura iz tega časa, vkomponiran je v prostor prezbiterija. Preslikana oltarna podoba sv. Ane je delo Antona Postla, oziroma njegove delavnice. Stranska oltarja sta iz druge polovice 18. stoletja. Notranjščina s kvalitetno opremo učinkuje izredno ambientno.

Tudi cerkev sv. Mavricija, ki stoji v bregu in se omenja leta 1526, je bogata. Obsega pravokotno ladjo, tristrano zaključen prezbiterij in zvonik, ki je postavljen pred zahodno fasado. Na zunanjščini prezbiterija in ladje so ostanki bogate stenske poslikave z motivi geometričnih likov.
V okolici Dobrniča je nekaj ostankov srednjeveške arhitekture.

Na Kozjeku, severozahodno od Dobrniča, nad vasjo Kamenje, so razvaline gradu. Grad Kozjek so sezidali njegovi prvi lastniki gospodje Kozjaški. Od njih se najprej omenja Ulrik Kozjaški 1274. leta, za njimi so gospodarili gospodje Saurer, ki so se nazivali Saurer-Kozjaški in so bili med reformacijo vneti zaščitniki protestantov, zanje so si prilastili tudi cerkev v Dolenjih Selcah. V 17. stoletju so grad dobili knezi Auerspergi. V Valvasorjevi dobi je bil sicer grad še ohranjen, ni pa bil več obljuden, kajti njegovi posestniki so si zaradi večje udobnosti zgradili nižje pri Knežji vasi grad Malo vas, kamor so preselili tudi upravo Kozjaške gospoščine.

Na ta grad se veže Jurčičeva povest Jurij Kozjak.

Enonadstropni gradič Malo vas severno od Knežje vasi je zgradil Wolf Engerbert Auersperg, lastnik opuščenega gradu Kozjek. Okoli 1750. leta ga je dobil Bernard Anton Jenčič. Njegova hči ga je prinesla kot doto Janezu Baragi, bivšemu grajskemu oskrbniku na Mirni. Iz tega zakona je bil rojen slavni ameriški misijonar Friderik Baraga, ki je opisal indijanska plemena, med katerimi je deloval, ter sestavil slovar in slovnico čipevskega jezika. V gradu je njegova spominska soba.

Friderik Baraga se je rodil 29. junija 1797. Šolal se je najprej v Ljubljani, potem je študiral pravo na Dunaju, leta 1821 je stopil v ljubljansko duhovno semenišče, leta 1823 pa je v ljubljanski stolnici prejel mašniško posvečenje.

Leta 1824 je prišel za kaplana v Kranj, od tam pa je odšel na drugo kaplansko mesto v Metliko.

Leta 1829 je Baraga spoznal potrebo po misijonarskem delu in naslednje leto odpotoval v ZDA med Indijance na meji med ZDA in Kanado. Leta 1832 je že sestavil in izdal prvi indijanski molitvenik, leta 1833 se je na škofovo željo preselil k Veliki Reki ob Michiganskem jezeru, leta 1835 pa je svoje delovanje med Indijanci prenesel v La Pointe ob Gornjem jezeru, leta 1837 je prispel v domovino, da natisne nekaj indijanskih knjig.

Leta 1853 je bil imenovan za apostolskega vikarja in naj bi pripravil ustanovitev nove škofije ob Velikih jezerih; 1. novembra 1853 je bil posvečen v škofa.

Leta 1854 je zadnjič obiskal domovino. V Trebnjem so ga pozdravili z zvonovi in možnarji.

Leta 1857 je papež Pij IX. njegov vikariat povzdignil v škofijo in ga imenoval za rednega škofa. Umrl je 19. januarja 1868.

Po starem ljudskem izročilu je stala južno od vasi Železno graščina Kulklek, o kateri pa ni sledov.

Med obema vojnama je bil Dobrnič središče občine in zdravstvenega okoliša, v kraju je bila pošta, župnišče, oddelek finančne kontrole, žandarmerijska postaja, prosvetni dom, gasilski dom, strelska družina, trgovine, gostilne, nekaj obrtnikov in šola.

Šola je bila ustanovljena 1800, vendar je bil pouk do zgraditve šolskega poslopja 1892. leta v zasebni hiši. 1943. leta je šolsko poslopje pogorelo, obnovili so ga šele 1947. leta.

V Knežji vasi je bila šola ustanovljena 1908. leta, pouk pa se je začel šele 1935, ko so za šolo preuredili zasebno poslopje.

V okolici Dobrniča je bilo nekdaj nekaj rudarstva. Železovo rudo so topili na gradišču Cvinger že Iliri, kasneje so kopali železovo rudo pri kraju Železno, iz česar nedvomno izvira tudi ime kraja, in severno od Vabče vasi, na kar spominja ledinsko ime Knapove jame.

Med obema vojnama in v prvih letih druge vojne in revolucije je tu deloval narodni heroj Jože Slak-Silvo, doma iz Gorenjega Vrha, s svojimi idejami o pravičnejši družbi je veliko vplival, da se je večina prebivalstva vključila v NOB.

V kraju je bil od 16. do 18. oktobra 1943 prvi kongres Slovenske protifašistične ženske zveze. V spomin na ta dogodek je v prosvetnem domu urejena spominska soba.

O aktivni udeležbi teh krajev v NOB govore tudi povračilne akcije, ki so jih izvedli okupatorji in kontrarevolucionarji. Italijani in Nemci so požigali, obstreljevali ali rušili na Krušnem Vrhu, Gorenjih Selcah, Dolenjih Selcah, v Železnem, na Gorenjem Vrhu, Svetinjah, v Artmanji vasi, Dobravi in na Dolenjem Vrhu.

V Dobrniču so bili organizirani sanitetni tečaji, v Dobravi je bila partizanska šola, v Šahovcu, na Liscu, v Svetinjah in na Rdečem Kalu so bile kurirske postaje TV-4, v Šahovcu je spominska plošča padlim kurirjem, v Drežnicah pri Dolenjem Vrhu so imeli partizani bunkerje, kjer so zbirali ranjence.

Na Marnicah pri Gorenji vasi je partizansko grobišče s spomenikom, kjer je pokopanih 366 borcev.

V prvih desetletjih po vojni je kraj nazadoval.

Naravne znamenitosti v dobrniški okolici so nekatere večje in številne manjše kraške jame, brezna in požiralniki.

Obzidana rupa Mišnica jugovzhodno od Vrbovca, kamor so speljali vode Žiberščice, je poševna jama z breznom, dolga 128 metrov in 51 metrov globoka. Po njej odtekajo vode z dobrniškega polja v 30 metrov nižje kraško polje Globodol in od tam v Temenico.

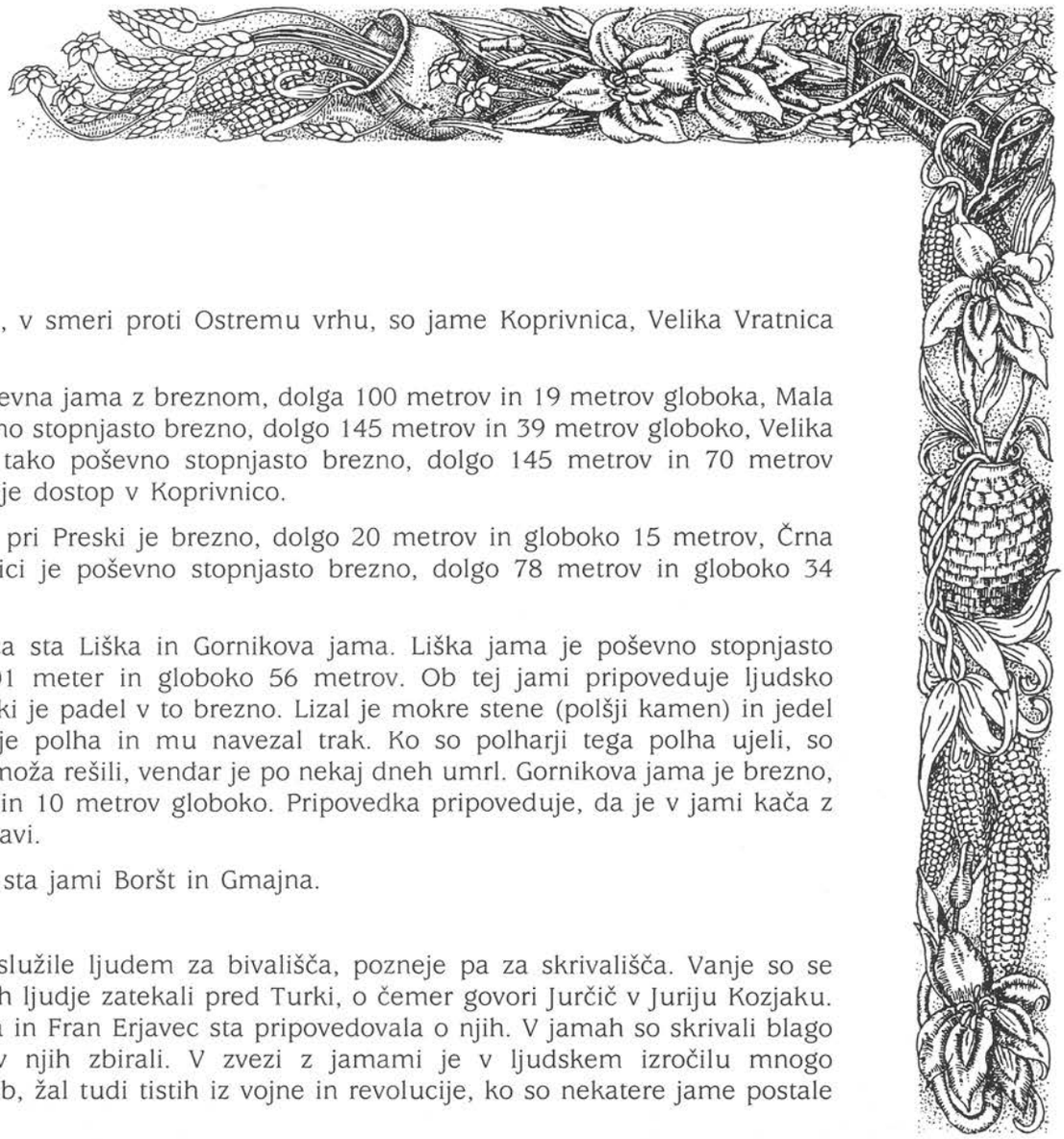

Pri Rdečem Kalu, v smeri proti Ostremu vrhu, so jame Koprivnica, Velika Vratnica in Mala Vratnica.

Koprivnica je poševna jama z breznom, dolga 100 metrov in 19 metrov globoka, Mala Vratnica je poševno stopnjasto brezno, dolgo 145 metrov in 39 metrov globoko, Velika Vratnica je prav tako poševno stopnjasto brezno, dolgo 145 metrov in 70 metrov globoko. Najlažji je dostop v Koprivnico.

Kramarjeva rupa pri Preski je brezno, dolgo 20 metrov in globoko 15 metrov, Črna jamica pri Zagorici je poševno stopnjasto brezno, dolgo 78 metrov in globoko 34 metrov.

Na območju Lisca sta Liška in Gornikova jama. Liška jama je poševno stopnjasto brezno, dolgo 101 meter in globoko 56 metrov. Ob tej jami pripoveduje ljudsko izročilo o možu, ki je padel v to brezno. Lizal je mokre stene (polšji kamen) in jedel koreninice. Ujel je polha in mu navezal trak. Ko so polharji tega polha ujeli, so poiskali jamo in moža rešili, vendar je po nekaj dneh umrl. Gornikova jama je brezno, dolgo 12 metrov in 10 metrov globoko. Pripovedka pripoveduje, da je v jami kača z diamantom na glavi.

Pri Artmanji vasi sta jami Boršt in Gmajna.

Jame so najprej služile ljudem za bivališča, pozneje pa za skrivališča. Vanje so se tudi v naših krajih ljudje zatekali pred Turki, o čemer govori Jurčič v Juriju Kozjaku. Tudi Janez Trdina in Fran Erjavec sta pripovedovala o njih. V jamah so skrivali blago tihotapci in se v njih zbirali. V zvezi z jamami je v ljudskem izročilu mnogo skrivnostnih zgodb, žal tudi tistih iz vojne in revolucije, ko so nekatere jame postale grobišča.

Nekateri »ljubitelji« podzemskih lepot delajo nepopravljivo škodo, ker odnašajo kapnike kot trofeje domov. Zaradi njih mnoge jame niso več tisto, kar so bile pred njihovim prihodom. Lepota, nastajajoča milijone let, je bila odnesena!

Tudi v okolici Dobrniča so lepi izletniški kraji.

Vabijo sončna pobočja Šmavra s tamkajšnjimi imenitnimi cerkvicami, Rdeči Kal, kjer je gostišče in od koder je možen organiziran ogled najbližjih podzemnih jam. Iz Rdečega Kala je dostop po lepi gozdni poti tudi do lovske koče na Ostrem vrhu. Veliko doživetje nudi potepanje po Liscu, ogled Male vasi in vzpon do razvalin na Kozjeku.

Narodopisne zanimivosti in vrednote so še nekatere ohranjene lesene in s slamo krite hiše, hrami, stare preše, leseni skednji in kašče ter tisti še povsem leseni lepo vezani kozolci, zlasti toplarji.

Iz Dobrniča je doma Srečko Koporc (r. 1900), skladatelj, v Podliscu je bil rojen 1911 Severin Šali, pesnik in prevajalec, iz Lokev je Jože Lazar (r. 1904), botanik in proučevalec alg, iz Gorenjega Vrha je France Novak, jezikoslovec in pisec strokovnih knjig in člankov.

Lisec

V objemu ljubezni sanje vzcveto
in semena nadaljevanj dozore
in nobeno bitje ji ne more ubežati,
kajti kriki bližine so preveč glasni,

zato dekleta pletejo vence
in v nočeh ogledujejo svojo nabreklost,
zato vsa bitja kradejo soncu moč
za tisti trenutek,
zato je še veter pijan,
ko gre skozi zaljubljene grme.

Sela pri Šumberku

Sela pri Šumberku in košček Suhe krajine

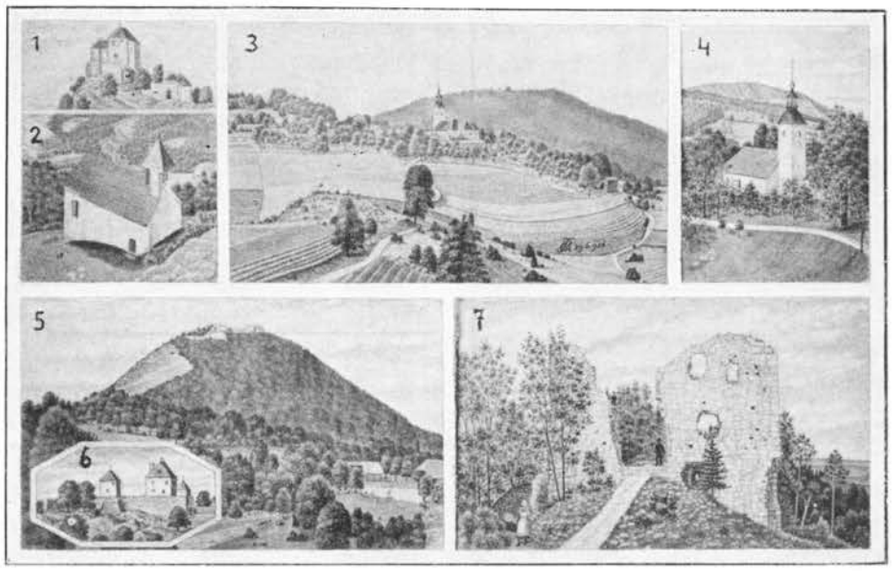

1. Grad Kozjak nekdaj. 2. Cerkev na Šumberku sedaj. 3. Sela pri Šumberku od jugovzhoda. 4. Podružnična cerkev v Arčevcah. 5. Hrib Šumberk ob času Valvasorja (1641–1693). 7. Razvaline gradu Šumberk od juga.

Sela pri Šumberku so večja gručasta vas, ki leži deloma na severozahodnem pobočju razglednega Šumberka (539 m), deloma pa pod njim na precej ravnem svetu, polnem vrtač, na nadmorski višini 458 metrov.

Do vasi je dostop po cesti iz Velikega Gabra in Žužemberka. Kraj je sedež župnije in krajevne skupnosti. Leta 1991 je imel 102 prebivalca.

V bližnji okolici so na zravnanih in položnih prisojnih pobočjih njive, na osojnih legah in v širši okolici pa predvsem listnat gozd. Večina ljudi se preživlja s kmetijstvom. Pomembna je mesna govedoreja in svinjereja. Med glavnimi pridelki je krompir.

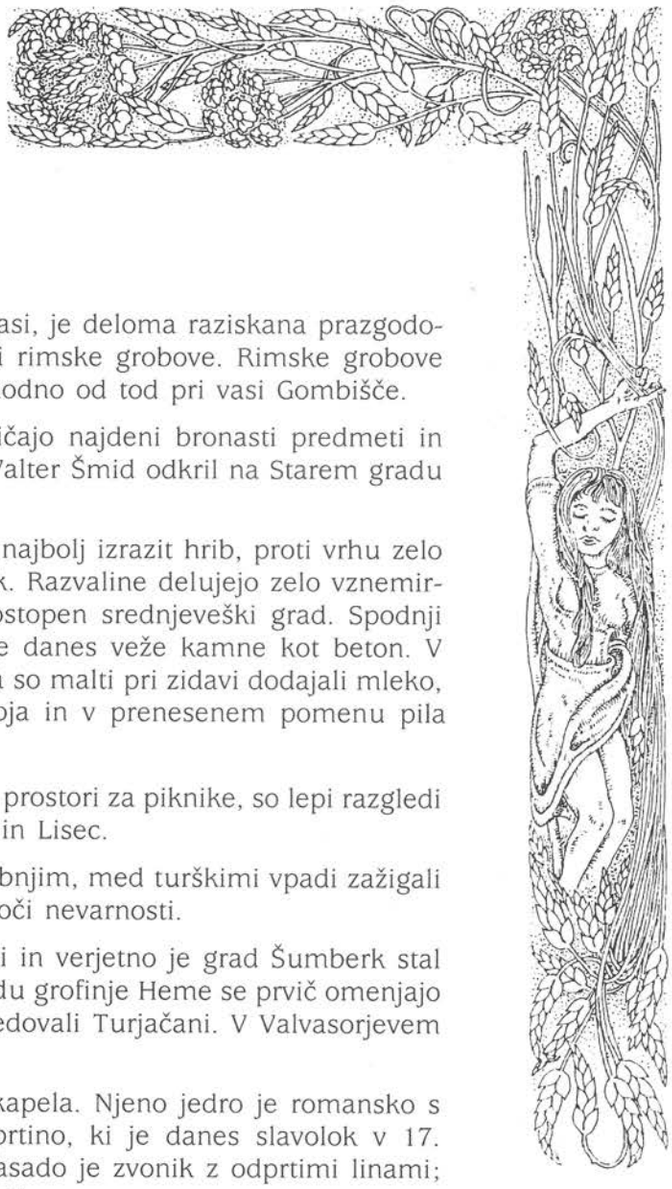

Na nekdanjem Starem gradu, ki je stal v bližini vasi, je deloma raziskana prazgodovinska naselbina. Na njivah okoli vasi so zasledili rimske grobove. Rimske grobove in ostanke rimskih zgradb so našli tudi severovzhodno od tod pri vasi Gombišče.

V kraju je obstajala topilnica brona, o čemer pričajo najdeni bronasti predmeti in veliki kosi brona. 1935. leta je univ. profesor dr. Valter Šmid odkril na Starem gradu tudi dve stari hiši s topilnico železa.

Jugovzhodno od vasi so na vrhu Šumberka, ki je najbolj izrazit hrib, proti vrhu zelo strm in stožčaste oblike, razvaline gradu Šumberk. Razvaline delujejo zelo vznemirljivo, saj predstavljajo izjemno utrjen in težko dostopen srednjeveški grad. Spodnji zidovi so debeli tudi preko 2 metra, malta pa še danes veže kamne kot beton. V izročilu je polno skrivnosti, med drugim tudi ta, da so malti pri zidavi dodajali mleko, znoj in kri. Vsekakor je zidava terjala veliko znoja in v prenesenem pomenu pila človeško kri!

S čudovitih teras med razvalinami, kjer so imenitni prostori za piknike, so lepi razgledi po bližnji in daljni okolici; izstopata zlasti Kozjek in Lisec.

Tudi na tem hribu so, tako kot na Grmadi nad Trebnjim, med turškimi vpadi zažigali grmado-kres in s tem obveščali okolico o prihajajoči nevarnosti.

Prvotni gospodarji kraja so bili grofje Breže-Seliški in verjetno je grad Šumberk stal že v začetku 11. stoletja. Šumberški gospodje iz rodu grofinje Heme se prvič omenjajo 1141. leta. Za njimi so grad okoli 1410. leta podedovali Turjačani. V Valvasorjevem času je bil grad že neobljuden.

V rebri pod razvalinami je še ohranjena grajska kapela. Njeno jedro je romansko s prvotnim polkrožnim portalom in absidialno odprtino, ki je danes slavolok v 17. stoletju prislonjenega prezbiterija. Nad zahodno fasado je zvonik z odprtimi linami; na zunanjščini so ostanki stenskih srednjeveških slik.

Ljudsko izročilo pravi, da sta bila gradova Šumberk in Kozjek hkrati zidana. Zidala pa sta ju brata velikana, eden Šumberk, drugi pa Kozjek. Kadar sta bila žejna, sta se sklonila in pila iz Temenice. Zidarsko orodje pa sta si izposojala in si ga podajala iz rok v roke.

Župna cerkev sv. Janeza Krstnika se prvič omenja 1526. leta. Prvotno je bila podružnica Dobrniča, 1785. leta je postala lokalija, 1788. vikariat in 1875. leta župnija.

Prvotno srednjeveško podobo cerkve je zabrisala barokizacija in kasnejše prenove, zlasti 1884. leta. Glavni oltar je iz 19. stoletja.

Med obema vojnama je bil kraj središče občine s šolo, z župniščem, gasilskim društvom, s podružnico sadjarsko-vinogradniškega društva, trgovino in z gostilno s tujskimi sobami.

Zasilna šola je bila ustanovljena 1865. leta, redna pa 1872. leta, ko je bilo zgrajeno šolsko poslopje. 1943. leta je bila šola požgana, obnovili so jo 1947.

V boju za preživetje so ljudje poleg dela na polju, v hlevu in v vinogradu nabirali gobe in borovnice in še opravljali nekatere domače obrti, predvsem predenje in tkanje.

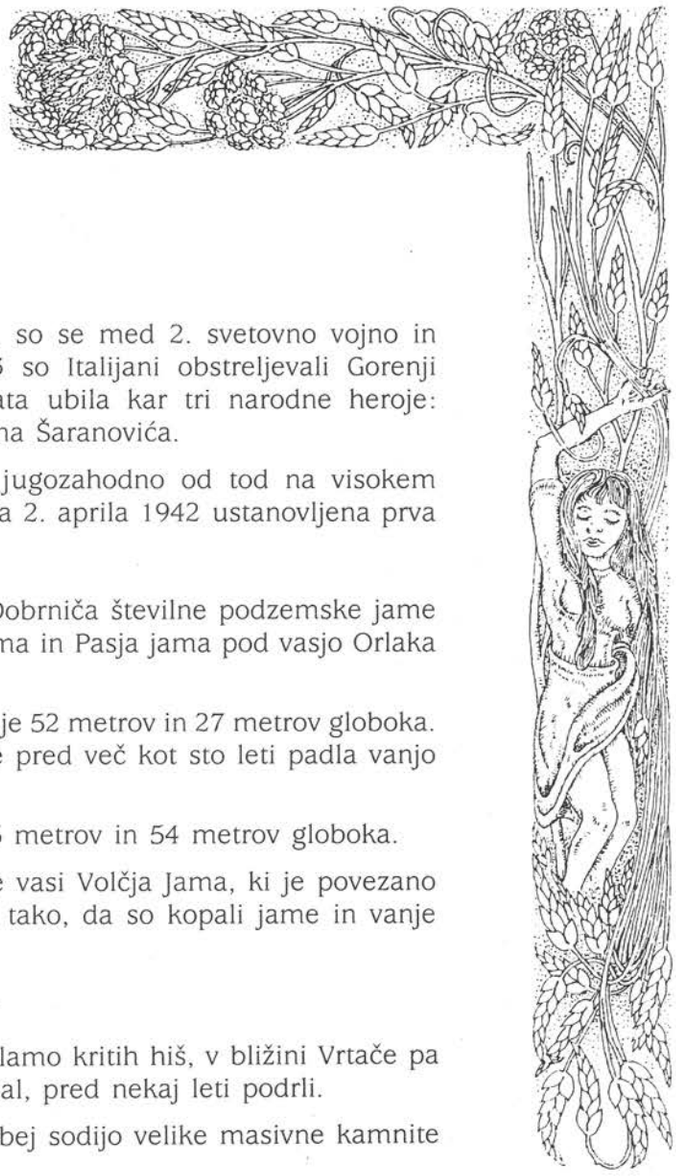

V teh krajih, zlasti pa v Gorenjem Podšumberku, so se med 2. svetovno vojno in revolucijo stalno zadrževali partizani. 1. 8. 1943 so Italijani obstreljevali Gorenji Podšumberk. Ob tem napadu je topovska granata ubila kar tri narodne heroje: Predraga Jevtića, Ivana Kavčiča-Nandeta in Milovana Šaranovića.

V Selah pri Šumberku je bila partizanska šola, jugozahodno od tod na visokem gozdnatem območju Kremenjeka (460 m) pa je bila 2. aprila 1942 ustanovljena prva slovenska partizanska brigada.

Med naravnimi zanimivostmi so tu kot v okolici Dobrniča številne podzemske jame in brezna, med njimi so najbolj znane Marjetna jama in Pasja jama pod vasjo Orlaka in Kavčeva jama pri vasi Volčja Jama.

Marjetna jama je poštevno stopnjasto brezno, dolga je 52 metrov in 27 metrov globoka. Po ljudskem izročilu je dobila jama to ime, ker je pred več kot sto leti padla vanjo skupaj s parom volov ženska z imenom Marjeta.

Pasja jama je poševna jama z breznom, dolga 135 metrov in 54 metrov globoka.

Za Kavčevo jamo ni podatkov, zanimivo pa je ime vasi Volčja Jama, ki je povezano z volkovi, proti katerim so se ljudje nekdaj borili tako, da so kopali jame in vanje nastavljali pasti.

Pod Orlako in v vasi Replje je več kraških brezen.

V Dolenjem Podšumberku je še nekaj lesenih, s slamo kritih hiš, v bližini Vrtače pa je stalo zelo staro kužno znamenje, ki pa so ga, žal, pred nekaj leti podrli.

Med narodopisne zanimivosti v teh krajih še posebej sodijo velike masivne kamnite mize pred hišami in stare kašče.

Med izleti ali pohodi je prav gotovo najlepši in najbolj zanimiv tisti k razvalinam in h grajski kapeli na razglednem Šumberku, vabijo pa tudi vasi z že omenjenimi zanimivostmi in prav tako gozdovi s svojim mirom in z zapeljivostjo lova, zlasti na območju Kremenjeka.

Planote okrog Sela pri Šumberku so izrazito kraške z le malo zemlje in veliko kamenja. Ljudje so se borili z njim stoletja, vendar ga ni zmanjkalo in nekateri so začeli celo verjeti, da tudi kamni rojevajo nove.

Morda so iz tega boja nastale tudi kamnite mize v senčnih zavetjih pred hišami. Kot da so hoteli ljudje tisto, kar so iztrgali zemlji, zaužiti tudi na kamnu in se ob njem odpočiti.

Razen s kamenjem so bojevali še boj za vodo.

Zato je trdo življenje v teh krajih. Vendar večina ljudi vztraja, kajti zemlja, v katero so sami in rodovi pred njimi izlili toliko muk in znoja, jih še vedno neusmiljeno veže. V njej so muke in radosti hkrati, predvsem pa velika sla po življenju, saj je prav zemlja prvi izvir, zgled porajanja in ponavljajoče se rasti, zorenja, umiranja in novega rojevanja.

Mnogi ljudje še verjamejo: Kdor greši zoper zemljo ali jo zapusti, trga svoje lastne korenine.

Kozolec ob poti v Veliki Gaber

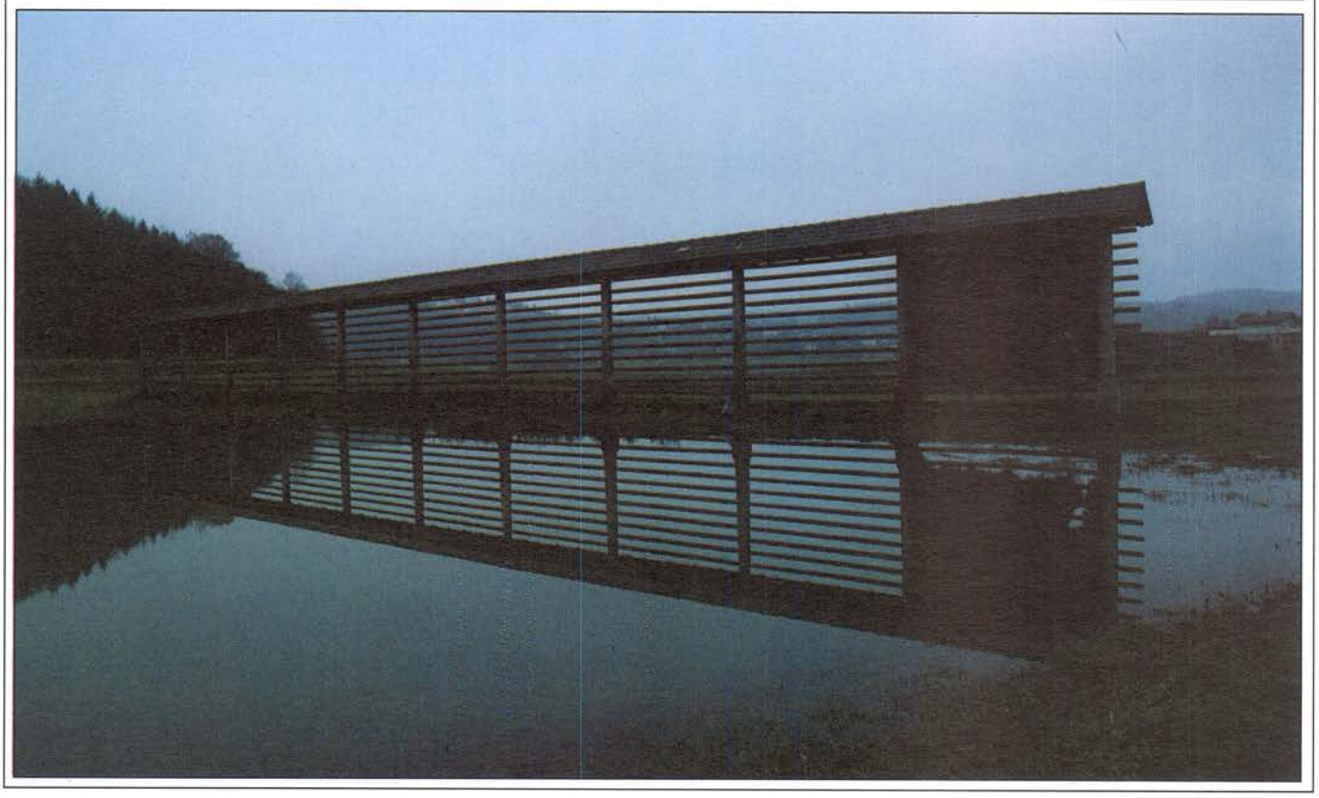

Naj nas znova poljubi veter,
tisti,
ki je šel skozi zoreča žita,
in se je dekletom,
ko so se vračala s polja,
motal med krili,

potem bomo spet vrnjeni
nemiru in sanjam.

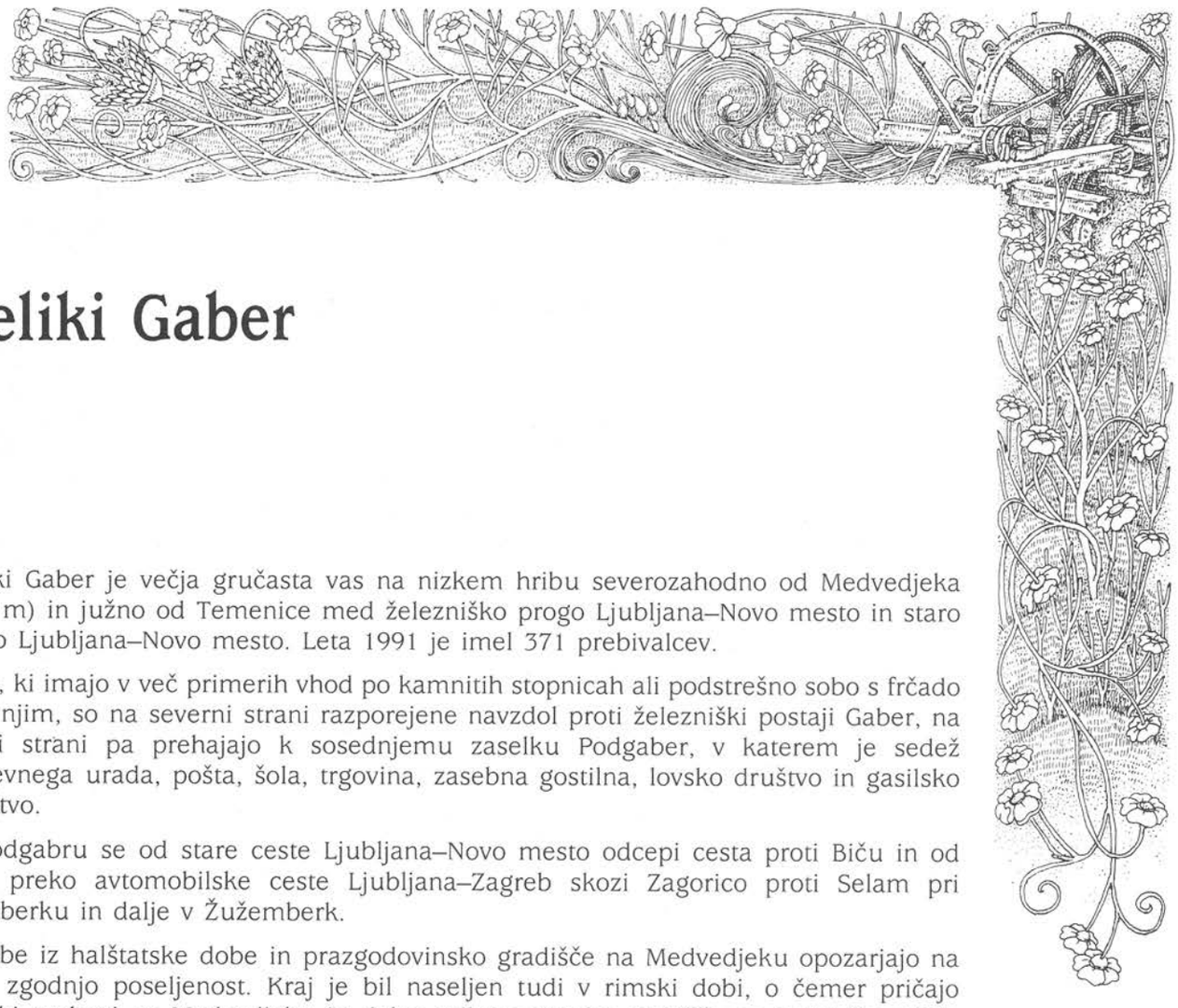

Veliki Gaber

Veliki Gaber je večja gručasta vas na nizkem hribu severozahodno od Medvedjeka (412 m) in južno od Temenice med železniško progo Ljubljana–Novo mesto in staro cesto Ljubljana–Novo mesto. Leta 1991 je imel 371 prebivalcev.

Hiše, ki imajo v več primerih vhod po kamnitih stopnicah ali podstrešno sobo s frčado nad njim, so na severni strani razporejene navzdol proti železniški postaji Gaber, na južni strani pa prehajajo k sosednjemu zaselku Podgaber, v katerem je sedež krajevnega urada, pošta, šola, trgovina, zasebna gostilna, lovsko društvo in gasilsko društvo.

V Podgabru se od stare ceste Ljubljana–Novo mesto odcepi cesta proti Biču in od tam preko avtomobilske ceste Ljubljana–Zagreb skozi Zagorico proti Selam pri Šumberku in dalje v Žužemberk.

Najdbe iz halštatske dobe in prazgodovinsko gradišče na Medvedjeku opozarjajo na zelo zgodnjo poseljenost. Kraj je bil naseljen tudi v rimski dobi, o čemer pričajo rimski grobovi na Medvedjeku in delno odkrito rimsko grobišče na ledini Smrdišče pri vasi Žubina, ter ime vasi Cesta, ki je nastala ob nekdanji rimski cesti.

Na Medvedjeku je v davnini obstajal Medvedji grad, imenovan tudi Stari grad; o njem je ohranjeno le še ljudsko izročilo. Slikovit hrib, katerega južna pobočja so zasajena s trto, je dobil ime po medvedih. Tu so še sledovi jam, v katere so jih nekoč lovili.

V srednjem veku se Veliki Gaber prvič omenja že 1136. leta kot last šentviške cerkve, kmalu za njim pa 1145. leta tudi Bič kot last krškega škofa. Štirioglato znamenje v vasi spominja na kugo, ki je tod morila 1722. leta.

Sedanja cerkev sv. Urha na razglednem hribu je bila zgrajena v renesančno baročnem slogu 1910. leta.

Med obema vojnama so imeli v kraju sedež občine, pošto, šolo, pevsko društvo »Temenica« in gasilsko društvo. Ljudje so živeli predvsem od kmetijstva in četrtino pridelka tudi prodali. S sadjem, z zelenjavo, maslom in s perutnino so zalagali ljubljanski trg. Les so izvažali kot železniške pragove, trame in tudi kot drva. V kraju je bilo nekaj obrtnikov, trgovina, gostilna s prenočišči in štirje sejmi na leto.

Osnovna šola v Podgabru sega v 1879. leto, šolsko poslopje iz 1886. leta pa je bilo 1938. prezidano.

Zaselek Gline je dobil ime po glini; iz nje so po prvi vojni izdelovali opeko.

V tem času je bila še živa domača obrt ter mnogi običaji ob delu, zlasti pa ob rojstvu, poroki, smrti, na proščenjih, ob godovih in ob pustu. Ob poroki je bilo obvezno šranganje. Pri premožnih parih je trajala ohcet najmanj tri dni.

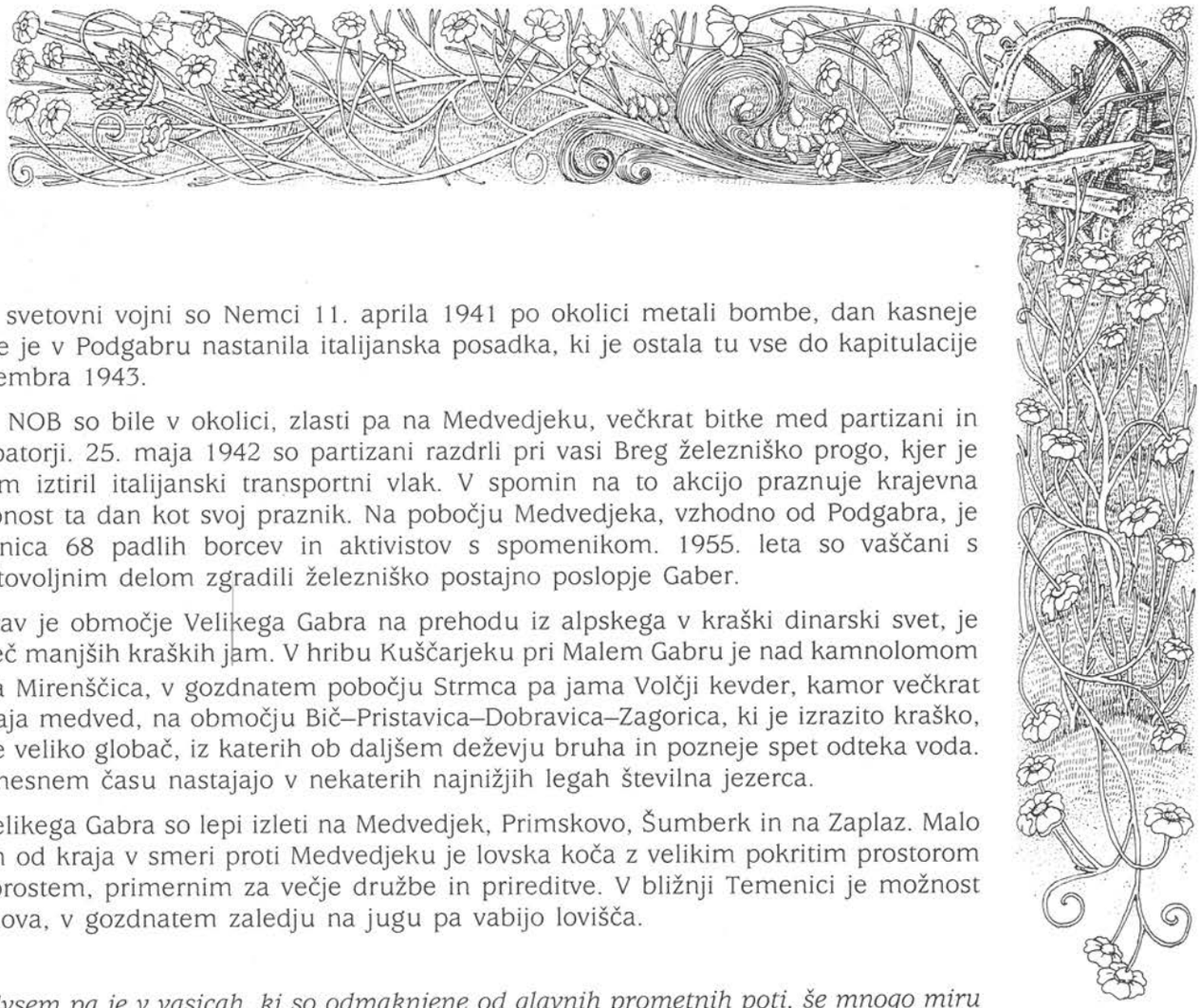

V 2. svetovni vojni so Nemci 11. aprila 1941 po okolici metali bombe, dan kasneje pa se je v Podgabru nastanila italijanska posadka, ki je ostala tu vse do kapitulacije septembra 1943.

Med NOB so bile v okolici, zlasti pa na Medvedjeku, večkrat bitke med partizani in okupatorji. 25. maja 1942 so partizani razdrli pri vasi Breg železniško progo, kjer je potem iztiril italijanski transportni vlak. V spomin na to akcijo praznuje krajevna skupnost ta dan kot svoj praznik. Na pobočju Medvedjeka, vzhodno od Podgabra, je grobnica 68 padlih borcev in aktivistov s spomenikom. 1955. leta so vaščani s prostovoljnim delom zgradili železniško postajno poslopje Gaber.

Čeprav je območje Velikega Gabra na prehodu iz alpskega v kraški dinarski svet, je tu več manjših kraških jam. V hribu Kuščarjeku pri Malem Gabru je nad kamnolomom jama Mirenščica, v gozdnatem pobočju Strmca pa jama Volčji kevder, kamor večkrat prihaja medved, na območju Bič–Pristavica–Dobravica–Zagorica, ki je izrazito kraško, pa je veliko globač, iz katerih ob daljšem deževju bruha in pozneje spet odteka voda. V vmesnem času nastajajo v nekaterih najnižjih legah številna jezerca.

Iz Velikega Gabra so lepi izleti na Medvedjek, Primskovo, Šumberk in na Zaplaz. Malo stran od kraja v smeri proti Medvedjeku je lovska koča z velikim pokritim prostorom na prostem, primernim za večje družbe in prireditve. V bližnji Temenici je možnost ribolova, v gozdnatem zaledju na jugu pa vabijo lovišča.

Predvsem pa je v vasicah, ki so odmaknjene od glavnih prometnih poti, še mnogo miru in nedotaknjene lepote, ki jo bodo morali preveč v nemir pahnjeni ljudje znova odkriti.

To je lepota večne neuničljive narave, lepota, porojena že v sanjah semen in potem sproščena v prebujanju, zorenju, razdajanju in umiranju, pa tudi lepota s sanjami v ljudeh in njihovih prizadevanjih, da ostanejo zvesti praukazom.

V tej lepoti so vonji po sveže zoranih brazdah, po toplem, dišečem, v bel prt zavitem kruhu, po mladem žitu in pokošenem travniku, po kozolcih, nabitih z otavo, po cvetoči ajdi, moštu in čebeljih panjih in sadju na vroči peči...

V njej so glasovi zvonov, mukanje lačnih krav, grmenje in udarjanje strel, šumenje dežja in osvobojenih suhih koruznih stebel...

V njej so cvetoče jablane in hruške, zlasti grozdi koruze in omamni grozdi utrujenih trt...

V njej je tudi okus po sadjevcu, orehovih poticah, po ajdovem kruhu in medu...

V njej so zaljubljenosti in plameni greha, boj s plevelom med posevki in med ljudmi, piki os in čebel, ostrina kopriv, trnov in strnišč in mrzlih slan...

V njej so nenasitni trebuhi kozolcev, opustošena polja po toči, pa spet site črede, skladovnice drv in pomirjajoči vonji iz kašč...

Iz Malega Gabra sta bila Ivan Zorec (1880–1952), pripovednik in publicist, ter Jožef Rosina (1810–1889), narodni delavec; iz Stehanje vasi je bil doma Franc Zorec (1854–1930), risar in publicist.

TESNILA Trebnje, Tovarna tesnil na Veliki Loki

Velika Loka

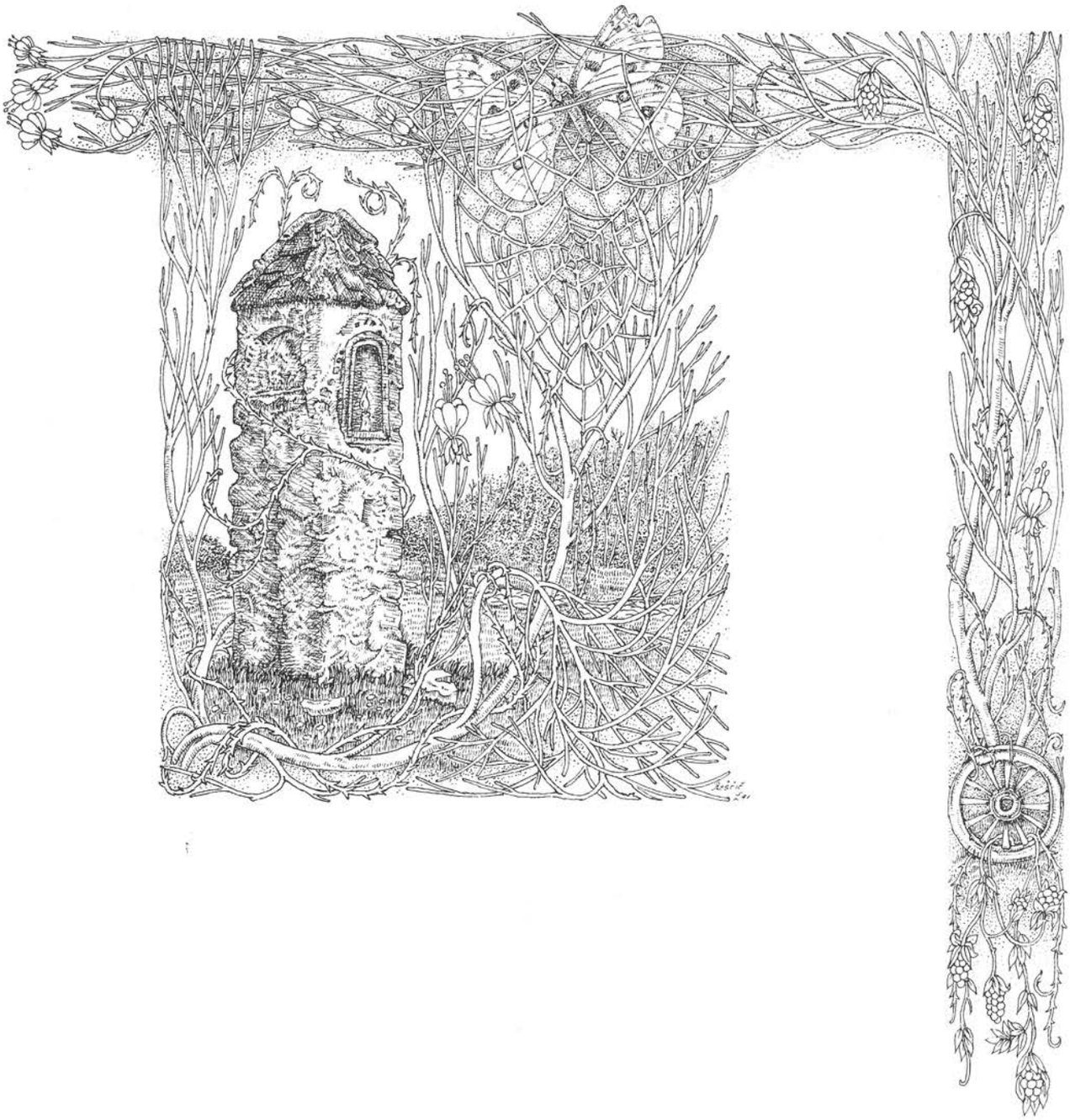

O neuresničenosti

Cvet v ognju,
tema v očeh,
drevesa in polja brez plodov,
ptice brez daljav...

človek brez človeka.

Šentlovrenc

Šentlovrenc

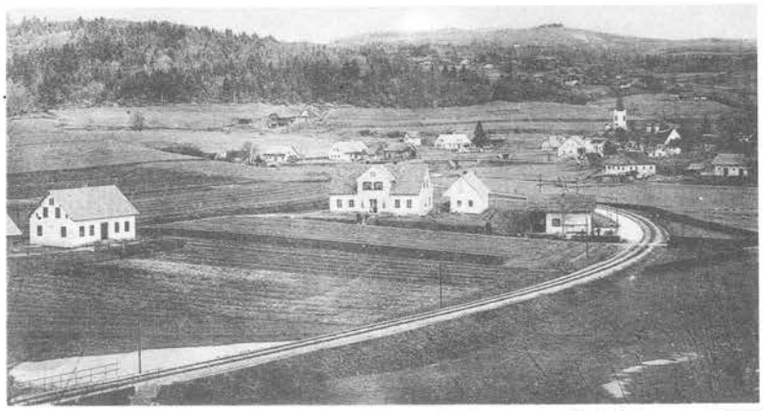

Št. Lovrenc – Dolenjsko pred 1940

Šentlovrenc, večji kraj v Temeniški dolini, se je namestil na obeh bregovih Temenice ob železniški progi Ljubljana–Novo mesto na nadmorski višini 288 metrov. Tu je križišče cest proti Radohovi vasi, Trebnjemu, malo stran pri Mali Loki tudi proti Čatežu, Velikem Gabru, proti Mačjemu Dolu in dalje proti Primskovemu.

Staro jedro naselja je na desnem bregu Temenice okrog župne cerkve. Večina hiš je visokopritličnih, nekaj pa tudi enonadstropnih.

Kraj je gospodarsko in kulturno središče ožje okolice z župno cerkvijo, s šolo, z gasilskim domom, zadružnim domom z dvorano za prireditve, zbiralnico mleka in s trgovino, v kraju je gostilna in nekaj obrtnikov. V neposredni bližini deluje večje podjetje Hrast, ki izdeluje pohištvo tudi za izvoz.

V kraju so odkrili obsežno rimsko grobišče in ga delno raziskali, pri Dolnjih Praprečah je bilo izkopanih več rimskih starin, pri Malem Vidmu pa so našli ostanke rimskih zgradb in grobove.

Šentlovrenc se prvič omenja že 1178. leta; še pred njim pa 1139. leta Dolga Njiva in 1145. leta Mačji Dol.

Župna cerkev sv. Lovrenca je stala že pred letom 1500. Cerkev je baročna stavba s samostojno poudarjeno arhitekturo prezbiterija na ortogonski tlorisni zasnovi. Prvotno je bila podružnica trebanjske prafare, vikariat je bil ustanovljen 1768. leta, 1863. leta pa je bil povzdignjen v župnijo.

Šola je bila ustanovljena 1816. leta, šolsko poslopje pa zgrajeno 1868. leta.

Med obema vojnama je bil Šentlovrenc sedež občine Velika Loka, v kraju je bila šola, župnišče, sokoli Kraljevine Jugoslavije; imeli so tudi knjižnico, gasilce, trgovino, gostilno. Čeprav je kraj majhen, je bil gospodarsko pomemben. Mlekarna je dobivala mleko iz širše okolice in je izplačala prinašalcem v septembru 1935 preko 26.000

Mala Loka

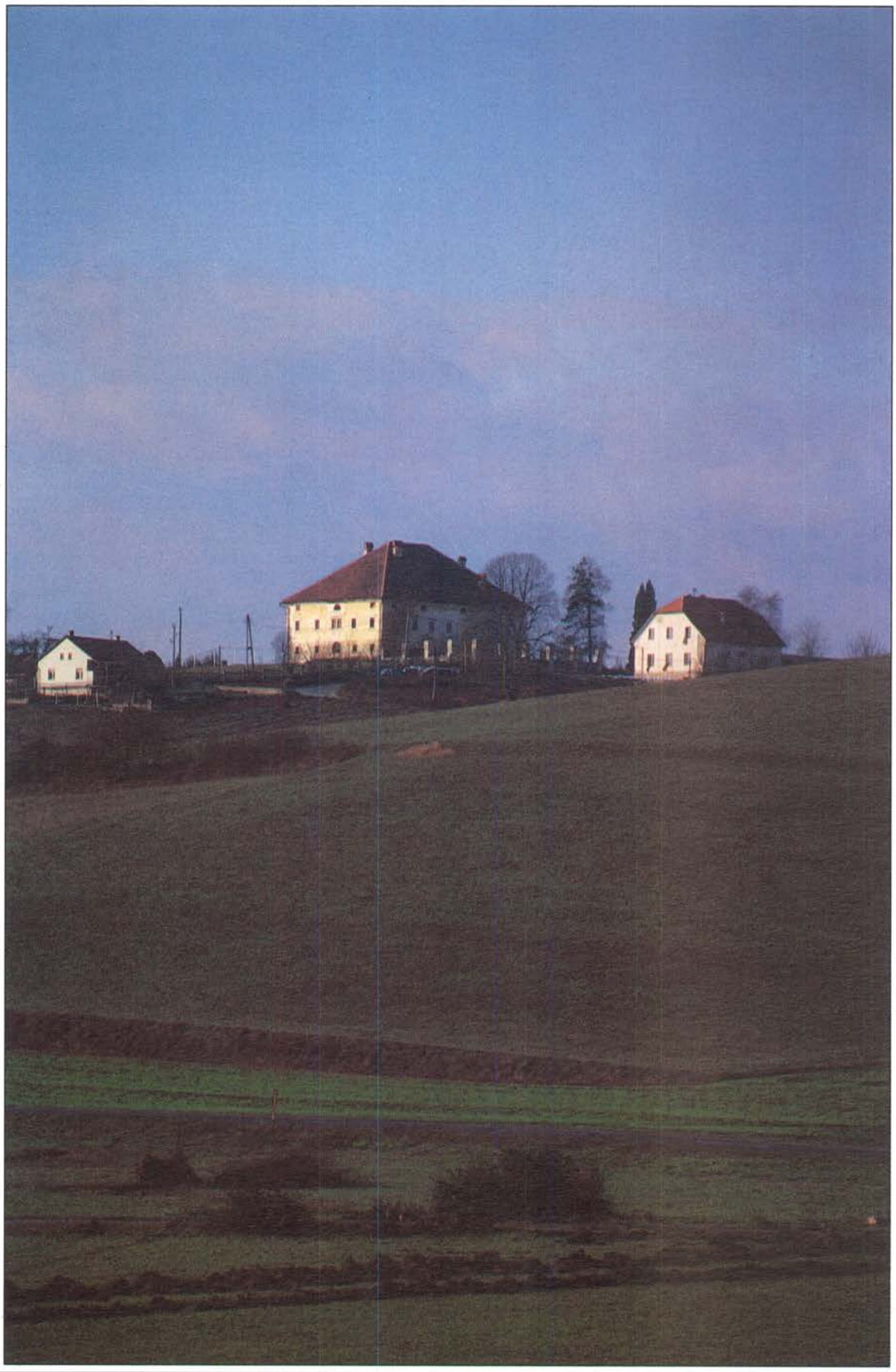

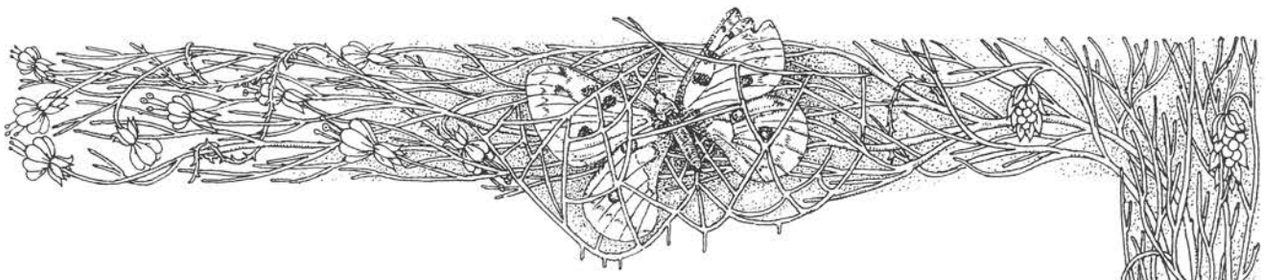

dinarjev. V Ljubljano so prodajali surovo maslo. Tu je bilo tudi pitališče prašičev, ki je imelo nad 300 repov. Krmili so jih tudi s posnetim mlekom in jih prodajali v Ljubljano. Dohodek je bil tudi od prodaje lesa. Letno sta bila v kraju dva sejma.

1934. leta so na Temenici uredili kopališče s kabinami in z odrom za sončenje, a je med 2. svetovno vojno propadlo. Ljudje so veliko nabirali zdravilne rastline in gozdne sadeže za prodajo.

Po 2. svetovni vojni je imela kmetijska zadruga tu stavbo za uskladiščenje semenskega krompirja, ki so ga v kooperaciji zanjo pridelovali tudi kmetje.

Mlin ob Temenici je kmalu po 2. svetovni vojni prenehal delati.

Čeprav je bila v Šentlovrencu med 2. svetovno vojno italijanska postojanka, kraj večje škode ni utrpel.

Od tod so že med obema vojnama organizirali izlete na Zaplaz, Primskovo, Sv. Križ, Sejenice in Šumberk.

Pri vasi Mačji Dol je studenec Škavba, v katerem so naleteli na človeške ribice, na zahodni strani Mačjega Dola pa je podzemska jama Zijalka, dolga 14 metrov in 1 meter globoka.

Iz Šentlovrenca je bila Marija Kmet (r. 1891), pripovednica in prevajalka, od 1922. leta pa do smrti 1944. leta je tu bival Ivan Šašelj, zbiralec ljudskega blaga, zapisovalec odleta in vrnitve ptic, z Dolnjih Prapreč je bil podmaršal Ivan Lavrič pl. Zaplaški (r. 1850).

Nadvse zanimiv in poučen je opis teh krajev, posebej Male Loke in Velike Loke, izpod peresa starograjskega graščaka Franca Antona Breckerfelda, ki dodaja Valvasorjevim opisom dolenjskih gradov še mnoge podrobnosti. O Mali Loki piše:

»Mala Loka (Kleinlack) ima ime iz slovanske oznake Mala Loka, s čimer se označuje mali log ob tekoči vodi – tukaj pač Temenici. Nedaleč od tod, bliže komercialni cesti, kjer se pelje ob vznožju Medvedjeka proti Mokronogu, leži Velika Loka. To je vas, kjer imajo 25. junija vsako leto dobro obiskan živinski sejem.

Oba sosedna kraja počivata v krilu mikavne narave, ki jima ne odreče nobene blaženosti. Radost za oči je videti, kako tu plodna polja, grmovite živinske paše, lepo pisani travniki, gozdnati griči in vinogradi sestavljajo slikovite scene: daljina je zaseljena s spodobnimi cerkvicami v Škovcu, Na Vrhu in v Šentlovrencu z župniščem in z drugimi lepimi hišami.

Mnogo tega vabi tukaj k veselemu uživanju: prijeten lov, prijazno sosedstvo, z ribami bogata Temenica, dražestni sprehodi, dobro oskrbovani gozdovi, ki kličejo v hladno senco z igro listov visokih trepetlik, bukev in jelš, delno pa visokih hrastov in dišečih lip, predvsem pa gostoljubni lastnik plemiškega sedeža Male Loke. On vlada tu na področju, ki mu daje dajatve več kot 38 urbarskih podložnikov, je gospodar mnogih žitnih polj, pisanih travnikov, prostranih gozdov, dobro oskrbovanih vinogradov in sadovnjakov, bogatih žitnih in živalskih desetin in še drugih zemljiških gosposkih ugodnosti. Zunanjost grajskega poslopja označuje isto plemenito preprostost in veselost, ki vlada tu znotraj po sobanah... Okoli gradu se kažejo skrbni nasadi oplemenitenih sadnih dreves in murv, ki stoje pripravljene za pridelovanje svile...«

Zagorica, gručasta vas z Zaplazom v ozadju

O vezeh

Ko vzcveto grmi in rože,
se tudi metulji zaljubijo,
kajti v slehernem bitju
je še neizmerno stvari
in nobene poti ni,

ki bi vodila v samoto.

Čatež

Obzorja s Čateža

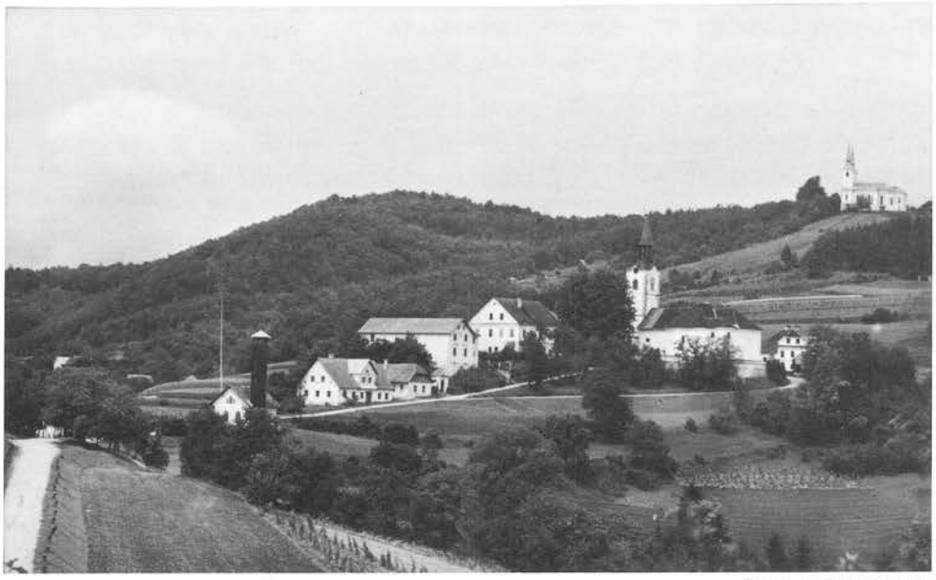

Čatež pod Zaplazom

Čatež leži na plečatem hribu pod 544 metrov visokim Zaplazom severozahodno od Trebnjega. Hiše se večinoma vrste ob cesti Velika Loka–Litija, ki prav na nadmorski višini 431 metrov doseže enega od prelazov iz osrednjega dela Dolenjske v Zasavje.

Na severni strani je ozka dolina potoka Dušice, onstran nje pa slikovita Čateška gora, posejana s številnimi zidanicami in vikendi. S Čateža, še posebej pa z Zaplaza, so lepi razgledi.

Ljudje se v kraju in okoliških vaseh delno preživljajo s kmetijstvom, delno pa z zaslužkom v tovarni elektromateriala. Nekateri se dnevno vozijo na delo tudi v druge kraje.

Med hišami so sadovnjaki, okrog njive, na severu nekaj pašnikov, v večji oddaljenosti na severu in severozahodu pa so pretežno listnati in mešani gozdovi. Glavni pridelki so krompir, pšenica, koruza, krmilne rastline, pa tudi hruške, jabolka, slive, češnje, orehi in vino. V gozdovih rastejo gobe, borovnice, v jeseni pa še posebej vabi kostanj. Pomembna je govedoreja in prašičereja.

Kraj, ki je sedež župnije in krajevne skupnosti, je imel leta 1991 90 prebivalcev.

Župna cerkev sv. Mihaela se prvič omenja 1526. leta. Najprej je bila podružnica župnije Sv. Križa pri Litiji, samostojna župnija pa je postala po letu 1785.

Severozahodno od Čateža, na Zaplazu, je dvostolpna renesančna cerkev Vnebovzetja Matere božje s štirimi oltarji, najbolj slovita dolenjska božja pot z glavnimi romarskimi shodi ob binkoštih, na veliki šmaren in v petek po velikem šmarnu.

Prvotna Marijina kapelica na Zaplazu je stala že okoli leta 1800. Že tedaj so jo začeli obiskovati številni romarji. Ker je hotela oblast to preprečiti, je 1813. leta kapelico podrla. Na istem mestu so domačini kmalu zgradili novo kapelico in jo leta 1848 razširili. Zaradi glasu o čudežnih ozdravljenjih je prihajalo sem vedno več romarjev, zato so v obdobju od 1863 do 1873 cerkev povečali. Sedanjo cerkev so začeli zidati 1906. leta, jo posvetili 1917. leta, vendar je bila povsem dograjena šele 1926. leta.

Zasebna šola je bila ustanovljena že 1854. leta, redna javna šola pa 1857. leta. Do 1858. leta, ko je bilo zgrajeno šolsko poslopje, je bil pouk v mežnariji. Novo veliko šolsko poslopje je kraj dobil leta 1960, vendar je služilo svojemu namenu le malo časa. Šola na Čatežu je bila ukinjena zaradi poudarjenega razvoja večjih krajev, ob zanemarjanju vasi pa tudi zaradi nepremišljenih šolskih reform. Podobno usodo v obravnavanih krajih je doživela še šola na Jelševcu, na Gorenjem Vrhu in v Knežji vasi.

1925. leta je bil odprt gasilski dom, okoli 1930. leta pa prosvetni dom. V kraju še stoji hiša, nekdanja gostilna, v kateri se je ustavil Levstik na popotovanju od Litije do Čateža. Popotovanje po Levstikovi poti je postalo zelo priljubljena množična prireditev, ki jo vsako leto organizirata občini Litija in Trebnje. Prireditev naj bi krepila našo narodno zavest.

Med obema vojnama je bil Čatež zaradi svojih naravnih lepot, deloma pa tudi zaradi bližine božje poti na Zaplaz, dokaj živahen turistični kraj z več trgovinami in gostišči. Od železniške postaje v Veliki Loki je bila celo redna zveza s »taksijem« – takrat s kočijo s konjsko vprego.

Na Čatežu in v okolici so se med 2. svetovno vojno stalno zadrževale enote NOV in imele večkrat hude boje z okupatorji. Prvi štirje talci so bili ustreljeni že 7. maja 1942 pod župno cerkvijo, 28. oktobra 1943 pa so Nemci vdrli v vas in pobili 32 ljudi. Žrtve so pokopane v skupni grobnici na pokopališču, kjer je tudi spomenik 114 borcem s Čateža in okolice.

S Čateža je bil doma narodni heroj Vinko Simončič-Gašper (1914–1944), od 1855. leta pa do smrti 1858. leta je tu živel župnik Jurij Kobe, eden naših prvih narodopiscev.

Pri vaseh Sejenice in Zagorica v okolici Čateža so našli več prazgodovinskih gomil, rimske najdbe na Trebanjskem Vrhu in rimski grobovi v Zagorici pa govore, da so Rimljani posegli tudi na območje Čateža.

V vasi Goljek pod Čatežem je bila najdena kamnita neolitska sekira, jugovzhodno od te vasi je premogovna žila, kjer so še pred prvo svetovno vojno premog kopali, na kar še danes spominja ledinsko ime Knapova jama.

V bližini vasi Roje je kapniška jama, v vasi Križ pa je bil rojen Vekoslav Kisovec (1885), publicist.

Cerkev Vnebovzetja Matere božje na Zaplazu

Izredno lepo in slikovito okolico Čateža, v kateri se v valovih gričev srečujejo polja s travniki, senožetmi in gozdovi, pa spet vasice z daljnimi obzorji in prostranstvom neba, dopolnjuje sem in tja še ohranjena lepota arhitekture kozolcev, v katerih se je duša lesa tako čudovito združila z voljo človeka, da lepoto narave še dopolni.

Vendar so obzorja s Čateža preširoka, da ne bi zvabljala ljudi iz te lepote tudi za drugačnim in neznanim, kar je človeka vedno privlačevalo, zlasti pa v prvih desetletjih po 2. svetovni vojni. Takrat so ljudje množično odhajali. Mnoge je bolj privlačil nemirni in v prividih bleščeči svet tam zunaj kot pa umirjena, še nedotaknjena narava. Morda pa njene lepote ob pretrdem delu in boju za skromen kruh niti niso zagledali in jo bodo spoznali šele, ko se kdaj vrnejo. Morda. Ali pa smo takrat na ljudi v teh krajih preveč pozabili. Človek pa le rabi bližino človeka.

Največji beg s Čateža se je ustavil šele, ko se je del tistega sveta zunaj naselil tudi v tem kraju, ko je bila ustanovljena tovarna TEM; v njej je našlo zaposlitev mnogo ljudi, ki bi drugače še odhajali.

Viktor Magyar, Plavi pogovor, olje na lesu, 1978

Gospodarske panoge in družbene dejavnosti

Trebnje, industrijska cona

TEM, Tovarna elektromateriala Čatež

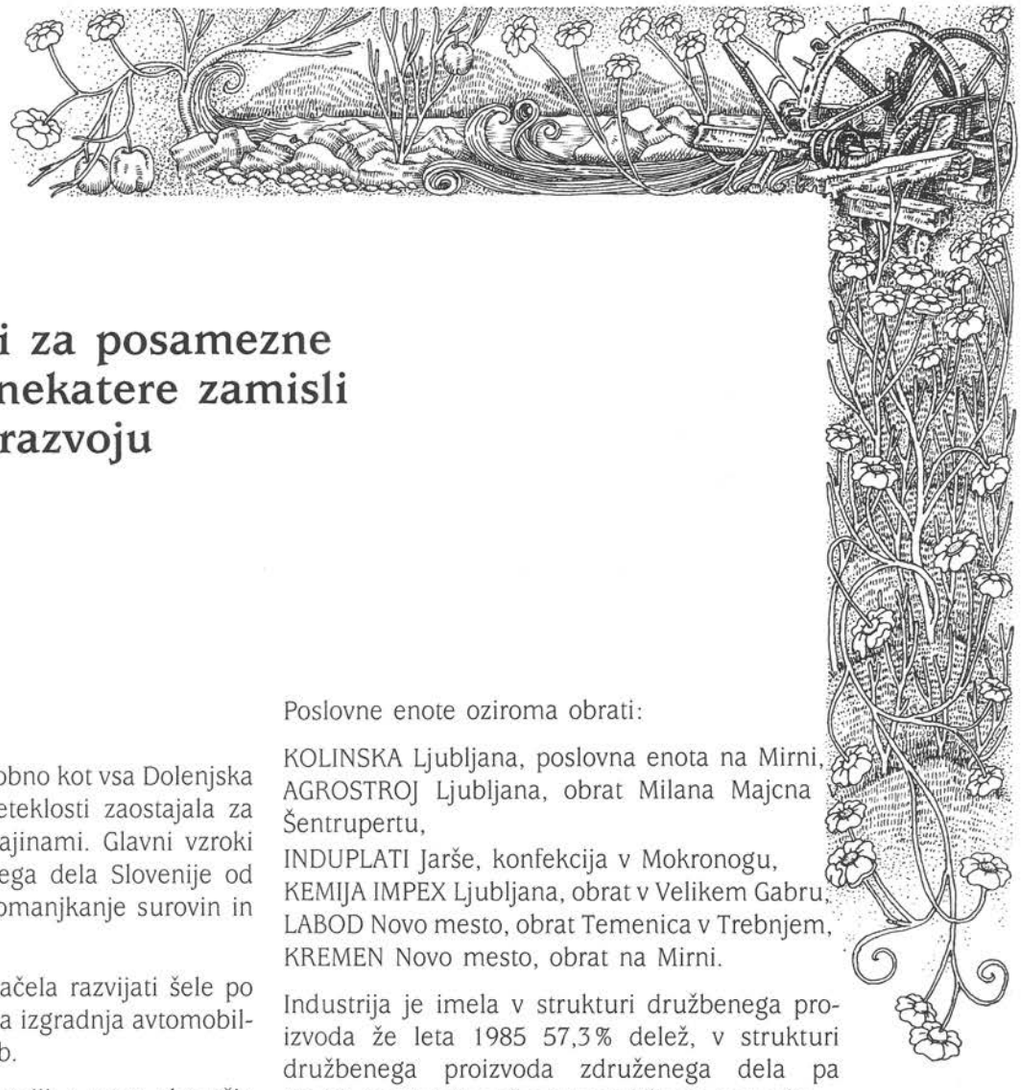

Glavni podatki za posamezne dejavnosti in nekatere zamisli o nadaljnjem razvoju

INDUSTRIJA

V razvoju industrije je podobno kot vsa Dolenjska tudi občina Trebnje v preteklosti zaostajala za drugimi slovenskimi pokrajinami. Glavni vzroki so bili v odmaknjenosti tega dela Slovenije od glavnih prometnih poti, pomanjkanje surovin in energetskih virov.

Industrija se je v občini začela razvijati šele po letu 1960, na kar je vplivala izgradnja avtomobilske ceste Ljubljana–Zagreb.

Leta 1970 je bilo v industriji s tega območja zaposlenih 955 ljudi, 1054 leta 1974, leta 1990 pa že 2829 ljudi, kar je predstavljalo 63,4 % vseh zaposlenih. Z industrializacijo se je pospeševal gospodarski in socialni razvoj.

Industrijska podjetja v letu 1991 in število zaposlenih:

TESNILA Trebnje, p. o., Velika Loka	287
TRIMO, Industrija montažnih objektov Trebnje	655
POHORJE, Proizvodnja opreme, vlivanje in kovanje kovin ter kmetijska proizvodnja Dob	304
ISKRA ELEKTROLITI, Proizvodnja elektrolitskih kondenzatorjev v Mokronogu	171
TEM Čatež, Tovarna elektromateriala d. d., Čatež, Velika Loka	153
AKRIPOL, Tovarna za proizvodnjo in predelavo polimerov, p. o., Trebnje	150
NOVOLES, Ploskovni elementi in pohištveni polproizvodi, d. o. o., v Trebnjem	92
DANA, Tovarna rastlinskih specialitet Mirna	321
TOM Mirna (prej obrat IMV)	330

Poslovne enote oziroma obrati:

KOLINSKA Ljubljana, poslovna enota na Mirni,
AGROSTROJ Ljubljana, obrat Milana Majcna Šentrupertu,
INDUPLATI Jarše, konfekcija v Mokronogu,
KEMIJA IMPEX Ljubljana, obrat v Velikem Gabru,
LABOD Novo mesto, obrat Temenica v Trebnjem,
KREMEN Novo mesto, obrat na Mirni.

Industrija je imela v strukturi družbenega proizvoda že leta 1985 57,3 % delež, v strukturi družbenega proizvoda združenega dela pa 76,4 %, kar je bilo več od republiškega poprečja.

Najbolj sta zastopani kovinska in živilska predelovalna industrija, v nadaljnjem razvoju pa bodo vključeni razširjeni ali spremenjeni programi jeklenih montažnih konstrukcij, elektroindustrije, elektronike, kemične industrije, predelave kmetijskih pridelkov, opreme za avtomobile in prikolice, tekstilne in obutvene industrije ter živilske predelovalne industrije.

KMETIJSTVO

Po pomembnosti in ustvarjenem dohodku je takoj za industrijo kmetijstvo; skozi stoletja in vse do 1970. leta je bilo prevladujoča aktivnost ljudi.

Kmetijstvo obsega 12.830 ha kmetijskih površin, kar predstavlja 41,7 % vse površine občine.

5682 ha – 44,3 % je njiv in vrtov,
445 ha – 3,5 % sadovnjakov,
449 ha – 3,5 % vinogradov in
6254 ha – 48,7 % travnikov in pašnikov.

DANA, Tovarna za predelavo rastlinskih specialitet in destilacija Mirna

TRIMO, Industrija montažnih objektov Trebnje

AKRIPOL, Tovarna za proizvodnjo in predelavo polimerov Trebnje

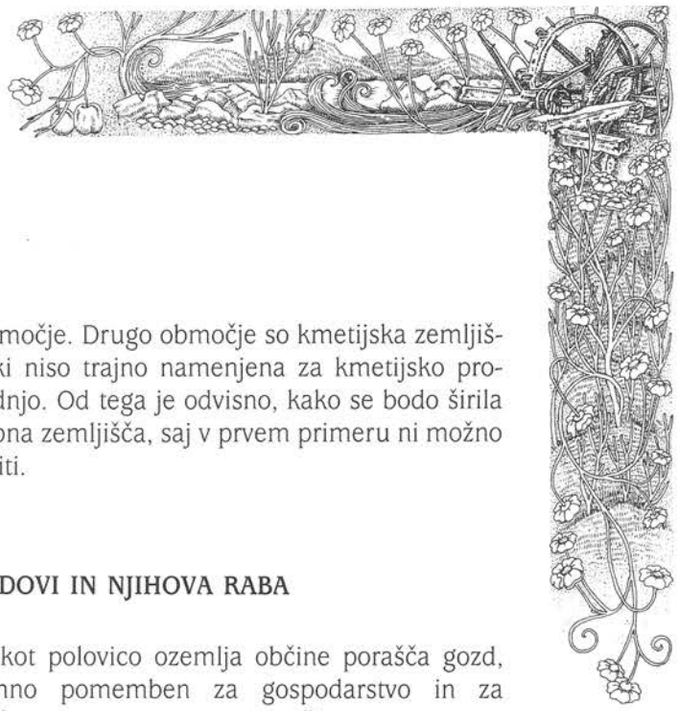

Pomembnejše kmetijske panoge so govedoreja s poudarjeno mlečno proizvodnjo, prašičereja, poljedelstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in čebelarstvo.

Tržni presežki so predvsem krompir, pšenica, govedo, mleko in prašiči.

Več kot tretjino od 2758 kmečkih gospodarstev predstavlja 1181 majhnih kmetij; le-te imajo komaj od 1–3 ha obdelovalne površine, 713 kmetij ima 3 do 5 ha obdelovalne površine, 783 kmetij razpolaga s 5 do 10 ha obdelovalnih površin in le 81 kmetij z več kot 10 ha obdelovalnih površin.

Prevladujejo majhne kmetije, ki so razmeroma dobro opremljene s kmetijsko mehanizacijo, vendar le-te ne morejo dovolj izrabiti in ustvarjati večjih tržnih presežkov.

Opremljenost kmetij s traktorji je v obdobju od 1968 do 1989 močno narasla. Leta 1968 je bilo registriranih samo 20 traktorjev, leta 1973 260 traktorjev in leta 1989 že 1733 traktorjev, kar pomeni, da ima traktor že več kot polovica gospodarstev. To mehanizacijo dopolnjujejo še drugi stroji in priključki.

Na učinkovitost kmetij nedvomno vpliva zaposlitev mnogih gospodarjev izven kmetije.

Kmetijstvo je ena izmed prednostnih dejavnosti in ima v zagotavljanju kmetijskih pridelkov in tržnih presežkov pomemben delež v slovenskem prostoru, saj je delež občine precej nad slovenskim poprečjem.

Pomembna naloga je varovati kmetijska zemljišča, nadaljevati s strokovnim delom pri ugotavljanju dejanske rabe in izkoriščenosti teh zemljišč, preprečevati nadaljnje zaraščanje in zlasti v hribovitih območjih razviti govedorejo in ovčerejo.

Investicije v kmetijstvo so dolgoročne narave, obsegale pa bodo predvsem agromelioracije in združevanje zemljišč.

Občina Trebnje ima sprejeto kartografsko dokumentacijo, iz katere je razvidna namenska raba prostora. Opredeljena so območja, ki so trajno namenjena za kmetijstvo in so poimenovana kot I. območje. Drugo območje so kmetijska zemljišča, ki niso trajno namenjena za kmetijsko proizvodnjo. Od tega je odvisno, kako se bodo širila stavbna zemljišča, saj v prvem primeru ni možno graditi.

GOZDOVI IN NJIHOVA RABA

Več kot polovico ozemlja občine porašča gozd, izjemno pomemben za gospodarstvo in za vzdrževanje naravnega ravnotežja.

Od 16.175 ha gozda, kar predstavlja 52,5 % površine občine, je 3249 ha ali 20,1 % gozda v družbeni lastnini, 12.926 ha ali 79,9 % pa v zasebni lastnini.

Prevladujejo mešani gozdovi, sledijo jim listnati, malo pa je čistih iglastih gozdov.

Lesne zaloge je 2,068.215 prm, letna domača poraba je okoli 16.365 prm, letni dovoljen posek (etat) pa 39.651 prm. Za leto 1990 je bil predviden letni posek 44.593 prm bruto, znašal pa naj bi 56 % količine naravnega prirastka.

Gospodarjenje z gozdovi je v občini Trebnje deljeno na Gozdni gospodarstvi Krško (v Mokronogu) in Novo mesto (v Trebnjem).

V gospodarjenju z gozdovi nastajajo sistemske spremembe, načrti za gospodarjenje, gojitev in izkoriščanje gozdov pa postajajo poglavitna strokovna in razvojna usmeritev.

OBRT

Junija 1991 so bila v občini naslednja obrtna podjetja družbenega sektorja:

Splošna obrtna zadruga UNITEHNA v Trebnjem z 20 zaposlenimi, Mizarsko podjetje HRAST v Šentlovrencu z 21 zaposlenimi, Mizarsko podjetje TRELES v Trebnjem s 45 zaposlenimi in Krojaško podjetje v Trebnjem z 29 zaposlenimi.

Stalnih zasebnih obrtnikov je bilo 344.

Izdelki mojstrov domače obrti

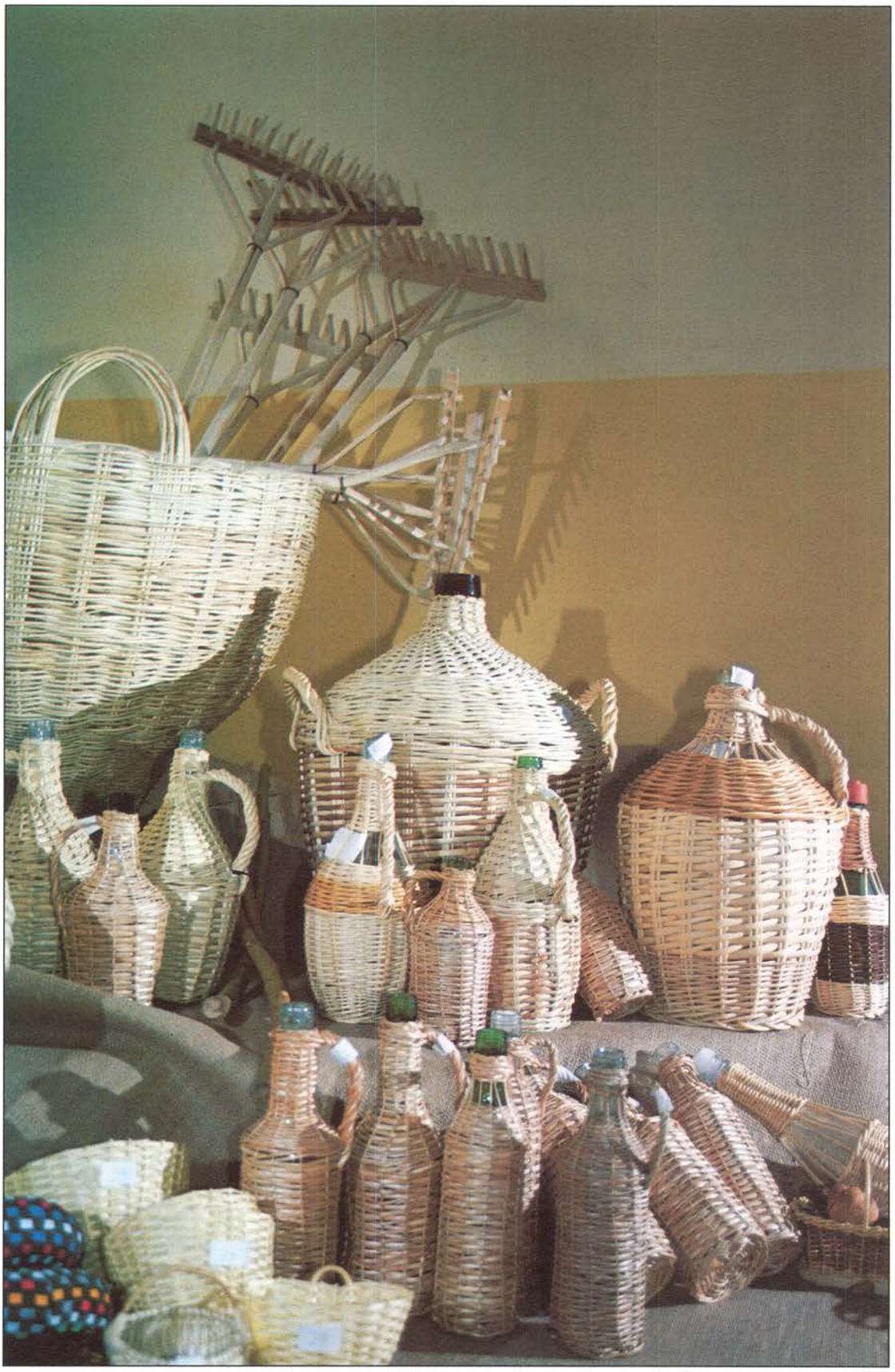

Prevladujoče obrtne dejavnosti so bile obrtne storitve, popravila, avtoprevozništvo in gostinstvo.

V obrti so nastale po osvoboditvi velike spremembe: prišlo je do odmiranja tradicionalnih obrti in nastajanje povsem novih, med katerimi so najštevilnejše razne storitvene dejavnosti.

V primerjavi s poprečjem v Sloveniji ustvarja obrt v občini Trebnje razmeroma majhen delež družbenega proizvoda, zato je treba pospešiti razvoj obrti. Glede na prometno lego občine je razvoj obrti še posebej utemeljen.

KOMUNALNA DEJAVNOST

Za to dejavnost skrbi javno podjetje KOMUNALA Trebnje, ki v letu 1991 zaposluje 55 ljudi.

Poleg tega podjetja opravljajo posamezne komunalne storitve še DANA Mirna, ki oskrbuje s pitno vodo večino naselij v krajevni skupnosti, Krajevna skupnost Mirna upravlja čistilno napravo na Mirni, Krajevna skupnost Šentrupert skrbi za oskrbo z vodo Šentrupert in okolico, vaški odbori, predvsem na območju krajevnih skupnosti Trebelno, Mokronog, Šentrupert, Mirna in Dolenja Nemška vas, upravljajo z manjšimi vodovodnimi sistemi za posamezne vasi.

Osnovni problemi komunalne infrastrukture so oskrba prebivalstva s kvalitetno pitno vodo, zbiranje odpadnih voda, vzdrževanje in čiščenje kanalizacijskega omrežja v večjih naseljih, izgradnja novih čistilnih naprav v Šentrupertu, na Veliki Loki in na Čatežu, zbiranje komunalnih in drugih odpadkov iz vseh naselij ter izgradnja sodobne komunalne deponije.

PROMET IN ZVEZE

V letu 1990 je bilo v občini 36 km železniške proge, 17,7 km magistralne ceste, 63,4 km regionalnih cest, 186,3 km lokalnih cest in preko 200 km javnih krajevnih cest. Od regionalnih in lokalnih cest je bilo 77 % cest asfaltiranih.

Zanimiv je porast in upad motornih vozil:

Leto	Motorna kolesa in mopedi	Osebni avtomobili	Tovorni avtomobili
1973	1116	1366	111
1980	750	3010	198
1989	173	4090	241

Pošte so v Trebnjem, na Mirni, v Mokronogu, Šentrupertu, na Veliki Loki in v Velikem Gabru.

1989. leta je bilo 3366 telefonskih naročnikov, 4376 radijskih in 2854 televizijskih naročnikov.

V prometu in zvezah je bilo leta 1990 zaposlenih 105 ljudi.

Osnovna problematika, ki bi jo bilo treba razrešiti v prihodnjih obdobjih, je rekonstrukcija sedanje dvopasovne magistralne ceste Ljubljana–Zagreb v štiripasovnico, manjše rekonstrukcije in modernizacije regionalnih, lokalnih in krajevnih cest, posodobitev vozliščne centrale v Trebnjem in položitev kabla z večjo propustnostjo na potezu Trebnje–Mirna–Mokronog, doreči o trasi bodoče hitre železnice, kar je za občino zelo pomembno, kajti ena izmed variant je, naj bi ta proga presekala občino v celoti – od Stranj pri Velikem Gabru pa do Dolenjih Lakenc.

TRGOVINA, GOSTINSTVO IN TURIZEM

Leta 1990 je bilo 56 trgovin v družbenem sektorju, v zasebnem pa 31. V tej dejavnosti je bilo leta 1989 poprečno zaposlenih 258 ljudi. Med gostinskimi lokali in bifeji je bilo leta 1990 kar 32 zasebnih in samo 2 družbena. Takrat je bilo na voljo 59 postelj, 26 v družbenih obratih in 33 v zasebnem sektorju. Število nočitev je bilo 16.374, od teh v družbenem sektorju 9824 in v zasebnem 6550.

V gostinstvu in turizmu je bilo leta 1990 zaposlenih 46 ljudi.

Pomlad v vinogradu na Apneniku (»Oplenku«)

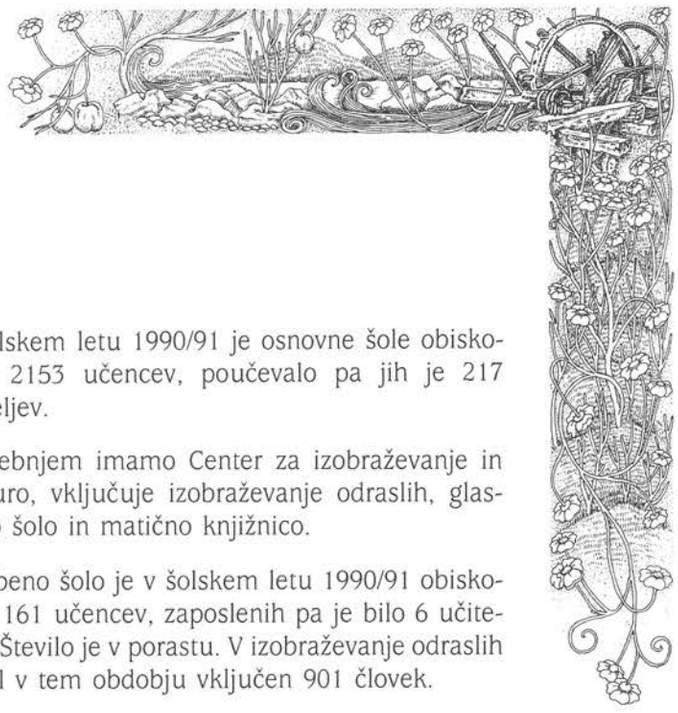

Temeljni cilj na tem področju je izkoristiti prometne in naravne danosti, ki jih nedvomno imamo, zato je treba razširiti kapacitete in skrbeti za izboljšanje gostinskih storitev. Imamo ugodno lego ob avtomobilski cesti, še dokaj čisto okolje, naravne lepote, vinske gorice, zgodovinske in etnografske zanimivosti, predvsem pa mir, ki ga sodobni človek vedno bolj rabi.

Treba je posvetiti pozornost kmečkemu turizmu in pohodništvu, v večji meri bi lahko izkoristili privlačnost, lepoto in ponudbo vinskih goric, saj jih v občini ni malo in so značilnost pokrajine.

V zadnjih desetletjih se je v vinogradih bistveno izboljšala kvaliteta pridelovanja, prav tako izbira sort, napredovalo je kletarjenje, s tem pa tudi kvaliteta vin.

Za vse to imajo veliko zaslug vinogradniška društva. Ta prirejajo vsako leto ocenjevanje in pokušnjo vin.

Vinogradniki so vložili veliko sredstev in svojega dela v asfaltiranje cest v teh območjih, ponekod v napeljavo elektrike in v telefonske povezave. S tem so nekoč neprevozni predeli postali lahko dostopni. Vse to pa daje možnost, da se uresniči zamisel o vinski cesti, ob kateri bi lahko vinogradniki ponudili svoj pridelek.

ŠOLSTVO

Popolne osnovne šole so v Trebnjem, Velikem Gabru, na Mirni, v Šentrupertu in Mokronogu. K osnovni šoli v Trebnjem spadajo podružnične šole v Dolenji Nemški vasi, Šentlovrencu in Dobrniču, k osnovni šoli Mokronog pa podružnična šola na Trebelnem.

Podružnične šole obiskujejo učenci tamkajšnjega ožjega šolskega okoliša do 4. razreda, nato pa so prešolani na centralne šole, zanje je organiziran avtobusni prevoz.

Na Mirni deluje še osnovna šola s prilagojenim programom, v šolskem letu 1990/91 jo je obiskovalo 28 učencev, poučevalo pa jih je 6 učiteljev.

V šolskem letu 1990/91 je osnovne šole obiskovalo 2153 učencev, poučevalo pa jih je 217 učiteljev.

V Trebnjem imamo Center za izobraževanje in kulturo, vključuje izobraževanje odraslih, glasbeno šolo in matično knjižnico.

Glasbeno šolo je v šolskem letu 1990/91 obiskovalo 161 učencev, zaposlenih pa je bilo 6 učiteljev. Število je v porastu. V izobraževanje odraslih je bil v tem obdobju vključen 901 človek.

V srednje, višje in visoke šole odhajajo mladi po končanem osnovnem šolanju predvsem v Novo mesto, Ljubljano, delno tudi v Ivančno Gorico in nekatere druge kraje.

OTROŠKO VARSTVO

V šolskem letu 1990/91 je bilo urejeno varstvo za 437 otrok, z njimi pa je delalo 63 vzgojiteljev. V povezavi med otroškim varstvom in osnovnimi šolami delujejo tudi male šole in potujoči vrtci.

Vzgojno-varstvena dejavnost v občini je slabo razvita, saj je le tretjina otrok vključenih v organizirano otroško varstvo, kar je pod republiškim poprečjem.

ZDRAVSTVENO VARSTVO

Nosilec dejavnosti je Zdravstveni dom Trebnje z ambulantama na Mirni in v Mokronogu. V letu 1990 je bilo v tej dejavnosti zaposlenih 59 ljudi.

V zdravstvenem varstvu poudarjajo, da je treba razvijati programe, s katerimi bi izboljšali zdravstveno stanje prebivalstva, velik pomen ima zdravstveno prosvetljevanje, spreminjanje navad pri prehranjevanju in porabi prostega časa, odpravljanje pojavov bolezenskih zasvojenosti in preprečevanje škodljivih vplivov okolja.

Zdravstveni dom Trebnje ne more nuditi vseh zdravstvenih uslug, zato občani uporabljajo tudi storitve zdravstvenih ustanov v Novem mestu in v Ljubljani.

SOCIALNO VARSTVO

vodi Center za socialno delo Trebnje z 8 zaposlenimi. Center poudarja naslednje prednostne naloge: zaposlovanje mladih po končanem šolanju, zagotavljanje enakih razvojnih možnosti otrok in mladine, da se bodo lahko vključili v izobraževanje in usposabljanje za delo v skladu s svojimi sposobnostmi ne glede na socialni položaj, ukrepe za reševanje stanovanjskih potreb mladih družin, zaposlovanje invalidnih oseb in oseb z zmanjšano delovno zmožnostjo, pa tudi skrb za starejše ljudi, ki niso vključeni v domsko varstvo.

Na območju občine živi v treh lokacijsko določenih naseljih Hudeje, Mala Loka in Gline 166 Romov, na nedovoljenih lokacijah v Malem Gabru, na Cvibljah in v Koritih pa 30 Romov.

V programih za urejanje romskega vprašanja so posebej poudarjene naslednje naloge: izboljšanje stanovanjskih pogojev v naseljih Romov, ureditev nekaterih komunalnih naprav v teh naseljih, zaposlovanje Romov in nadaljnje prizadevanje za čim bolj uspešno vključitev mladih Romov v predšolsko vzgojo in v osnovno šolanje.

VAROVANJE OKOLJA, NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

V dokumentih nadaljnjega razvoja občine so poleg usmeritev, da je treba varovati ekološko ravnotežje, ohranjati zdravo okolje, odpravljati onesnaženosti in preprečevati nastajanje novih, varovati kmetijska zemljišča ter naravno in kulturno dediščino, navedene nekatere krajinske znamenitosti večjega prostorskega obsega, kot so Zaplaz, Vesela Gora s Križevim potom, Žalostna gora in okolica Mokronoga, okolica Trebelnega in dolina Radulje, dolina Temenice s poudarkom na okolici Ponikev in krajinske posebnosti Suhe krajine s podzemskimi jamami.

Posebno pozornost je treba nameniti naseljem, za katera se ocenjuje, da se bodo v prihodnosti širila, to pa so predvsem Trebnje, Mirna, Šentrupert in Mokronog, saj smo še posebej odgovorni do starih jeder, ki so razen v omenjenih krajih prisotna še na Trebelnem in v Dobrniču.

Po dolini Temenice je predvidena razširjena cesta Ljubljana–Zagreb, po eni od variant tudi hitra železnica, predvidene so hidromelioracije, hkrati pa je reka Temenica v republiških seznamih naravne in kulturne dediščine obravnavana kot naravni spomenik. Ta navzkrižja v interesih bo treba uskladiti.

V kulturno dediščino spadajo po republiških kriterijih v občini Trebnje naslednji kraji in objekti:

- **arheološko območje:** Korita, Mokronog, Trebnje–Pristava;
- **zgodovinski spomeniki:** grob padlih borcev in žrtev s spomenikom na pokopališču v Dobrniču, spomenik ustanovitvi 4. SNOUB Matija Gubec v gozdu pri Trebelnem, spomenik trem padlim herojem v Gorenjem Podšumberku;
- **umetnostni in arhitekturni spomeniki:** kostnica v Gorenjem Mokronogu, ž. c. sv. Janeza na Mirni, ž. c. sv. Ruperta v Šentrupertu;
- **urbanistični spomeniki:** Mirna, trško jedro.

Posledica odhajanj ljudi z manj razvitih območij Dobrniča, Sela Šumberka, Knežje vasi, Svetinj, Čateža in Trebelnega je opuščanje obdelave kmetijskih zemljišč, zapostavljanje naravnega okolja, propadanje naravne in kulturne dediščine, nadaljnja drobitev kmetijskih zemljišč in neugodna starostna struktura kmečkega prebivalstva.

Poseben problem so kamnolomi in peskokopi. Evidenca naravne in kulturne dediščine še ni popolna. Pri novih gradnjah je potrebna vsa pozornost do arheoloških najdišč.

V občini poleg kulturno-umetniških društev obstajajo še druga društva, združenja in organizacije.
Zaradi daljše tradicije posebej omenjamo gasilstvo, ki je najbolj množično in nepretrgano deluje že od 1882. leta, čebelarsko društvo, ustanovljeno 1919. leta, in godbo na pihala, ustanovljena 1926. leta.

GASILSTVO V OBČINI TREBNJE

Gasilci so naši najstarejši in najuspešnejši člani samozaščitne organizacije, pojem samoorganiziranosti. Najbrž ni kakšne druge dejavnosti, ki bi jo slovenski ljudje od mest do vasi, od najpreprostejših do najbolj šolanih, tako zelo usvojili. Najprej se je resda zdela koristna predvsem za gašenje požarov, kajti ogenj proti združenim močem in dobri opremljenosti res nima prav veliko možnosti, potem pa se je gasilstvo širilo v vsakršno skupno reševanje premoženja. Ob tem se je kmalu pokazalo, da je gasilska organizacija postala pomembna oblika medsebojne povezanosti, dobronamernega, prijateljskega in družabnega srečanja.

Današnjih 2000 gasilcev v občini Trebnje je pomembna armada napredka. Kjerkoli in kadarkoli je treba poskrbeti za red, naj so to ujme, požari, vojna, prometne nesreče, pa tudi samo majhne človeške vsakdanje težave (zamašitev kanalizacije) ali pomoč pri športnih tekmovanjih – ko vzamejo stvar v roke gasilci, je nesreča premagana ali pa je prireditelj brez skrbi.

V občini Trebnje je 27 društev, ki se povezujejo v občinsko gasilsko zvezo Trebnje: Trebelno, Mokronog, Štatemberk, Velika Strmica, Beli Grič, Dol. Jesenice, Šentrupert z desetino v Zabukovju, Volčje Njive, Mirna, Selo pri Mirni, Ševnica, Trebnje, Ponikve, Lukovek, Račje selo, Repče – Vrhtrebnje, Čatež, Trebanjski Vrh, Šentlovrenc, Velika Loka, Veliki Gaber, Zagorica, Log, Sela Šumberk, Dobrnič, Občine, Gor. Vrhe. Najstarejši med njimi sta Mokronog z letnico ustanovitve 1882 ter Trebnje 1884.

Gasilstvo je v zadnjih desetih letih v občini izredno napredovalo, saj se je z višjo stopnjo požarne varnosti in z razvojem industrije razvijala tudi oprema in usposobljenost gasilcev. Vrsta novih vozil, sodobne reševalne opreme, številni novi in obnovljeni domovi so pokazali ničkolikokrat že pregovorne gasilske združenosti in trme, saj je v ta razvoj vloženih na tisoče prostovoljnih ur, podeseterenih vrednosti dobljenih sredstev.

Požrtvovalnost in pripravljenost pomagati človeku, reševati osebno in družbeno imovino pa so gasilci pokazali tudi v junijski agresiji na našo republiko Slovenijo. V sodelovanju s štabom civilne zaščite občine Trebnje so pokazali izredno požrtvovalnost pri reševanju občanov in imovine na območju Medvedjeka ter preventivno delovali na ogroženem območju med Mokronogom in Šentrupertom, kjer je grozila ekološka katastrofa.

OBČINSKA GODBA NA PIHALA

Začetki trebanjske pihalne godbe segajo v 1926. leto; pobudo za njeno ustanovitev je dal gostilničar Franc Godnjavec iz Starega trga.

Zasluge za razvoj godbe imajo predvsem dirigenti in strokovni vodje Martin Ulaga, Jože Prpar, Franc Zakrajšek, Jože Teršar, Stane Prijatelj, Ivo Matoš in Igor Teršar, pa tudi njeni predsedniki Franc Godnjavec, Lado Požes, Janez Tratnik, Nace Škoda, Mitja Prijatelj in Franc Jevnikar.

K obnovitvi godbe sta po osvoboditvi z zbiranjem instrumentov pripomogla Anton Hren starejši in Anton Hren mlajši.

Godba je nepogrešljiv del kulturnega in družabnega življenja v občini in je imela v letih svojega največjega poleta tudi po 60 nastopov letno, nastopala je že izven meja Slovenije.

ČEBELARSKO DRUŠTVO

vključuje čebelarske družine Trebnje, Šentrupert-Mirna in Trebelno-Mokronog. Organizacijsko in programsko je napredovalo zlasti po letu 1986. Takrat se je povezalo s KZ Trebnje, s kmetijsko pospeševalno službo pri skupščine občine, z MEDEKSOM v Ljubljani in z organizacijo FAO.

Društvo želi pospeševati čebelarstvo, ki ostaja pomembna kmetijska panoga, ohranjati naravno ravnotežje in vzgojiti mladi rod za to dejavnost. Društvo je uresničilo pobudo, da so se pri osnovnih šolah zgradili čebelnjaki, na šolah pa ustanovili čebelarski krožki.

akad. slikar Mitja Berce, Brez naslova, akril, 1984

Videnja

Občina Trebnje ima svojo lego na stičišču tranzitnih tokov, različnih gravitacijskih območij in v osrčju dolenjske pokrajine, zato zasluži v slovenskem prostoru večjo pozornost.

Ta pokrajina je bila nekoč izrazito gosto poseljena, kar kaže še danes množica sicer manjših naselij, med 2. svetovno vojno je bila prizorišče izjemnih dogodkov in trpljenja in tudi po tej vojni je doživela velike spremembe: v prvem obdobju do leta 1952 predvsem nasilje, v drugem obdobju do leta 1960 iskanje novih poti in v tretjem obdobju po letu 1960 tudi napredek.

Nadaljnji gospodarski razvoj v občini je možen predvsem v tistih dejavnostih, ki imajo prednosti:

- v razvoju industrije, saj ima na voljo kadre, izkušnje in ne onesnažuje okolja, je pa že uveljavljena na domačem in tujem tržišču,
- kmetijstvo ima obsežna in dobra zemljišča za obdelavo in je dobro opremljeno s kmetijsko mehanizacijo,
- v razvoju manjših živilsko predelovalnih enot, ki bi izkoriščale poljedelske in živinorejske proizvode v tem prostoru,
- v gozdnem gospodarstvu s predelavo lesa,
- razvoj proizvodnega in storitvenega obrtništva,
- turizem bi se opiral na naravne lepote in kulturo, s tem pa dobil poseben pomen.

Za ta prostor so velikega pomena ugoden geografski položaj, značilnosti pokrajine, veliko kulturno-zgodovinskih spomenikov, mnoge etnografske zanimivosti, ekološko še dokaj neobremenjeno okolje, pa tudi pridni ljudje.

VERJAMEMO, DA LJUDJE TE NARAVNE IN KULTURNO-ZGODOVINSKE DANOSTI CENIJO, DA JIH BODO VAROVALI, ZNALI IZRABITI SEBI V PRID IN OHRANITI ZA POTOMCE.

Viri in literatura

* Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937,
* Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, Ljubljana 1971,
* dr. Anton Melik: Jugoslavija, Ljubljana 1958,
* dr. Anton Melik: Posavska Slovenija, Ljubljana 1959,
* Zgodovina Slovencev, CZ, Ljubljana 1979,
* Marjan Zadnikar: Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti, Celje 1973,
* Andrej Kranjc: Dolenjski kraški svet, Novo mesto 1990,
* Ivan Steklasa: Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem, Ljubljana 1913,
* Ivan Sedej: Ljudska umetnost na Slovenskem,
* dr. Marija Makarovič: Kmečko gospodarstvo na Slovenskem, Ljubljana 1978,
* Janez Bogataj: Domače obrti na Slovenskem, Ljubljana 1989,
* Majda Smole: Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982,
* Rupko Godec, Gustav Guzej in Ivo Lavrenčič: Izleti in taborjenja, Ljubljana 1950,
* Vojna za Slovenijo, 26. junij–8. julij 1991, Ljubljana 1991,
* Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana 1990,
* Andrej Pirš: Baraga, božji človek, Ljubljana-Rakovnik 1982.
* Arheološka najdišča Slovenije, SAZU, Ljubljana 1975,
* Dolenjska zemlja in ljudje, zbornik, Novo mesto 1962,
* Dolenjska in Bela krajina, zbornik, GDS, Ljubljana 1984,
* Ivan Gams: Kras, Ljubljana 1974,
* Statistični letopis Slovenije 1989, Ljubljana 1990,
* Statistični podatki skupščine občine Trebnje,
* Srednjeročni načrt občine Trebnje za obdobje 1986–1990,
* Pričevanja ljudi o ljudskem izročilu.

Steklen vrč iz rimskega groba na Pristavi pri Trebnjem, 1. stol. n. št.

Kazalo barvnih fotografij

1 Naslovnica – stara bajta ob Radulji, Ajdovo polje (fotomontaža)
2 Ajdovo polje pri Gorenji vasi nad Dobrničem 3
3 Pogled z Žalostne gore proti Zasavskim hribovjem 6
4 Pokrajina ob Temenici 8
5 Orgle v p.c., sv. Antona Padovanskega na Blečjem Vrhu, neznan mojster, sredina 19. stoletja 10
6 Pogled na Šentrupert z okolico 20
7 Sv. Helena pri Mirni 22
8 Pod Debencem 24
9 Trebeljanski gozdovi 28
10 Kmečka bajta v Gorenji vasi pri Mokronogu 30
11 Opuščena Mandljeva kovačija v Sotli pri Mirni 30A
12 Boris Kobe, Gozd nad Trebelnim, tempera, 1975 (iz ciklusa po poteh Gubčeve brigade) 32
13 Rimski nagrobnik v ž.c. Marijinega vnebovzetja v Trebnjem 34
14 Romanska kostnica v Gorenjem Mokronogu 38
15 Trojica apostolov (freska) v p.c. sv. Duha na Vihru, neznan mojster, prvo desetletje 16. stoletja 40
16 Glavni oltar sv. Frančiška Ksaverja na Veseli Gori, 1735 43
17 Drago Tršar, Spomenik Gubčevi brigadi na Trebelnem, bron 44
18 Lucijan Reščič, Drobec noči, olje na steklu, 1985 46
19 Anton Tušek, Čudež sv. Frančiška Ksaverija, freska, 1760, v p.c. sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori 50
20 Cerovec 52
21 Vapča vas 56
22 Medvedje selo 56A
23 Drajslerjev mlin pri Trsteniku 58
24 Gradišče, vinske gorice pri Trebnjem 60
25 Toplar pri Šentrupertu 60A
26 Hram v čateškem vinorodnem okolišu 66
27 Notranjost Galerije likovnih samorastnikov v Trebnjem 68
28 Sandi Leskovec, Sejalka, relief v lesu, 1984 70
29 Valentin Janez Metzinger, Smrt sv. Frančiška Ksaverija, olje na platnu, ok. 1735, v p.c. sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori 72
30 Sv. Peter z velikega oltarja v ž.c. Marijinega vnebovzetja, 60. leta 18. stoletja 74
31 Fortunat Bergant, sv. Janez Nepomuk, olje na platnu, ok. 1765, p.c. sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori 76
32 Ex voto v cerkvi Žalostne Matere božje na Žalostni gori 78
33 Trebnje, panorama 80
34 Trebanjski grad, prvič omenjen 1243. leta 82
35 Lanšprež, kapela sv. Jožefa, v kateri je pokopan Peter Pavel Glavar 84
36 Matevž Langus, VIII., postaja križevega pota, olje na platnu, sredina 19. stol., ž.c. Marijinega vnebovzetja v Trebnjem 86
37 Spomenik padlim in pogrešanim v letih 1914–1919, Trebnje, Frančišek Smerdu, 1933 88
38 Središče Trebnjega 90
39 Dolenja Nemška vas 92
40 Temenica pri Ponikvah, v ozadju p.c. sv. Marjete 94
41 Pogled na Mirno 96
42 Mirenski grad, prvič omenjen 1165. leta 98
43 Angel s pavkami, freska neznanega avtorja iz 2. pol. 15. stoletja, ž.c. Janeza Krstnika na Mirni 100
44 Angel s trobento, freska neznanega avtorja iz 2. pol. 15. stoletja, ž.c. Janeza Krstnika na Mirni 102
45 Vrbe pri Ostrožniku 104
46 Šentrupert 106
47 Cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori, 1729 108
48 Detajl zvezdastega oboka v ž.c. sv. Ruperta v Šentrupertu, 1497 112
49 Notranjost cerkve sv. Duha na Vihru 114
50 Grad Škrljevo, prvič omenjen leta 1044 114A
51 Pogled z Apnenika (»Oplenka«) na Mirensko dolino 118
52 Mokronog, panorama 120
53 Žalostna gora s cerkvijo Žalostne Matere božje, Svetimi stopnicami in Križevim potom 122
54 Franc Jelovšek, Prizori sedmerih Marijinih žalosti (detajl), freska, sredina 18. stoletja, romarska cerkev Žalostne Matere božje na Žalostni gori 124
55 Anton Postl, Angel z znamenji trpljenja, freska, 1767, Svete stopnice na Žalostni gori 126
56 Svete stopnice na Žalostni gori 126
57 Mokronog z grajskim hribom 128
58 Trebelno 130
59 Blečji Vrh s cerkvijo sv. Antona Padovanskega in stoletno lipo 132
60 Ob Radulji 136
61 Bogdan Breznik, Ob Radulji, pastel, 1990 136A
62 Knežja vas 138
63 Dobrnič 140
64 Spominska soba Ireneja Friderika Barage v Mali vasi 142
65 Lisec 146
66 Sela pri Šumberku 148
67 Kozolec ob poti v Veliki Gaber 152
68 Tesnila Trebnje, Tovarna tesnil na Veliki Loki 156
69 Velika Loka 156A
70 Šentlovrenc 158
71 Mala Loka 160
72 Zagorica, gručasta vas z Zaplazom v ozadju 162
73 Dva pogleda na Čatež 164
74 Viktor Magyar, Plavi pogovor, olje na lesu, 1978 168
75 Trebnje, industrijska cona 169
76 Tem, Tovarna elektromateriala Čatež 170
77 A – Dana Mirna, B – Trimo Trebnje, C – Akripol Trebnje 172
78 Izdelki mojstrov domače obrti 174
79 Pomlad v vinogradu na Apneniku (»Oplenku«) 176
80 Mitja Berce, Brez naslova (150 × 160), 1984 180

Kazalo črno-belih fotografij

1 »Štala« v Dragi 9
2 Zibka iz Brinja 11
3 Lončena »pletenka« 13
4 Koso kleplje 21
5 »Čebrnjak«, Malne 2 25
6 Znamenje v Kamnju 35
7 Podkovanje konja v Martinji vasi 59
8 Orača z Brezovice 61
9 Muzejska zbirka kmečkega orodja, Brinje na Veseli Gori 71
10 Trebnje, 1904 81
11 Trebnje okoli leta 1927 95
12 Mirenski grad pred 2. svetovno vojno 99
13 Grad Rakovnik pred 2. svetovno vojno 109
14 Mokronog leta 1932 121
15 Zapuščeni čebelnjak, Trebelno 133
16 Sela pri Šumberku z okolico 149
17 Št. Lovrenc – Dolenjsko pred 1940 159
18 Čatež pod Zaplazom 165
19 Cerkev Vnebovzetja Matere božje na Zaplazu 167
20 Steklen vrč iz rimskega groba 182

Fotografije sta za objavo posodila Študijska knjižnica Novo mesto (str. 99, 149, 165) in Dolenjski muzej Novo mesto, razen fotografije na str. 167.

Pregled kart po straneh

I Karta občine Trebnje (zadnji vezni list)
II V občini je le malo predelov, ki segajo nad 400 m nadmorske višine 14
III Temenica je izrazita meja med alpskim in kraško-dinarskim delom občine 18
IV Naseljenost naših krajev v prazgodovini 36
V Rimska doba 37
VI Srednji vek – cerkve in gradovi 42
VII Uporaba tal 62
VIII Rude in uporaba vodne sile 64

– Navpična letalska posnetka Trebnjega z okolico (posnetek na notranji strani prednje platnice je iz leta 1970, na veznem listu pa iz leta 1989)

Avtorji fotografij

Branko BABIČ – naslovnica (barvna fotografija), 3
Franc BORŠTNAR – 46
Borut DVORNIK – 10, 34, 74, 76
Zoran ERCEGOVIČ – 136A
Marko KAPUS – 6, 8, 20, 22, 28, 30, 32, 38, 40, 43, 44, 50, 52, 56, 58, 60, 66, 68, 72, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 94, 100, 102, 104, 106, 108, 112, 114, 118, 120, 122, 124, 126, 130, 132, 136, 140, 142, 152, 156A, 158, 160, 164A, 174, 176
Vladka KOBAL – naslovnica (črno-bela fotografija)
Marko KOŠČAK – 56A, 90, 92, 96, 98, 128, 138, 146, 148, 162, 164, 167, 169
Igor MALAHOVSKY – 24
Franc MARKELJ – 70, 168
Marjan SMERKE – 180
Fotografije na str. 156, 170 in 172 so iz tovarniških arhivov.

NAŠI KRAJI – PODOBE PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI V OBČINI TREBNJE

Avtor – France REŽUN

Odgovorni urednik – Stane PEČEK

Oprema, risbe in vinjete, oblikovanje in tehnična ureditev – Lucijan REŠČIČ

Lektor – Jože ZUPAN

Izdal in založil – CENTER ZA IZOBRAŽEVANJE IN KULTURO TREBNJE
Za založnika – Darinka TOMPLAK

Izdajateljski svet – Ciril PUNGARTNIK (predsednik)
Jože BREGAR
Božidar PERNARČIČ
Ciril PEVEC
Milan RMAN
Darinka TOMPLAK
Stanislav VELIKONJA

Izdelava osnutkov tematskih kart – France REŽUN
Karte in navpična letalska posnetka je izdelal Geodetski zavod Republike Slovenije.

Naklada – 3000 izvodov
Tisk in vezava – TISKARNA TONE TOMŠIČ, Ljubljana 1992

Po mnenju Ministrstva za kulturo RS št. 415-106/92 mb spada ta knjiga med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

PREGLEDNA KARTA OBČINE
TREBNJE

Merilo ≅ 1:80.000
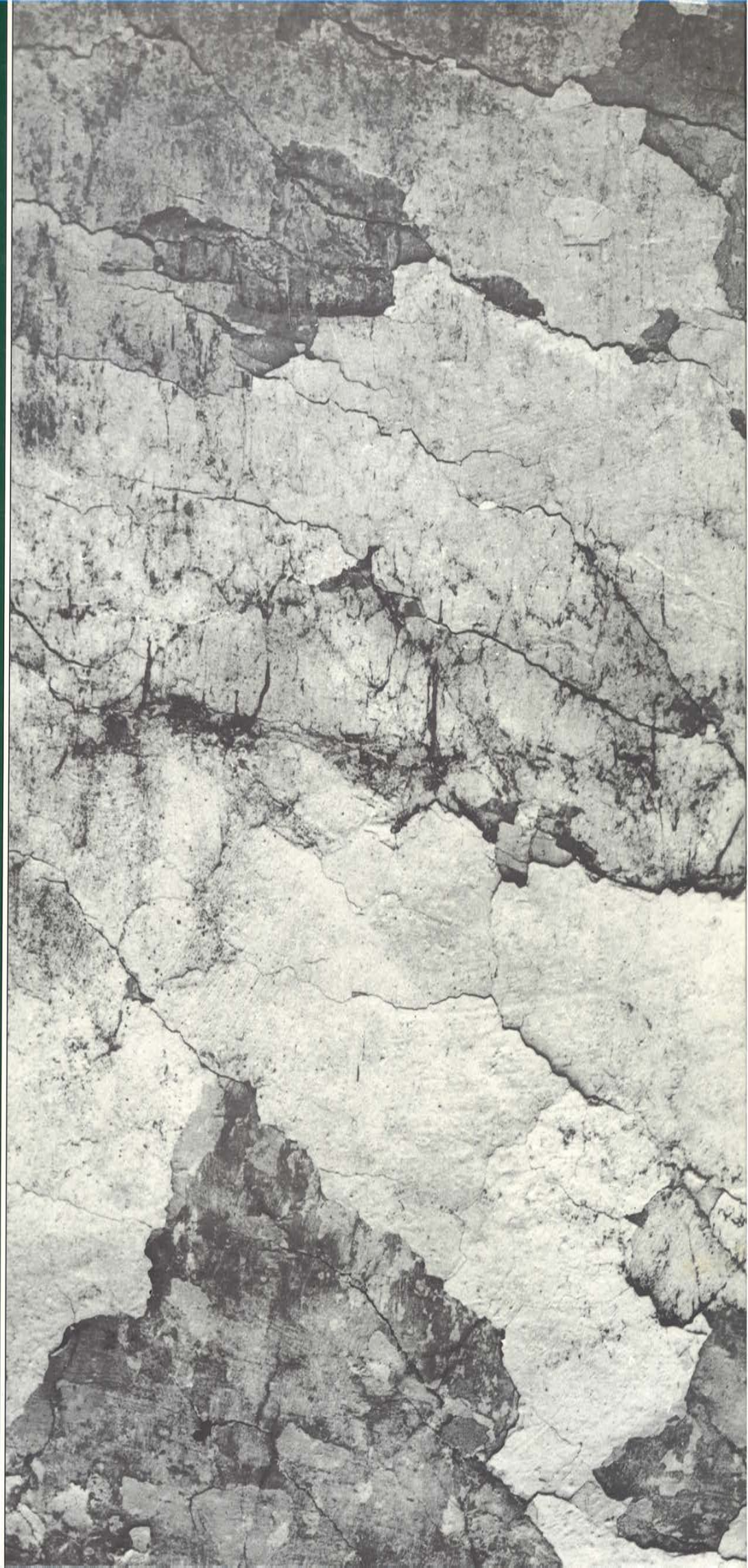
OBČINA SEVNICA
OBČINA NOVO MESTO
SENTJANZ
Podbost
Koluđje
V. Cirnik
M. Cirnik
KRMELJ
GABRJELI
Gorenji Dol
Vrhek
Polje
Pijavice
Hrastovica
Sp. Vodale
TRŽIŠČE
Križ
K. S. SENTRUPERT
K. o. SENTRUPERT
SENTRUPERT
Beinje
Straža
K. o. STRAŽA
Slovenska vas
Prelesje
K. o. BISTRICA
Bistrica pri Mokronogu
Rakovnik
Puščava
MIRNA
Martinja vas
K. S. MOKRONOG
K. o. MOKRONOG
MOKRONOG
Zabrdje
K. o. MIRNA
MIRNA NA DOLENJSKEM
K. o. OSTROŽNIK
K. o. LAKNICE
Zagrad
K. o. STARO ŽABUKOVJE
Trebelno
Cuzinja vas
K. o. JELŠEVEC
K. S. TREBELNO
K. o. LUKOVEK
Rihpovec
Radovlja
Jezero
K. o. ORNUŠKA VAS
K. o. TREBELNO
SKA VAS
Zabukovje
Biška vas
G. Karteljevo
MIRNA PEČ
Smarjeske Toplice
D. Kronovo
Malenska vas
Zdinja vas
Jahlan
OTOČEC